

Helsingin Diakonissalaitos
Johanna Vakkuri

HELSINGIN DIAKONISSALAITOKSEN RAPORTTEJA 1/2011

Pilkahduksia Pilkkeestä

– Tutkimus ikääntyvien päihteidenkäyttäjien
päivätoimintaryhmistä

Johanna Vakkuri
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalipolitiikka
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2010

Pilkahduksia Pilkkeestä

– Tutkimus ikääntyvien päihteidenkäyttäjien
päivätoimintaryhmistä

© 2011 Helsingin Diakonissalaitos

Toimituskunta: Markku Niskanen, Terhi Pajunen, Johanna Vakkuri ja Maria Viljanen

Kuvat: Hilka Hyvärinen (sivu 24), Liisa Karvinen (38, 51),

Terhi Pajunen (5, 10, 29, 41, 43, 58, 60, 61), Pilke-esite (4, takakansi),

Pilke-kirjanen (15)

Taitto: Studio Hipateos Oy

Painopaikka: Libris Oy

441

014

Painotuote

PEFC™

PEFC/02-31-150

SISÄLLYS

1. AAMUN AVAUS.....	5
2. POHDINTAA IKÄÄN LIITTYVISTÄ KÄSITTEISTÄ JA SYRJÄYTYMISESTÄ.....	10
2.1 Terve ja aktiivinen kolmas ikä?.....	11
2.2 Ikääntyminen ja syrjäytyminen.....	12
3. KIINNIPITÄVÄ YMPÄRISTÖ.....	14
3.1 Kiinnipitävä ympäristö vanhempien ja lapsen vuorovaikutuksessa.....	14
3.2 Kiinnipitävä ympäristö asiakastyössä ja käsitteen soveltaminen ikääntyvien päihteidenkäyttäjien ryhmätoiminnassa.....	16
4. IKÄÄNTYVIEN ALKOHOLINKÄYTTÖ -TUTKIMUSNÄKÖKULMIA.....	18
4.1 Faktanäkökulma.....	19
4.2 Terveysnäkökulma.....	21
4.3 Kulttuurinäkökulma.....	21
4.4 Arkinäkökulma.....	22
4.5 Ongelmanäkökulma.....	23
4.6 Ikääntyneiden alkoholinkäytön syyt.....	24
5. TUTKIMUSTYYPPI JA LÄHESTYMISTAVAT.....	25
5.1 Etnografia.....	26
5.2 Diskurssianalyysi.....	28
5.3 Tutkimusetiikka ja ikäetiikka.....	30
5.4 Tutkijapositio.....	31
6. TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KERÄÄMINEN.....	33
6.1 Ryhmähaastattelu menetelmänä.....	33
6.2 Havainnot merkityksen metsästyksessä.....	37
6.3 Muu tutkimusaineisto.....	39
6.4 Tutkimusmenetelmien pohdintaa.....	39
7. PORUKASSA - YHDESSÄ.....	42
7.1 Etsivä työ.....	42
7.2 Jäseneksi kiinnittymisen kannattelu ja houkuttelupeli.....	45
7.3 Syitä tulla ja olla mukana.....	47
7.4 Kohtaaminen.....	50
7.5 Kosketus ja tunteet.....	51
7.6 Kuulumiskierros.....	55
7.7 Ohjaajien merkityksestä.....	58
7.8 Toiminnallisuus ryhmässä.....	59
7.9 Huumori, identiteetti, alkoholi ja Pilke.....	61
8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	67
LÄHTEET.....	70

*Ajatus kulkee ja
muisti pelaa, vaikka ikää
ja elämän rosoisuutta
riittäisi vaikka muille jakaa.*

1. AAMUN AVAUS

Sumuinen lokakuun aamu. Matkustan verkkaisesti etenevässä aamuruuhkabussissa kohti Itä-Helsinkiä, jo tutuksi käynyttä asumispalveluyksikköä. Mervi on luennoimassa Pilke-toiminnasta Kuopiossa, vedämme ryhmää tällä kertaa kahdestaan Netan kanssa. Kävelen ripeästi lähiöpihojen poikki kohti vastikään peruskorjattua asumisyksikköä, joka sijaitsee rauhallisen oloisella alueella keskellä valkoisia ja harmaita betonikerrostaloja.

Kukaan asumisyksikön asukkaista ei ole vielä ulkona tupakoimassa, eikä tupakkakopissakaan. Yleensä aina kun olen lähestynyt tätä "vaikeasti asutettavien" kotina toimivaa asumisyksikköä, on joku ollut pihalla tupakoimassa ja morjenstanut. Täällä moikataan aina, tuntee olevansa kaikille tuttu, vaikka ei olisi koskaan tavannutkaan. Kävelen suoraan huoneeseemme. Netta on jo paikalla ja kattaa mukeja ja kahvileipää pöytään. Itse maalatut keramiikkamukit, joissa lukee jotain - ehkä Arto, Maija tai tärisevällä pensselinjäljellä kirjoitettu Kyösti - asetellaan vierekkäin, kukin paikalleen. Istumajärjestys on vakiintunut ajan myötä. Se on syntynyt, kun on huomattu heidän menevän suurin piirtein aina samoille paikoille. Mukitkin osataan jo asetella oikein. Juttelemme Netan kanssa päivän ohjelmasta ja siitä, kuka on tänään tulossa ja kuka on ilmoittanut, ettei pääse.

Taksilla tulee ensimmäisenä Markus, hyvissä ajoin. Hän rullaa rollaattorilla hiljakseen sisään, Netta auttaa takin riisumisessa ja istuutumisessa. Markus näyttää laihtuneen. Farkut repsottavat ja villapaita roikkuu. Joulupukin parta, niin kuin lapsi voisi sanoa, on entisellään. Rollaattorin korista pursuaa rytistettyjä muovipusseja ja muuta tavaraa. Joku varmasti voisi luonnehtia hänet habituksen perusteella laitapuolen kulkijaksi, lapsena minä tapasin kutsua samannäköisiä "örinäukoiksi".

Mietin onkohan kotihoidon kanssa edelleen ongelmia. Markus on yksi niistä kahdesta, joista oli ohjausryhmässä puhetta. Koska on ollut humalassa, on kotihoito kieltäytynyt menemästä kotiin viemään pesulle. Mervi on kertonut Markuksen kaatuilleenkin vessassa. Onhan kävely "rollinkin" avulla tosi hankalaa, kädet vispaavat ja jalka ei tahdo nousta, työntyy lähinnä maata pitkin. Jäämme Markuksen kanssa kahden kun Netta menee ulos odottelemaan muita. Kyöstiä ainakin pitää auttaa invataksista ulos. Näen Markuksen katseesta, että hän kyllä tunnistaa minut, vaikken ole kuukautteen käynytäkään. Hän kysyy: "Missäs muut ovat?" ja kerron että muita on tulossa, Netta odottelee heitä ulkona. Yritän kehittää jutun aiheita, ilmassa on pieni vaivaantunut tunnelataus, en tahdo keksiä mistä puhuttaisiin. Muilla tuntuu kestävän ja kestävän. Emme ole tainneet kertaakaan aiemmin jutella kahden. Käyn kaatamassa Markukselle kahvia, vaikka pitäisi odotella muita. Juttelemme jotain pientä kunnes hän murahtaa "Jos ei muita tule, mä lähen kotiin".

Hetken kahvia juotuaan Markus yllättää minut. Hän kertoo, että Simontupa-päivätoimintakeskus on muuttanut paikkaa ja nimikin on muuttunut Pihlajaksi. Aiemmin pitämässäni ryhmäkeskustelussa Markus kertoi käyvänsä Simontuvassa melko usein. Se on samassa talossa jossa hän asuu, mutta eri rapussa. Kellareita pitkin pääsee sisäkautta, ei tarvitse edes ulos mennä. Simontupa on paikka, jonne Markus on tottunut menemään. Tutut tulevat ovelle koputtelemaan jos ei viikkoon kuulu mitään. Heinäkuussa hän kävi yhden viikon joka päivä, maanantaista perjantaihin siellä. Markus naureskeleli myös sitä, että hän on usein ainoa mies siellä, yhdeksän naista ja hän. Siellä *”akkojen kanssa juortaan”*. Tärkeä tieto ryhmäkeskustelussa oli myös se, että kun tulee Pilkkeeseen tai menee Simontupaan, ei tule juotua sinä päivänä. Nyt yllätyn, koska hän selkeästi osoittaa kertomalla Simontuvasta, että muistaa vetämäni ryhmäkeskustelun, josta on aikaa pari kuukautta. Tulee tunne, että hän kertoo tämän tiedon minulle siksi, koska uskoo asian kiinnostavan minua.

Muut alkavat saapua ja juttelutuokiomme keskeytyy, kun alan auttaa tulijoita asettumaan paikoilleen. Paikalle tulee Maija, Kyösti sekä Arto ja Juho, jotka tulevat yhdessä Mellunmäestä julkisilla. Muut tulevat takseilla. Mervin perään kysellään. Kaadan kahvia kaikille ja otan puheenvuoron. Kerron päivän ohjelmasta, bingon peluusta, joka on kaikille tuttu ja toistan vielä yhteisesti kaikille, että Mervi on Kuopiossa kertomassa kuopiolaisille sosiaalialan ihmisille Pilke-toiminnasta.

Kuulumiskierros voi alkaa. Arto kertoo yrittäneensä myydä vanhan veneensä tarvikkeita. Ei ollut onnistunut vielä. Veneen hän oli myynyt jo vuosia aiemmin, oli pitänyt sitä aina talvisäilössä Vanhan kaupunginlahdella. Kerran hän oli ollut vasta jouluaattona laittamassa venettä talviteloille. Kova kalamies, *”kalastushullu”*, ollut kuulemma aina. Veneellä oli tullut kierrettyä ympäri Helsingin vesistöjä. Kerran hän oli vuosia sitten ollut kalastamassa Kaunissaaren lähistöllä vaimonsa kanssa. Vaimo oli sillä kertaa saanut 200 grammaa suuremman meritaimenen kuin hän. Siitä hän saa edelleen kuulla silloin tällöin.

Juho käyttää puheenvuoronsa kertomalla elämäntilanteestaan. Juho ei ollut ryhmäkeskustelussa mukana ja olen aistivinani, ettei hän muista minua. Hän kuvaa itseään yksinasujaksi. Avovaimo on kuollut vuonna 2005 ja hän asuu tilavassa kaksiossa yksinään. Kaksio tuntuu välillä kovin isolta, *”On tilaa vaikka kontata kännissä”*. Hän kertoo kuitenkin olevansa tällä hetkellä tyytyväinen elämäänsä, on hyvä olla ja elää yksin, eikä hän kaipaa *”komentajaa nurkkiinsa”*. Tulee tunne, että hän puheenvuorollaan halusi enemmänkin esitellä itsensä minulle.

Kyöstile ei kuulu uutta. Kodinhoitaja tuli heti aamusta ja patisti matkaan. *”Tytöt odottaa”*, kodinhoitaja oli sanonut. Netta yrittää kysellä muita kuulumisia, mutta Kyösti esittää vastakysymyksen Netalle. *”Ei tässä mitään, mi-mitäs sinulla ja mitäs Jukalle kuuluu?”* Kyösti on ollut kiinnostunut asumisyksikössä työskentelevän nuoren Netan yksityiselämästä. Myös avomies Jukan elämä kiinnostaa ja se, onko häitä tai vauvoja jo tulossa. Mervi aina kiusoittelee Kyöstiä, että häntä kiinnostaa vain rakkauselämän asiat. Netta naureskelee nolostuneena ja toteaa Jukalle kuuluvan hyvää.

Markus kertoo vuorollaan käyneensä jo kolme kertaa Simontuvan uusissa tiloissa. Hän alkaa taas kertoa jo viisi vuotta sitten kuolleesta koirastaan. Koira oli sairastunut metsässä rymytessä, metsässä kun kävivät aina yhdessä. Tähän sairauteen koira oli kuollutkin. Markus miettii, ettei koiran pito nykyisessä pienessä yksiossa olisi edes mahdollista. *”Sitähän joutuisi elämään liian pienessä huoneessa koiran kanssa päällekkäin”*.

Ovi avataan hiljakseen, Kalevihan sieltä rullaa pikkuhiljaa sisään, myöhässä kuten aina. *"Noniin Kalevi tulee, sait tehtyä aamukurlaukset?",* Netta kysyy. *"Mmm".* Kalevi asettuu paikoilleen. Käyn kaatamassa kahvin ja kysyn samalla Kalevin kuulumisia. *"Emminä, mitääs minä".* Netta kertoo päivän ohjelmasta ja siitä, että Mervi on tänään poissa. Kaikki tietävät Kalevin vaikeuden kommunikoida sanallisesti, eikä kukaan yritä saada häntä väkisin puhumaan.

Maija vuorollaan jatkaa lemmikkiteemalla. Hän kertoo, että muutama päivä aiemmin oli joutunut lähtemään viemään tyttären kissaa pieneläinklinikalle. Se oli ollut *kipeä*. Kuitenkin kävi onneksi niin, että kun he olivat saapuneet klinikalle, kissa olikin voinut jo paremmin ja oli voitu lähteä saman tien kotiin. *Väärä hälytys siis.* Hän kertoo pyrkivänsä siihen, että pysyisi liikkeellä. Kotiin makamaan ei saa jäädä. *"Eipä oikeastaan muita asioita tulekaan mieleen."*

Netta kertoo syyslomastaan, tai oikeastaan siitä, että se meni *plöörinäksi*. Hän oli ollut koko syysloman sairaana. Puheenvuoro jää lyhyemmäksi kuin yleensä.

Lopuksi minä kerron, että kiireinen syksy näyttäisi tulevan, opiskelut pitäisi saattaa loppuun ja töitäkin samalla tehdä. Jälleen kerran kysytään, mikä minusta tulee isona, johon vastaan naureskellen ja hieman nolostuneena etten vielä tiedä, mutta toivottavasti valmistuisin pian. Sosiaalipoliittikkaa luen Helsingin yliopistossa, vastaan, kun sitä jälleen kerran kysytään. On aika käydä pelaamaan bingoa. Ensin tosin käydään läpi Metro-lehden kymmenen kysymystä. Ryhmän tietoviisauden määrä yllättää minut aina. Ajatus kulkee ja muisti pelaa, vaikka ikää ja elämän rosoisuutta riittäisi vaikka muille jakaa. Ylijääneet kahvileivät pakataan sekä Maijalle että Markukselle kotiin vietäviksi.

Avauskertomukseni voisi olla myös toisenlainen. Se voisi kertoa kohtuullisen hyväkuntoisista ikääntyvistä, jotka tekevät keskittyneesti käsillään keramiikkatöitä hyvin varustetussa käsityötilassa laadukkaassa palvelutalossa. Ohjaaja kiertelisi katsomassa aikaansaannoksia ja antaisi vinkkejä saven työstämiseen. Lopussa maljakot, tontut ja kynttilänjalat aseteltaisiin hyllylle riviin kuivumaan ja odottamaan uuniin menoa ja lasitusta. Tällaisenkin kuvan Pilkkeestä olen nähnyt.

*Mikä ihme
tämä "Pilke"
siis on?*

Mikä ihme tämä "Pilke" siis on? Pilkkeessä voidaan nähdä käyvän kohtuullisen hyväkuntoisia eläkeläisiä, esimerkiksi Ilka Haarnin (2010) tutkimuksesta tuttuja, joiden arkipäivää ohjattu päivätoiminta piristää. Toisaalta jokaiseen ryhmään kuuluu ikääntyneitä, jotka käyttävät alkoholia runsaasti ja ovat sen vuoksi syrjäytymisvaarassa tai syrjäytyneitä. Osa on vähentänyt alkoholin käyttöä ikääntymisen myötä ja osalla taas runsas käyttö on edelleen osa elämää. Alkoholia käyttävien toimintakyky vaihtelee, mukana on esimerkiksi runsaasta käytöstä huolimatta kohtuullisen hyväkuntoisia ikääntyviä, mutta myös erittäin huonokuntoisia ja arkisissa toiminnoissa monenlaista apua tarvitsevia. Tutkimuskohteenani ovat siis Helsingin Diaconissalaitoksen Pilke-projektin päivätoimintaryhmät ikääntyneille päihteidenkäyttäjille. Pilke-porukat kokoavat yhteen eritaustaisia ihmisiä, eri elämäntilanteista, mikä tekee siitä kiinnostavan tutkimuskohteen. Moninaisuus kuului myös jäsenten puheesta, heidän mukaansa Pilkkeessä on *"jotain erilaista"* verrattuna muihin ryhmiin.

Helsingin Diakonissalaitoksen Pilke-projekti on Sininauhaliiton Liika on aina liikaa – ikääntyminen ja alkoholi -hankkeen yksi osahanke. Hanketta rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Idea tutkimukseni tekoon nousi hankkeen tutkimustarpeiden myötä, tarpeesta saada kuuluviin yhden osahankkeen asiakkaiden ääni ja nostaa esiin heidän näkemyksensä ja kokemuksensa ryhmätoiminnasta, johon he osallistuvat, ja jota ei ole tutkittu vielä. Laajensin näkökulmani koskemaan myös Pilke-ohjaajien työtä, koska ohjaajien rooli ryhmissä on vahva ja ryhmät tarvitsevat toimiakseen vankkaa ohjausta. Pidän ohjaajien työn näkyväksi tekemistä tärkeänä.

Tutkimusotteeni on etnografinen, olen pyrkinyt olemaan kenttäjaksoni ajan tapahtumissa läsnä, lähellä ihmisiä. Olen havainnoinut kolmea, eri puolilla Helsinkiä Helsingin Diakonissalaitoksen tiloissa kokoontuvaa Pilke-ryhmää reilun puolen vuoden ajan maaliskuusta lokakuuhun 2009 sekä osallistunut kolmeen verkostopalaveriin ja useisiin Pilke-ohjaajien välisiin työpalaveriin, joita pidettiin ennen ryhmäkerran alkua tai ryhmäkerran päätteeksi. Havainnointikertoja oli kaikkiaan 51, joista 48 oli Pilke-tapaamisia. Tämän lisäksi olen haastatellut ryhmien jäseniä ryhmähaastattelun keinoin. Analyysissä yhdistän etnografisen aineiston temaattista luentaa ja diskurssianalyttisempää otetta kiinnittäen huomiota puheella tuotettuihin ja puheen tuottamiin merkityksiin, vuorovaikutukseen keskustelijoiden välillä sekä identiteetin rakentumiseen puheessa (ks. esim. Virokannas 2004). Pyrin kuljettamaan keräämäni aineistoa ja tulkintoja siitä koko tutkielman ajan matkassa mukana ja pyrin siihen, että kirjallisuus ja omat havaintoni keskustelisivat.

*Pidän ohjaajien
työn näkyväksi
tekemistä
tärkeänä.*

Yhtenä perusteluna tutkimuksen tekemiselle on myös se, että aihe on uusi ja sitä ei ole juuriakaan tutkittu vielä. Tein kirjallisuus- ja artikkelihakuja muun muassa hakusanoilla ja hakusanojen yhdistelmillä *elderly, older adults, alcohol, substance abuse, peer group, peer support group, support group, ja group* artikkeli- ja kirjallisuustietokannoista. Hakujen perusteella selvisi, ettei varsinaisesti ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien tai ikääntyneiden, joilla on päihdeongelma, ryhmätoimintaa ole tutkittu. Ikääntyneiden ryhmätoiminnasta, lähinnä ikääntyneiden sosiaalityöhön, psykososiaaliseen kuntoutukseen ja ryhmäterapiaan liittyen on kirjoitettu jonkin verran (ks. esim. Rice 1997; Erwin 1996; Burnside & Schmidt 1994; Toseland 1990; Cant & Taket 2005). Suomessa Vanhustyön keskusliitossa on kehitetty ryhmäkuntoutuksen muotoja erityisesti yksinäisyydestä kärsiville ikääntyneille Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeessa (Pitkälä 2004a; Marjovuori et al. 2005; Pitkälä et al. 2005). Samaisessa hankkeessa on tutkittu myös ikääntyneiden ryhmäliikuntaa ja -keskusteluja (Routasalo et al. 2004) sekä taide- ja virikerymiä psykososiaalisena kuntoutuksena (Pitkälä et al. 2004b). Vaikka nämä tutkimukset ja ryhmät ovat erityyppisiä kuin Pilke-ryhmät, voidaan kuitenkin todeta, että ei-konventionaalisia ja innovatiivisia ryhmätoimintamenetelmiä on kehitetty ja menetelmiä on tutkittu aikaisemminkin ikääntyneiden kohdalla.

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitä ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien Pilke-ryhmätoiminta on ja miten etsivä työ, jonka kautta ryhmään löydytään, toteutuu? Millainen on ohjaajan rooli Pilke-ryhmässä?
2. Miksi Pilke-ryhmään tullaan mukaan? Miten ryhmäläiset itse luonnehtivat Pilke-ryhmää ja millaisia merkityksiä he sille antavat? Muodostuuko Pilke-ryhmästä *kiinnipitävä ympäristö* ryhmässä kävijöille?
3. Millaisiin haasteisiin tutkija voi törmätä tutkiessaan ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä?
4. Miten ikääntyneet päihteidenkäyttäjät kertovat itsestään tai suhteestaan alkoholiin?

Tutkimuksessa pyrin kuvaamaan ja ymmärtämään ikääntyvien päihteidenkäyttäjien ryhmätoimintaa ja sen merkitystä heille sekä sitä, miten ryhmään löydytään. Ikääntyvien ryhmähaastatteluisa kiinnostukseni kohdistuu etenkin siihen, miten he kokevat Pilke-ryhmätoiminnan ja millaisia merkityksiä he sille antavat. Millaisia määrittelyjä he itsestään ja suhteestaan ryhmätoimintaan antavat? Miksi ryhmiin tullaan ja miksi niihin on jääty? Tuon esiin myös sitä, millaisiin haasteisiin tutkija voi törmätä tutkiessa ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä. Pohdin käyttämäni tutkimusmenetelmien soveltuvuutta tutkimuskohteeseen ja tuon esiin haasteita, joihin esimerkiksi ryhmähaastatteluisa törmäsin. Tutkimuskohteena ikääntyneet päihteidenkäyttäjät ovat haastava ryhmä ja pohdin esimerkiksi afaattisesti puhuvien ihmisten haastattelemista ryhmähaastattelun keinoin sekä sitä, miksi havainnointi osoittautui hyväksi tavaksi tutkia heitä. Diskurssianalyttisempi ote tuo tarkasteluun myös kysymyksen, millaisia identiteettejä tai ryhmäidentiteettejä vuorovaikutuksessa rakennetaan? Olen tarkastellut diskurssianalyttisesti erityisesti niitä ryhmähaastattelun kohtia, joissa ryhmäläiset määrittelevät itseään ja esimerkiksi suhdettaan ikääntymiseen, Pilkkeeseen tai alkoholinkäyttöön.

Tutkimukseni jakautuu kahdeksaan päälukuun. Luvussa kaksi pohdin ikään liittyviä käsityksiä ja ikääntyneiden syrjäytymiseen liittyviä näkökulmia. Pohdin myös mitä haasteita kotona asuminen ensisijaisuutta korostavaan vanhuspolitiikkaan liittyy. Luvussa kolme esittelen D.W. Winnicottin *kiinnipitävä ympäristö* -käsitteen, jonka olen valinnut yhdeksi teoreettis-käsitteelliseksi lähestymistavakseni tutkimuksessa. Tuon esiin käsitteen alkuperäisen merkityksen, jolla tarkoitettiin vanhempien ja lapsen välistä suhdetta. Toisaalta käsitettä on käytetty metaforana niille terapeuttisille toiminoille, joiden avulla asiakkaiden mahdollisuuksia vahvistetaan. Tuon esiin muutaman esimerkin avulla miten asiakassuhteesta voidaan muodostaa kiinnipitävä ympäristö ja miten metafora soveltuu ikääntyneiden kanssa työskennellessä. Neljännessä luvussa teen lyhyen katsauksen ikääntyvien alkoholitutkimukseen. Viidennessä luvussa esittelen tutkimustyyppini ja lähestymistapani tutkimuskohteeseen. Pohdin myös tutkimuksen eettisyyttä ja omaa tutkijapositioniani. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimusaineistoni ja tapani kerätä sitä sekä tuon esiin aineistonkeruuseen liittyneitä haasteita, karikkoja, mutta myös onnistumisen kokemuksia. Seitsemäs luku on analyysiluku. Kahdeksannessa luvussa tuon esiin johtopäätökseni ja suuntaan katsetta myös tulevaisuuteen.

2. POHDINTAA IKÄÄN LIITTYVISTÄ KÄSITTEISTÄ JA SYRJÄYTYMISESTÄ

Ikääntyneiden määrä kasvaa reilusti seuraavien 30 vuoden aikana. Yli 65-vuotiaiden osuuden väestöstä arvioidaan nousevan nykyisestä 17 prosentista 27 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. Työikäisten (15–64-vuotiaiden) osuus väestöstä pienenee nykyisestä 66 prosentista 58 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. Työikäisten määrä alkaa vähentyä jo nyt, kun sotien jälkeiset suuret ikäluokat siirtyvät eläkeikään. (Tilastokeskus 2009.) Ikääntyneiden määrän lisääntyessä on oletettavaa, että myös erityisryhmien määrä ikääntyneiden joukossa lisääntyy. Suomessa tulee olemaan aiempaa enemmän hyväkuntoisia vanhoja ihmisiä, mutta myös huonokuntoisia, esimerkiksi aiemmin elämässään runsaasti alkoholia kuluttaneita (Jyrämä 2007, 15). Tarvitaan monipuolisempia palveluja ja tekemisen muotoja, joilla rikastuttaa arkielämää ja saada siihen lisää sisältöä.

*Tarvitaan
monipuolisempia
palveluja ja tekemisen
muotoja, joilla
rikastuttaa arkielämää
ja saada siihen lisää
sisältöä.*

2.1 Terve ja aktiivinen kolmas ikä?

Ikään liittyvät käsitteet ovat ajassa ja eri kulttuureissa vaihtelevia ja liikkuvia. Pirjo Nikanderin mukaan myös yksittäiselle elämänvaiheelle annetut merkitykset ja ikäluokkaan kuulumisen kriteerit ovat aikasidonnaisia. Nikander puhuu pidentyneen aikuisuuden käsitteestä, joka viittaa siihen, miten selkeiden ja yksiselitteisten rajojen vetäminen lapsuuden, nuoruuden, aikuisuuden ja vanhuuden välille on vähitellen vaikeutunut. Kun ihmiset elävät keskimäärin vanhemmiksi kuin aikaisemmin, vanhuus elämänvaiheena on pidentynyt. Virallisen eläkkeellejäämisiän jälkeen yhä useammilla on edessään vielä parinkymmenen vuoden aktiivinen elämä. (Nikander 1999, 31–35.) Tätä aikaa on kuvattu myös *kolmanneksi iäksi* (Laslett 1989). Terve ja aktiivinen kolmas ikä on ihanne, joka siintää useamman mielessä. Toiveena on saapua siihen taloudellisesti turvattuna ja hyvinvoivana. Päästä työvuosien jälkeen elämään kuusi- ja seitsemänkymppisinä kansalaisina ja kuluttajina uutta ajanjaksoa, jolloin energiaa ja aktiivisuutta riittää monipuolisiinkin aktiviteetteihin. (esim. Karisto & Konttinen 2004, 13–14.) Tosin tällaisella kuvalla kolmannesta iästä on myös kääntöpuolensa. Kolmannen iän käsite voi jopa marginalisoida vanhuuden jos vanhuus nähdään kolmannen iän negaationa. Mitä iloisempi ja energisempi kuva kolmannesta iästä maalataan, sitä synkempänä näyttäytyy vanhuus, joka ei sovi tähän kuvaan. (Karisto 2007.)

Halu parantaa elämänlaatua ja hakeutua esimerkiksi vertaistuen piiriin ei katoa kuitenkaan iän, heikentyvän toimintakyvyn, saati alkoholiongelmien takia.

Miten näkökulma muuttuu esimerkiksi silloin, jos elämää varjostavat tai ovat jo varjostaneet vuosikausia erilaiset vaikeudet, kuten vahva riippuvuus alkoholista ja sitä kautta monen ongelman vyyhti? Alkoholiongelmainen, toimintakyvyltään heikko ja kotiinsa sulkeutunut seitsemänkymppinen ikääntyvä ei sovi aktiivisen kolmatta ikää elävän eläkeläisen (esim. Haarni 2010) kuvaan. Alkoholisoitunut ikääntyvä ei useinkaan hakeudu aktiivisesti avun piiriin. Piilossa oleva ongelma tulee yhteiskunnalle halvaksi ja samalla pysyy marginaalissa myös syrjäytymistä ehkäisevän ja korjaavan työn intresseissä. Halu parantaa elämänlaatua ja hakeutua esimerkiksi vertaistuen piiriin ei katoa kuitenkaan iän, heikentyvän toimintakyvyn, saati alkoholiongelmien takia. Ei edes silloin, kun halua eroon alkoholista ei ole. Jos palvelujen tai vertaistuen piiriin ei kyetä, haluta tai mahdollisuuksien ja tiedon puutteen takia hakeuduta, onko palvelujen tehtävä astua lähemmäs ikääntynyttä päihteidenkäyttäjää? Tämä kysymys on kiinnostava ja vaatisi laajempaa käsittelyä. Tämän tutkielman yhteydessä en siihen kuitenkaan ehdi laajemmin pureutua, mutta palaan siihen kuitenkin lyhyesti luvun 8. pohdinnassa.

län subjektiiviseen kokemiseen kohdistuvissa tutkimuksissa perinteinen ja keskeinen havainto on ollut, että ihmiset usein "kieltävät ikänsä". Vanhaksi, saati vanhukseksi ei tunnustauduta. (Jyrkämä 2005, 283; ks. esim. Ruoppila 1992; Thompson et al. 1990.) Myös nimitystä "vanhus" kartetaan (Jyrkämä 2005, 285; Vanhuusbarometri 1994), sillä se herättää stereotyyppisiä mielikuvia raihnaudesta, sairaudesta ja muistamattomuudesta. Stereotypiat eivät anna yksilöllisille eroille paljoakaan liikkumavaraa. Puhetavat ja mielikuvat kertovat myös siitä, miten vanhuuteen suhtaudutaan yleisellä tasolla. (Jyrkämä 2005, 286.)

Pera: pääseehän sieltä pois tuolta asuntopaikasta vähäks aikaa (.)

ku siel ei oo ku vanhuksia ja sairaita.

Martta: tää katkasee niin [valtavasti arkea]

Kylli: niinhän mekin ollaan [vanhuksia ja sairaita!]

Martta: [loppuviikko siinä menee taas](.)

Ikä herätti myös pilkeläisten keskuudessa keskustelua. Oheinen katkelma¹ on ote ryhmäkeskustelusta, jossa keskustellaan Pilkkeen merkityksestä. Pera viittaa puheenvuorossaan siihen, että Pilke mahdollistaa poispääsemisen hetkeksi ”asunto paikasta”, mutta syyksi lähteä hetkeksi pois, hän esittää sen, että ympärillä asuu vain vanhoja ja sairaita ihmisiä. Pera tuskin sanomansa perusteella haluaa itse tulla nimitetyksi vanhukseksi. Kesken Martan puheenvuoroa Kylli tarttuu Peran sanavalintaan muistuttaen myös heidän olevan ”vanhuksia ja sairaita”. Keskustelu iästä ei jatku tämän jälkeen, mutta lyhyessäkin katkelmassa voi nähdä häivähdyksen iän ja siihen liitettävien merkitysten rakentamista ja purkamista, merkityssysteemien koettelua ja kyseenalaistamista. Ikä liittyy myös identiteettiin. Se, minkä ikäiseksi itsensä tuntee, on osa identiteetin rakennusprosessia.

Ikääntymistä ja vanhuutta on kuvattu mitä erilaisimmilla ilmauksilla, joukkoon mahtuu monenlaisia, hieman pompöösejä nimityksiä aina seniorikansalaisista kolmasikäläisiin. Käytän itse tutkielmassa pääasiassa sanoja ikääntyvä tai ikääntynyt osittain vanhus-sanana negatiivisten konnotaatioiden takia. Pilkkeen jäsenistä puhun nimityksillä *pilkeläinen*, *ryhmäläinen* tai *ryhmän jäsen*.

Pilke-ryhmissä ryhmäläisten ikäjakauma on 59–89 vuotta, ryhmäkeskusteluissa ikänsä ilmoittaneiden 17 henkilön (N=21 eli n. 80 prosenttia haastateltavista ilmoitti ikänsä) keski-ikä on 75 vuotta. Miehiä on mukana naisia huomattavasti enemmän. Ryhmähaastatteluihin osallistui yhteensä neljä naista ja 17 miestä.

2.2 Ikääntyminen ja syrjäytyminen

Tutkimusta ikääntyneiden syrjäytymisestä ei ole Suomessa juurikaan tehty. Yhteiskunnallinen keskustelukin aiheesta on ollut vähäistä. Esimerkiksi vuoden 2003 hallitusohjelmassa oli köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen ohjelma. Ohjelmassa käsiteltiin laajasti syrjäytymistä ja lueteltiin kohdennettuja toimenpiteitä eri ryhmille, mutta siinä ei käsitelty vanhusten syrjäytymistä (STM 2003:23). Suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa pääosassa ovat olleet nuoret, lapset ja työkäiset (Niemelä 2009, 25). Tuula Helneen (2002, 2) mukaan syrjäytymisen käsite viittaa ajatukseen ”sosiaalisen” hajoamisesta tai jakautumisesta, osan irtaamisesta kokonaisuudesta. Syrjäytymiskeskustelu, jota on käyty 1980-luvulta lähtien, liittyy erottamattomasti huoleen sosiaalisen pirstaloitumisesta. Syrjäytyneet ovat joitakin, jotka ovat irtautuneet yhteisyydestä ja jotka pitää palauttaa eri integraatiokeinoin takaisin sen piiriin. (Helne 2002, 2–4.)

Ikääntymisen psyykkiset ongelmat, esimerkiksi masennus, liitetään joskus mielekkäiden sosiaalisten roolien ja tehtävien puuttumiseen. Ajatellaan, että syrjäytyminen aiheuttaa psyykkisen tasapainon murenemistä ja aktiivinen osallisuus yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan puoles-

¹ Litterointikäytännöissä olen mukaillut Jokista ym. (1999, 265). Olen merkinnyt tarkemmat litterointikäytännöt vain niihin haastatteluotteisiin, joita lähestyn diskurssianalyttisesti. Niissä haastatteluotteissa, joihin en ole merkinnyt tarkempia litterointikäytäntöjä, en sovello diskurssianalyysiä, vaan etnografisen aineiston temaattista luentatapaa (esim. Hartikainen 2009) (ks. 5.1 luku).

taan suojaa iäkstä ihmistä mielenterveysongelmilta. Syrjäytymisessä on kuitenkin kyse sosiaalisia rooleja syvemmästä asiasta. Esimerkiksi Phillipson (ks. Saarenheimo 2003, 47–48) puhuu vanhuuden identiteettikriisistä, joka on seurausta siitä, että nopeasti muuttuvassa maailmassa ja arvojen hajaannuksessa ikääntyneen ihmisen suhde todellisuuteen ja kokemus minuuden jatkuvuudesta vähitellen hapertuu. Ihminen jäsentää itseään ja minuuttaan todellisuussuhteen avulla. Todellisuussuhde merkitsee samaistumista yhteisöihin, ryhmiin, elämäntapaan tai kulttuuriin ja sitoutumista niiden arvoihin, moraalisiin ja toimintakäytäntöihin. Jos valittujen samaistumiskohteiden kulttuurinen arvo vähenee, ihminen jää yksinäiseksi yrittäessään määritellä, kuka hän oikeastaan on. (Saarenheimo 2003, 47–48.)

Erot terveydellisissä ja taloudellisissa seikoissa vaikuttavat vääjäämättä kokemuksiin elämän merkityksellisyydestä ikääntyneenä. Ne iäkkäät, jotka pysyvät kohtuullisen terveisinä ja aktiivisina, ikään kuin oikeuttavat vanhuutensa löytämällä merkityksiä elämäänsä esimerkiksi opiskelemalla ikäihmisten yliopistossa tai panostamalla terveyteensä ja kaikinpuoliseen hyvinvointiinsa. Toisaalta taas sairast ja huonokuntoiset iäkkäät joutuvat tilanteeseen, jossa valinnan vapaus – tai pakko – liittyy ainoastaan erilaisiin hoito- ja palveluvaihtoehtoihin. Kaikkein huonoimmassa asemassa ovat ne, joilla ei ole taloudellisia mahdollisuuksia edes neuvotella vaihtoehtoista. Täydellinen riippuvuus muista, pakollinen joutilaisuus tai toiminnallinen tyhjiö asettavat hyvin erilaiset lähtökohdat elämän merkityksellisyyden etsinnälle kuin terve ja taloudellisesti turvattu elämä. (Saarenheimo 2003, 46.)

Erot terveydellisissä ja taloudellisissa seikoissa vaikuttavat vääjäämättä kokemuksiin elämän merkityksellisyydestä ikääntyneenä.

Ikäihmisten palvelujen laatusuositus (STM 2008:3) painottaa ehkäisevän toiminnan ja kotona asumisen tukemisen ensisijaisuutta ikääntyneiden palveluissa. Suosituksen katsotaan palvelevan sekä ikääntyneen että yhteiskunnan etua: ikääntyneet haluavat asua mahdollisimman pitkään omassa kodissaan ja yhteiskunnalle on edullisempaa, kun asiakkaat tulevat palvelujen piiriin mahdollisimman myöhään. Painotus on johtanut siihen, että omassa kodissaan asuu tällä hetkellä hyvinkin huonokuntoisia ikääntyneitä. Suositus on toteutumassa niin, että laitoshoidon puretaan, eikä vaihtoehtoisia kotihoitoon rinnastettavia asuimuotoja yhtä aktiivisesti kehitetä. (Niemelä 2009, 26.)

Pilkkeessä kävijöistäkin suuri osa asui alentuneesta toimintakyvystään huolimatta omassa kodeissaan. Poistuminen kotoa oli hankalaa, etenkin hissittömässä kerrostalossa. Rapuissa kompuroitiin ja kaatultiin, josta seurasi sairaalapäiviä. Silva Tedren mukaan kotoa ulos pääsy on vanhustenhuolossa lähes vaiettu kysymys. Kotoa selviämisestä on tullut vanhusten avohuollon ylivertainen huolen- ja puheenaihe, mutta kotoa pääsystä ei vanhustenhuollon yhteydessä puhu juuri kukaan. Vanhusten laitoshoidon epäkohdat ovat synnyttäneet kansanliikkeitä, mutta vähin erin asuntoonsa suljetuksi tulleiden, vähällä avulla elävien tai avutta jäävien ihmisten puolesta ei vastaavaa ole syntynyt. Tedren mukaan idea kodin yksityisestä luonteesta tukee sitä, ettei asiaan puututa. Myönteisyydessään koti-retoriikka ei tahdo tunnistaa kotona asumisen – tai kotiin piiloutumisen ja piilottamisen riskejä. (Tedre 2006, 161–171.) Ulos lähteminen on itsestään selvää toimintaa niille, joilta se avutta onnistuu. Sen sijaan joidenkin pilkeläisten kodista lähteminen vaati ponnisteluja. Ryhmään ei päästy ilman saattoapua. Pilkkeen resurssit tarjota saattoapua sitä tarvitseville ovat toistaiseksi juuri ja juuri riittäneet ja yhteistyö kotihoidon tai muiden verkostoyhteistyötahojen kanssa on pelannut, mutta tulevaisuudessa tilanne saattaa olla toinen. Pitää myös muistaa, ettei kaikilla ikääntyneillä edes ole Pilkkeen tapaista mahdollisuutta lähteä ihmisten ilmoille kerran viikossa.

3. KIINNIPITÄVÄ YMPÄRISTÖ

Olen valinnut yhdeksi käsitteellis-teoreettiseksi lähestymistavaksi englantilaisen psykiatri D.W. Winnicottin käsitteen *kiinnipitävä ympäristö* (holding environment) (Winnicott 1965; 1971; 1981; 1986). Seuraavaksi hahmottelen käsitettä lyhyesti sen alkuperäisessä kontekstissa, sekä kuinka sitä on sosiaalialan asiakastyön tutkimuksessa sovellettu.

3.1 Kiinnipitävä ympäristö vanhempien ja lapsen vuorovaikutuksessa

Kiinnipitävää ympäristöä voidaan kutsua myös mahdollistavaksi tai kannattelevaksi ympäristöksi (esim. Turpeinen 2000). Alun perin Winnicott tarkoitti käsitteellä vanhempien tai etenkin äidin ja lapsen välistä suhdetta. Vanhempien lapselle antama hoiva ei ole vain mielihyvää tuottava asia, vaan välttämättömyys, jonka avulla lapsi voi kasvaa tasapainoiseksi ja terveeksi aikuiseksi. Lapsi tarvitsee niin fyysistä kuin emotionaalista huolenpitoa, ymmärrystä ja läheisyyttä. Äidin fyysinen kosketus luo turvaa. Hoidossa tärkeää on jatkuvuus, jotta lapselle syntyy tunne *olemisen jatkuvuudesta* (going on being) (Winnicott 1965, 86). Vain hoidon jatkuvuus takaa tasapainoisen kehityksen ja luottamuksen syntymisen. Olemisen jatkuvuuden tunteen vastakohta on reaktiivinen levottomuus. Lapsi muistaa turvattomuuden ja laiminlyönnin kokemukset. Jos äiti on lapsen luota liian kauan pois, illuusio turvaa tuovasta äidistä katoaa vähitellen mielestä. (Winnicott 1986, 154–156.) Äidin oikea-aikainen mukautuminen lapsen kokemusmaailmaan auttaa säilyttämään illuusion, mutta äidin tehtävänä on myöhemmin myös auttaa lasta luopumaan tästä illuusiosta.

Keskeistä on, että vanhempien luoma kiinnipitävä ympäristö sallii heikkouden, riippuvuuden ja kykenemättömyyden. Kiinnipitävä ympäristö kasvattaa ja luo mahdollisuuksia ja toiminnan edellytyksiä hyväksymällä heikkouden ja avuttomuuden. (Winnicott 1971.)

Kiinnipitävä ja kannatteleva ympäristö mahdollistaa vähitellen sen, että lapsi hyväksyy ulkoisen todellisuuden, esimerkiksi sen, että vaikka maailma voi tarjota jotain sellaista mitä lapsi haluaa, sen saaminen ei tapahdu aina automaattisesti kuin napin painalluksesta. Kiinnipitäminen lisää luottamusta ihmisiin myös vaikeissa tilanteissa ja mahdollistaa lapselle kyvyn toimia vastavuoroisesti ympäristön kanssa. (Winnicott 1981.)

Kiinnipitävä ympäristö tai tarkemmin se, että äiti on olemassa lapselle kannattelevana, hoitavana ja rajoittavana tekijänä, liittyy laaja-alaisesti lapsen kehityksen eri vaiheisiin ja siihen, miten lapsi muodostaa rajoja itsensä ja ulkopuolisen maailman välille. Kiinnipitävässä ympäristössä lapsi voi turvallisesti siirtyä pikkuhiljaa tilaan, jossa hän voi kohdata äidin erillisyyden. Tämä tapahtuu eri *siirtymätilojen* kautta, ensin *siirtymäobjektin* (esimerkiksi unirievun avulla) ja myöhemmin leikin avulla. Yksi siirtymätila voi olla leikkiminen *yksin yhdessä*: lapsi leikkii luottaen siihen, että rakastettu henkilö on paikalla, kun häntä taas kaivataan – kun hänet on ensin unohdettu, mutta sitten taas muistetaan. Vauva voi olla aluksi yksin *vain* toisen (kuten äidin) läsnä ollessa, josta syntyy kyky ”todelliseen” yksinoloon. (Winnicott 1971.)

Sankareita arjessa

Hymyile

Kehitä
huumorintajuasi
kaiken ikää

Älä pidä skragaa
liian kireällä

Ja muista että
musiikki soi.

Rauli 62

Sivuja pilkeläisten itse
tekemästä kirjasta.

P = pirstystä

I = ihmisarvoa

L = läheisyyttä

K = kaveruutta

E = elämäniloa

~Viola~

Kohdakkain tuleminen,
luokse meneminen

kohtaamisia

MEITÄ ON NIIN MONEKSI
ON SUURAA JA VÄÄRÄÄ
TUMMAA JA VAALEAA
KIRJAVAA JA YKSIVÄRISTÄ

KAIKKI MAHTUVAT
KUN TEHDÄÄN TIILAA

Ihminen tulee ihmisen luo,
jaettavaa riittää

Tepa

TEKEMISEN
ILTA,

ASKARTELUA
UUSIA TAIDOJA

KAHVIN
JUONTIA

PUHE
SEURAA

HUOLTEN
JAKAMISTA

AJANKULUA

Jo

Winnicott korosti, ettei äitiyttä voi oppia kirjoista tai kursseilta. Hänestä jokaisessa naisessa on omat luonnolliset potentiaalinsa äitiyteen, mikä tekee hänet ”kyllin tai riittävän hyväksi äidiksi” (Winnicott 1981, 47). Nykyään Winnicottin ajatuksia voitaisiin kritisoida esimerkiksi liiasta äiti-keskeisyydestä, siitä, että vain äiti hoitajana voi olla riittävän hyvä. Ajatuksia pidettäisiin varmaankin lähes äitien syyllistämisenä, eikä nykyisin ajatella, että vain äiti takaisi lapselle terveen holding-kasvuympäristön.

3.2 Kiinnipitävä ympäristö asiakastyössä ja käsitteen soveltaminen ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien ryhmätoiminnassa

Winnicottin tuotannossa kiinnipitävän ympäristön käsite esiintyy kahdessa merkityksessä. Toisaalta sillä kuvataan edellä hahmoteltua bio-psykososiaalista kontekstia, jossa vanhemmat huolehtivat lapsensa tarpeista sensitiivisesti ja jossa lapsi voi alkaa tutkia maailmaa pikkuhiljaa itsekseen luottaen samalla vanhempien kannatteluun. Toisaalta sitä on käytetty metaforana niille terapeuttisille toiminnoille, joiden avulla asiakkaiden mahdollisuuksia vahvistetaan. Nämä kaksi merkitystä on syytä erottaa, jottei vahingossa synny vaikutelmaa asiakkaiden infantilisoimisesta.

Jeffrey S. Applegate (1997) kirjoittaa artikkelissaan siitä, millä tavoin kiinnipitävän ympäristön metaforaa voi hyödyntää sosiaalityön asiakastyössä ja miten kliinisessä ympäristössä asiakassuhteesta voidaan muodostaa ”kiinnipitävä”. Hän esittelee kolme komponenttia, joiden avulla se tapahtuu.

Ensinnäkin tarvitaan kannattelua (*holding*), jolla kirjoittaja tarkoittaa asiakkaan kokonaisvaltaista psyykkisen ja fyysisen ympäristön ja elinolosuhteiden kartoittamista ja ymmärryksen hakemista siitä. Työntekijän ymmärrys lisääntyy asiakkaan tunne-elämää huomioimalla, kysymällä miltä tuntuu -kysymyksiä sekä asettumalla asiakkaan tilanteeseen ja reflektoimalla niitä tunteita, joita asiakas esittää. Kannatteluvaiheeseen pääseminen edellyttää niiden hiljaisten vihjeiden kuuntelemista ja havainnointia, joita asiakas ei välttämättä sanallisesti tuo esiin. Mukautuminen ja ajan antaminen edesauttavat luottamuksen syntymistä. Käsitteilyllä (*handling*) tarkoitetaan auttavan suhteen rakenteellisia järjestelyjä ja jatkuvuuden takaamista. Järjestelmällisillä, tietynä aikana tapahtuvilla tapaamisilla luodaan jatkuvuutta. Järjestelmällisyys voi tosin olla haaste esimerkiksi luottamuksen monta kertaa ihmisiin ja järjestelmään menettäneelle asiakkaalle ja työntekijän on varauduttava siihen. Työntekijän on kerrottava selkeästi mitkä ovat asiakassuhteen ehdot, ja mitä asiakkaalta odotetaan sekä mitä työntekijä voi tarjota siinä tilanteessa. (Applegate 1997, 22–24.)

Objektin esittämisellä (*object presenting*) viitataan siihen tapaan miten työntekijä esittää itsensä asiakkaalle ja on läsnä. Terapiatyössään Winnicott itse pyrki aina intensiiviseen läsnäoloon tilanteessa ja reagoi herkästi esimerkiksi eleillä asiakkaan sanomisiin. Asiakas tunsu, että häntä kuunneltiin. Myös erilaisten esineiden käyttö voi tulla kysymykseen, asiakas voi haluta ottaa esimerkiksi valokuvan työntekijästä, jotta muistaa tämän tapaamisten välillä (Applegate 1997, 24–26). Kannattelu jatkuu myös tapaamisaikojen ulkopuolella.

Applegate (1997) pohtii, että joku voisi ajatella, ettei näissä ajatuksissa ole mitään uutta, kyse on vain hyvästä sosiaalityöstä. Se hänen mielestään onkin tarkoitus, kiinnipitävän ympäristön metafo-

ra antaa nimen ja käsitteen sille ammatilliselle viisaudelle ja asiakastyön taidolle, jota on muuten vaikea nimetä.

Applegaten mukaan kiinnipitävän ympäristön luomiseen ei tarvita välttämättä pitkäkestoista asiakassuhdetta, koska kyse on enemmänkin tavasta, jolla työntekijä on asiakkaan kanssa. Tosin kiinnipitävän ympäristön luominen lyhytkestoisessa asiakassuhteessa edellyttää häiriöttömiä työskentelyolosuhteita ja mahdollisuutta huomioida jokainen asiakas yksilöllisesti. Nopean rytmin ja suuren asiakasmäärän ristipaineessa tällainen vaatimus voi työntekijästä tuntua kuitenkin kohtuuttomalta. (Applegate 1997, 26.)

Applegate muistuttaa myös eräästä ajatuksesta, joka itsellänikin on käynyt mielessä. Sosiaalityön ammattilaisen ei pidä ajatella asiakkaita "lapsina", jotka tarvitsevat kirjaimellista kiinnipittoa ja passiivista kannattelua. Tämä voi olla jopa vaarallista asiakkaan voimaantumisen kannalta. Winnicottin mukaan ymmärrys, jonka pohjalta tulisi toimia tai suhtautua kannatellen, koskee tiettyjen kasvu- ja kehitysprosessin vaiheiden käynnistämistä. Se ei ole suinkaan mitään yleistä passiivista kannattelua, vaan tähtää juuttumien purkamiseen (Saraneva 2003, 155–169). Riitta Granfelt tuo tuotannossaan mielestäni hyvin esiin kiinnipitävän ympäristön ytimen ja myös ne ajatukset ja lähtökohdat, jotka ovat inspiroineet tätäkin tutkimusta ja joita voi mielestäni soveltaa myös ikääntyneiden päihdeidenkäyttäjien kanssa tapahtuvaan asiakastyöhön tai ryhmätoimintaan. Kiinnipitävä ympäristö voi muodostua hyvin arkisista ja näennäisesti pienistä asioista, esimerkiksi säännöllisistä kohtaamisista sosiaalityöntekijän kanssa (Granfelt 1998, 166–167). Ennalta ei voida ennustaa, mikä kenellekin toimii kiinnipitävänä ympäristönä. Kiinnipitäväksi ympäristöksi voi muodostua esimerkiksi a-klinikan asiakaskahvila (Hietala 1998, 174–198), ikääntyneiden terapiaryhmä (esim. Beecraft 1999) tai vaikka päihdekuntoutusyksikkö. Joskus, vaikka tietyn hoidon tai avun puitteet olisivat ulkoisesti täysin kunnossa, ne eivät kannattele asiakasta siltikään. Granfelt kirjoittaa (2008, 87):

"Sen enempiä avovankilasta kuin kuntoutusyksiköstäkään ei muodostunut Joukolle kiinnipitävää ympäristöä. Kummassakin paikassa jäi turvallisuuden kokemus puuttumaan, kun luottamuksellista suhdetta ei muodostunut sen enempiä ammattilaisiin kuin vertaisiin. Avovankilassa pelkkä opiskelumahdollisuus vailla kuntoutusta ei kannatellut riittävästi ja kuntoutusyksikön monimuotoiseen tukeen Jouko ei syystä tai toisesta pystynyt kiinnittymään. Molemmista paikoista hän halusi pois."

Sen sijaan "Joukolle" Granfeltin mukaan kiinnipitäväksi ympäristöksi muodostui suhde vankilan projektityöntekijään. Tästä asiakassuhteesta oli muodostunut arvostava tila, joka tarjosi kokemuksen hyväksynnästä ja ymmärtämyksestä, vailla muutosvaatimuksia. Asiakasta kuunneltiin, eikä syyllistetty tavoitteissa epäonnistumisista. Projektityöntekijä oli tukiverkostosta se, jonka edessä uskalsi olla myös heikko, ottaa esimerkiksi ensimmäisenä yhteyttä retkahduksen jälkeen. Syyllisyyden ja häpeäpuheen väheneminen, jopa poistuminen, tuottivat edellytyksiä ottaa vastuu omasta elämästä. Asiakassuhteen kiinnipitävä ympäristö tarjosi rajat tilanteessa, jossa niitä ei itse kyennyt asettamaan, mutta samanaikaisesti se antoi tilaa epätoivon ja kaoottisten tunteiden purkamiselle. Kokemus kuulluksi tulosta ja aidosta vuorovaikutuksesta projektityöntekijän kanssa sekä itseluottamuksen kasvu johtivat laajempaan vastuunottoon omasta elämästä. (Granfelt 2008, 86–88.)

4. IKÄÄNTYVIEN ALKOHOLINKÄYTTÖ -TUTKIMUSNÄKÖKULMIA

Yleisesti voidaan sanoa, että ikääntyneiden alkoholinkäyttöä on tutkittu niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin melko vähän. Lisäksi näkökulma on ollut verrattain rajattu – ilmiötä on tutkittu eniten kansanterveydellisesti tai päihdehuollon tarpeen kannalta, koko väestöä koskevana ilmiönä. Ilmiötä lähestytään tutkimuksissa usein kapean ongelmakeskeisesti, ja tutkimus on joko tilastollista tai kuvailevaa. Suuri osa tästä tutkimuksesta on tehty Yhdysvalloissa. (Haarni & Hautamäki 2008, 9–11.)

Alkoholinkäytön luokitustavat vaihtelevat myös tutkimuksesta toiseen: milloin kysytään, käyttääkö vastaaja alkoholia yleensä, milloin tarkkoja käyttöannoksia. Myös mitattavien annosten määrät vaihtelevat tutkimuksesta toiseen, eivätkä kansalliset ohjeelliset rajat tai suositukset ole eri maissa yhteneviä. Alkoholien ongelma- tai riskikäyttöksi luettava määrä vaihtelee myös: esimerkiksi työikäisten naisten suurkulutuksen rajana saatetaan pitää kuuttatoista tai esimerkiksi neljäätoista annosta viikossa. Alkoholien kohtuukäytön (low-risk drinking), riskikäytön (at-risk drinking) ja ongelmaikäytön (problem drinking) välillä on hyvä kuitenkin tehdä ero. (Haarni & Hautamäki 2008, 11–13.) Sosiaali- ja terveysministeriön (2006) ”Otetaan selvää! Ikääntyminen, alkoholi ja lääkkeet” -oppaan mukaan kahta annosta kerralla ja seitsemää annosta viikossa ylittävää alkoholinkäyttöä ikääntyneillä pidetään riskialttiina.

Ikääntyviin, kuten muihinkin väestöryhmiin kohdistuvaan alkoholitutkimukseen liittyy luotettavuusongelma. Ihmiset yleensä kaunistelelevat tai aliarvioivat oman alkoholinkäyttönsä (esim. Sulander 2005a). Haarni ja Hautamäki tiedustelivat haastateltavilta, minkä vuoksi alkoholinkäyttöä kaunistellaan. Vastauksissa vahvimmin nousivat esiin häpeä ja torjunta. Lisäksi mainittiin maineen menettäminen. Ikääntyvät eivät myöskään välttämättä muista tarkkoja juomismääriä, etenkin jos juomiskerrasta on kulunut pitkä aika. Kuten Haarni ja Hautamäki toteavat, haastattelupuhe tuskin on kuitenkaan tarkoituksellisesti harhaanjohtavaa. Se kuvaa senhetkistä näkemystä alkoholinkäytöstä, oman kulttuurinsa viitekehystä kuvattuna. Tavat puhua alkoholista heijastelevat tapoja arvottaa alkoholia. (Haarni & Hautamäki 2008, 16–17.)

Omassa tutkimuksessani en tiedustellut tutkittavilta tarkkoja alkoholien käyttömääriä, mutta puhe antoi viitteitä siitä, missä määrissä liikutaan. Myös Pilke-ohjaajilta saamani asiakasprofiilit, joita varten ryhmäläisiä oli haastateltu kun he olivat liittyneet ryhmään, sisälsivät jonkin verran tietoa alkoholinkäytöstä. Osalla alkoholinkäyttö oli vähentynyt tai miltei loppunut ikääntymisen myötä, osalla käyttö oli edelleen runsasta.

Myös Pilke-ohjaajilta saamani asiakasprofiilit, joita varten ryhmäläisiä oli haastateltu kun he olivat liittyneet ryhmään, sisälsivät jonkin verran tietoa alkoholinkäytöstä. Osalla alkoholinkäyttö oli vähentynyt tai miltei loppunut ikääntymisen myötä, osalla käyttö oli edelleen runsasta.

Marja: et pysyis vaan sen yhden illan. (1) Sehän on se tärkein.

Kalle: ku mä otan, ni mä voin viikonkin juoda nykyisin (.)

Marja: otin mä lauantaina, mä sanon suoraan (.)

Mut en mä sit jatkanu sitä sitten.

Kalle: se oli vaan se yks ilta sitten.

Marja: niin että Kalle ei ottanu, mut minä lähin kapakkaan.

Kalle: kysy multa luvan, mä sanoin senkus meet. (.)

Tässä haastattelukatkelmassa eräs Pilkkeessä käyvä pariskunta kertoo alkoholinkäytöstään. Marjasta alkoholinkäytössä olisi tärkeintä se, että se pysyisi yhdessä illassa, Kallella taas ottaminen voi kestää viikonkin. Marja kertoo ottaneensa lauantaina, mutta ei ollut jatkanut siitä, eli ”tärkein” oli saavutettu. Marjasta alkoholinkäyttö pysyy hallinnassa silloin kun se jää yhteen iltaan, määristä riippumatta. Haarnin ja Hautamäen tutkimuksessa (2008) alkoholia paljon käyttäneillä kohtuuden ja liian rajat olivat yleensä ja odotetustikin suurempia kuin alkoholia niukasti tai kohtuullisesti käyttäneillä. Kohtuutta jollekin saattoi esimerkiksi olla yksi kossupullo päivässä, kun jollain toisella se oli yksi konjakkiryppy. Toisaalta myös paljon alkoholia käyttäneet haastateltavat saattoivat asettaa samantyyppisiä kohtuuden tavoitteita kuin niukasti alkoholia kuluttavat. Kohtuullista ei esimerkiksi ollut sammua ja jatkaa aamulla ”tasoittavilla”, niin kuin Marjakin puheenvuorossaan viittaa.

Jyrki Jyrkämä ja Laura Haapamäki (2008) ovat koonneet NAD:lle (Nordiskt center för alkohol- och drogforskning) katsauksen ikääntymiseen ja alkoholiin liittyvästä pohjoismaisesta keskustelusta ja tutkimuksesta. Tutkimukset on katsauksessa jaettu ja luokiteltu viittä eri näkökulmaa edustaviksi. Esittelen osan tutkimuksista tässä luvussa saman näkökulmarajauksen mukaisesti. Tämän lisäksi tuon esiin myös muutamia muita pohjoismaisia tutkimuksia, joita ei ole katsauksessa mainittu.

4.1 Faktanäkökulma

Faktanäkökulmasta tarkasteltuna on Suomen (esim. Sulander et al. 2006) lisäksi Tanskassa ikääntyneiden alkoholinkäyttö lisääntynyt ja raittiiden osuus laskenut. Tanskalaisessa tutkimuksessa tarkasteltiin ikääntyneiden alkoholinkäyttöä vuosien 1987 ja 2003 välillä, ja siihen osallistui 11 745 yli 50-vuotiasta tanskalaista. Keskimäärin kulutus nousi miehillä 1,5 annoksesta 2,1 annokseen ja naisilla 0,5 annoksesta 1,0 annokseen päivässä. Suurkuluttajamiesten osuus nousi 13 prosentista 20 prosenttiin ja naisten 6 prosentista 14 prosenttiin. Tutkimuksessa keskimääräisen alkoholinkulutuksen ja suurkulutuksen lisääntymisen syyksi arvellaan sosiaalista ja kulttuurista kehitystä, jonka seurauksena nykypäivän ikääntyvät ovat tottuneet alkoholinkulutukseen tai suurkulutukseen (tässä tutkimuksessa miehillä yli 3 ja naisilla yli 2 annosta päivässä). Esimerkiksi viinin juonti illallisella on nykyään hyväksytympää. Tätä tapaa halutaan jatkaa myös vanhemmalla iällä. Tanskalaisen tutkimuksen perusteella ei voida kuitenkaan vetää kausaalisia yhteyksiä sosiaalisten tekijöiden ja suurkulutuksen kehittymisen välille. Ikääntyneiden suurkulutuksen kehittymistä selvittäville seurantatutkimuksille olisikin tarvetta. (Björk et al. 2006a & Björk 2006b; ref. Jyrkämä & Haapamäki 2008, 21–28.)

Tuorein tutkimustieto kotimaasta löytyy vuoden 2008 juomatapatutkimuksesta ja sen vuoden 2000 juomatapatutkimusaineistoon tehdystä vertailusta. Molempia aineistoja varten haastateltiin edustavat otokset 15–69-vuotiaista suomalaisista käyntihaastatteluina. Tutkimuksia vertaamalla käy ilmi, että varttuneen, 50–69-vuotiaan, ikäpolven alkoholinkulutus on lisääntynyt 2000-luvulla merkittävästi. Tämä ikäpolvi vastaakin valtaosasta alkoholinkulutuksen noin viidenneksen kasvusta. Alkoholien käyttökerrat lisääntyivät varttuneilla kolmanneksella. Vuonna 2000 vanhimman ikäluokan miehet käyttivät alkoholia keskimäärin 75 kertaa vuodessa, kun vuonna 2008 käyttökertoja kertyi 96. Saman ikäluokan naisilla käyttökerrat olivat vuonna 2000 37 ja vuonna 2008 48. Iältään 50–69-vuotiaiden miesten vuosikulutus on nyt nuorempien ikäryhmien kulutuksen tasolla ja naisilla ikäryhmittäiset erot ovat kaventuneet huomattavasti. Kaikkien juomalajien (olut, siideri, viini ja väkevät) juominen lisääntyi huomattavasti vanhimmassa ikäryhmässä kyseisenä ajanjaksona. Suurkulutuksen määrä vanhimmassa ikäryhmässä kasvoi kummallakin sukupuolella, esimerkiksi naisilla 0,3 prosentista 1,5 prosenttiin. (Mäkelä et al. 2009.)

Mäkelän ym. mukaan varttuneen ikäpolven alkoholinkulutuksen ja siihen liittyvien haittojen lisäys 2000-luvulla ei ole ollut seurausta vain vuoden 2004 veronalennuksesta ja tuonnin vapauttamisesta, vaan se on jatkoa aiemmalle kehitykselle. Kyse ei ole vain ”märän sukupolven” ikääntymisestä ja vanhemman, aikaisemmin vähemmän käyttäneen sukupolven siirtymisestä 15–69-vuoden ikävälin ulkopuolelle. 2000-luvulla yli 50-vuotiaat ovat ikääntyessään muuttaneet kulutustaan aivan eri tavalla kuin mitä tapahtui samassa iässä oleville vuosien 1992 ja 2000 välillä. Heidän kulutuksensa ei ole vähentynyt ikääntymisen myötä niin kuin aiemmillä sukupolvilla. Tutkijoiden mukaan varttuneet suomalaiset käyttävät alkoholia yhä useammin. Kyseessä ei ole esimerkiksi vain kohtuukäytön laajeneminen, vaan niin pien-, keski- kuin suurkulutuskertojakin on tullut lisää, ja sen seurauksena erityisesti juuri vanhimmassa ikäryhmässä esiintyy yhä useammin vakavia haittavaikutuksia (Mäkelä et al. 2009, 286).

Tätä tutkimustietoa tukeva tieto löytyy myös uusimmasta THL:n eläkeikäisten terveyskäyttäytymistä selvittävästä postikyselytutkimuksesta, jota on toteutettu vuodesta 1985. Tutkimuksessa kerätään tietoa 65–84-vuotiaiden suomalaisten terveydentilasta, terveyskäyttäytymisestä, toimintakyvystä, avun tarpeesta ja sen vastaanottamisesta sekä turvattomuuden kokemuksista. (Laitalainen et al. 2008, 1.) Vuonna 2007 miehistä enää 23 ja naisista 46 prosenttia ei ollut käyttänyt alkoholia edellisenä vuonna, kun vastaavat luvut vuonna 1993 olivat miehistä 32 ja naisista 63 prosenttia. Pitkällä aikavälillä (1993–2007) vähintään kerran viikossa alkoholia juovien eläkeikäisten miesten ja naisten osuus on kasvanut selvästi. Vuonna 2007 eläkeikäisistä miehistä 38 % ja naisista 17 % ilmoitti juovansa alkoholia vähintään kerran viikossa. Vähintään kerran viikossa alkoholia juovien osuus on suurempi korkeammin koulutetuilla ja nuoremmilla vastaajilla. (Laitalainen et al. 2008, 9.)

4.2 Terveysnäkökulma

Terveysnäkökulmaa edustaa esimerkiksi Sulanderin ym. (2005b) tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää, onko ikääntyneiden toimintakyvyllä yhteyksiä painoindeksiin ja terveyskäyttäytymiseen, kuten tupakointiin, alkoholinkäyttöön, ruokavalioon ja liikuntaan. Alkoholinkulutuksen osalta kyselyyn osallistuneilta tiedusteltiin viimeisen viikon aikana kulutettujen alkoholijuomien määrää. Vastausten perusteella muodostettiin neljä luokkaa: ei yhtään annosta, 1–7 annosta, 8–14 annosta ja yli 14 annosta viikossa käyttävät. Tutkimuksessa käytetty alkoholinkulutuksen neliluokkainen malli osoitti toimintakykyvaikeuksien ja alkoholin välisen U-käyrän muotoisen yhteyden. Toisin sanoen, vähän tai kohtuullisesti juovien toimintakyky oli parempi kuin raittiiden ja suurkuluttajien. Toisin aineistossa oli havaittavissa vain hyvin vähän ikääntyneitä suurkuluttajia, etenkin naisia. (Sulander ym. 2005b; ref. Jyrkämä & Haapamäki 2008, 31–32.)

Toinen terveysnäkökulma-kategoriaan liittyvä tutkimus toteutettiin Kuopiossa, jossa ikääntyvien alkoholinkäyttöä tutkittiin lääkityksen yhteydessä. Tutkimuksessa miehistä 65 prosenttia ja naisista 36 prosenttia oli käyttänyt alkoholia viimeisen vuoden aikana. Suurin osa alkoholinkäyttäjistä käytti myös lääkkeitä, joilla on mahdollisia yhteisvaikutuksia alkoholin kanssa. Säännöllisesti lääkkeitä käytti 87 prosenttia alkoholinkäyttäjistä. Tutkimus osoitti, että alkoholinkäytön haitalliset vaikutukset liittyvät ikääntyvillä lähinnä lääkkeiden ja alkoholin yhteisvaikutuksiin eikä niinkään alkoholin määrällisesti suureen kulutukseen. Alkoholinkulutuksen takia mahdollisille riskeille alttiina olevien vanhusten määrä ei siis ole minimaalinen. (Aira et al. 2005; ref. Jyrkämä & Haapamäki 2008, 33–34.)

Lisäksi muutamissa tutkimuksissa ilmenivät elintapojen väliset keskinäiset korrelaatiot, esimerkiksi se, että tupakoinnin ja alkoholinkäytön välillä on selkeä yhteys. Tupakanpolto myös ennustaa runsasta alkoholinkäyttöä. (Kivelä et al. 1988; Pohjolainen 2005; ref. Jyrkämä & Haapamäki 2008, 28–34.)

4.3 Kulttuurinäkökulma

Kulttuurinäkökulmaa edustaa Ilka Haarnin ja Lotta Hautamäen tutkimus ikääntyneiden juomataivoista (2008). Tutkijoita kiinnostivat esimerkiksi suhtautuminen ja tavat puhua alkoholista. Kaiken kaikkiaan suhtautuminen oli melko sallivaa, tosin etenkin ikääntyneiden naisten runsas alkoholinkäyttö koettiin vastenmielisenä ja omat alkoholinkäytön jäljet – vaikka tyhjien pullojen kilinä kassissa – tuottivat häpeän tunteita (2008, 103–143).

Asenteet ovat liberalisoituneet, jos niitä vertaa esimerkiksi Erja Tolvasen ja Marja Jylhän (2005) elämäkertahaastattelututkimuksen tuloksiin. Tutkimuksessa haastateltavina olivat yli 90-vuotiaat ”tervaskannot”. Tutkijat erottelivat neljä alkoholinkäytöstä puhumisen tapaa: kohtalonomaisten, terveyskäyttäytymiseen liittyvän, sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvän sekä moralistisen. Viimeksi mainitussa puhetavassa haastateltavat halusivat esitellä itsensä säädyllyisinä ja kohtuullisina alkoholinkäyttäjinä ja ’muut’ olivat niitä, jotka joivat sopimattomasti. Tähän moralistiseen puhetapaan kuului myös naisten alkoholinkäytön tuomitseminen.

On paikallaan tuoda esiin myös sukupolven vaikutuksia pohtiva tutkimus ikääntyneiden alkoholinkäytöstä. Haarnin ja Hautamäen (2008, 14) mukaan aikaisempia vanhoja ikäluokkia koskevat tutkimukset eivät kerro nykyisistä ikääntyvistä ja heidän alkoholimoraaleistaan. Nykyiset yli 60-vuotiaat edustavat useampaa sukupolvea. Vanhimmat muistavat kieltolain ja alkoholin ostamisen rajoitukset sekä kielteisemmän ilmapiirin alkoholiin. Nuoremmat taas edustavat sitä ikäryhmää, joka on tuonut liberaalimman alkoholiajattelun maahamme ja käyttävät alkoholia aiempia sukupolvia vapaammin. On puhuttu 'märästä sukupolvesta', joka luopui raittiudesta hyvin yhtenäisesti sukupuolesta riippumatta, kun aika, alkoholilainsäädäntö ja elinolot mahdollistivat aikaisempaa alkoholimyönteisemmän yhtenäiskulttuurin ja kollektiivisen tajunnan muodostumisen (Sulkunen 1980, 159–166).

Märän sukupolven käsitettä on kuitenkin kritisoitu. Muun muassa Valkonen ja Kauppinen (2005, 334–346) ovat tutkineet väestöryhmien terveydentilaa ja hyvinvointia kuolleisuustilastojen kautta. He toteavat, etteivät alkoholikuolleisuustilastot tue märän sukupolven käsitettä, koska alkoholikuolleisuudessa ei ole piikkiä suurten ikäluokkien kohdalla, pikemminkin kuolleisuus on lisääntynyt taasisesti kohortti kohortilta. Kuitenkin aivan viimeisimmät tutkimustulokset, kuten aikaisemmin toin esiin 4.1 faktanäkökulma-kappaleessa, tukevat osittain "märän sukupolven" käsitettä. Alkoholia käytetään nykyään reilustikin enemmän kuin aikaisemmissa sukupolvissa (tai juomista ei vähennetä kuten aikaisemmillä sukupolvilla eläkeikään tullessa). Karisto (2007) kuitenkin muistuttaa, että tulevilla sukupolvilla alkoholikuolleisuus on entistä korkeampi. Suuri ikäluokka on kenties ensimmäinen "märkä" sukupolvi, mutta ei taatusti ainoa.

4.4 Arkinäkökulma

Arkinäkökulmaa Jyrkämän ja Haapamäen katsauksessa (2008, 44–45) edustaa esimerkiksi Malmössä tehty sosiaaliin verkostoihin kohdistuva tutkimus (Hanson 1994). Tutkimuksen tavoitteena oli analysoida sitä, onko sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen eri ulottuvuuksien sekä runsaan juomisen ja alkoholiongelmien välillä yhteyttä ikääntyvien miesten joukossa. Tuloksissa kävi ilmi, että verrattuna kohtuullisesti alkoholia kuluttaviin miehiin, runsaasti kuluttavat miehet elivät useammin yksin vailla puolison tukea. Heillä oli rakenteeltaan heikompi sosiaalinen verkosto, vähemmän kontakteja ystäviin ja sukulaisiin, ja he osallistuivat harvemmin sosiaaliin tilanteisiin. Myös miehet, joilla oli alkoholiongelmia, elivät useammin yksin ja heillä oli heikommin integroitunut sosiaalinen verkosto verrattuna miehiin, joilla ei ollut alkoholiongelmia.

Omat havaintoni ikääntyvistä alkoholinkäyttäjämiehistä tukevat tätä tulosta. Valtaosa tutkittavistani asui yksin ja he olivat joko leskiä tai eronneita. Ryhmähaastatteluissa lyhyeen taustatietolomakkeeseen vastasi 13 miestä, joista 11 asui yksin. Neljästä naisesta yksi asui avoliitossa toisen Pilkkeessä käyvän miehen kanssa, muut asuivat yksin. Ryhmähaastatteluissa oli vielä mukana neljä miestä, jotka eivät halunneet vastata lomakkeeseen, mutta kertoivat asumis- ja siviilisäätytietonsa minulle muuten havainnointijaksone aikana, esimerkiksi juttellessamme. Näistä neljästä kaksi asui asunnottomille tarkoitettussa asumisyksikössä ja kaksi yksinään. Yhtä avioliitossa olevaa miestä (joka oli raitistunut AA:n avulla) sekä yhtä avoliittoa (pariskunta, joka kävi yhdessä Pilkkeessä) lukuun ottamatta, kaikki Pilkkeen jäsenet olivat joko leskiä tai eronneita.

Jouni Tourunen (1993) tutki lisensiaatintutkimuksessaan ikääntyneitä alkoholiongelmaisia miehiä, mutta pyrki välttämään perinteistä ongelmanäkökulmaa. Tutkimuksen lähtökohtana oli elämäntavan ja elämänvaiheiden näkökulma. Haastattelututkimuksessaan Tourunen eritteli ikääntymisen ja juoppouden välistä suhdetta "toden", "tarinan" ja "diskurssin" näkökulmasta. Esimerkiksi tarinan näkökulmasta juomistarinoissa ikääntyminen tuli näkyväksi miesten tarpeessa määritellä uudelleen suhdettaan juomiseen. Oli etsittävä uudet rajat mielitekojen ja heikkenevän kestävyuden suhteen. Miehisen voimantunnon heikkeneminen ja juomisen uudet rajoitteet kohdattiin tarinoissa huumorin ja muistojen avulla.

Myös toinen 1990-luvun alussa tehty, mielestäni arkinäkökulma-rajaukseen sopiva tutkimus on Jouni Kylmälän (1991) lisensiaatintutkimus, jossa hän tutki Helsingin asunnottomien alkoholistien elämänmäärittäviä etnografisen kuvauksen keinoin. Tutkimus selvitti millaista sosiaalista järjestystä pultsareiden elämäntapa ilmentää. Kylmälän tutkimuksen tuloksena paljastui kaksi erilaista asunnottomien alkoholistien tyyppiä: maalainen ja kaupunkilainen (nuoret ja vanhat). Tyypit rakentuvat muun muassa kolmen eri elinympäristön, koijan, asuntolan ja yksityisasunnon mukaan. Eroja oli myös tyyliä: "farkkutakit" olivat nuorempia ja liikkuvaisempia. Vanhempien, "perinteisiin laitapuolen kulkijan resuihin" pukeutuneiden miesten elämä oli verkkaisempaa. Kylmälä tulkitsee, että sosiaalihuollolliset palvelut ovat suuntautuneet yksinäisille maaseutuhabituksen omaaville miehille, eivätkä niinkään kaupunkilaishabituksen omaaville, joiden käyttäytyminen ei ilmennyt "hattu kourassa nöyryytensä", vaan aggressiivisena ja päämäärätietoisena toimintana. Myös korvikkeiden käyttö erosi näiden kahden ryhmän välillä. Nuoremmat käyttäjät kauhistelevat korvikkeiden käyttöä ja vanhemmat korvikkeiden käyttäjät kammoksuivat nuorempien lääkkeiden ja huumeiden sekakäyttöä. Eroja ilmeni myös suhteessa tavaraan. Metsäleireissä elävät vanhemmat pultsarit keräsivät tavaraa ympärilleen, sen sijaan nuoremmat eivät: omaisuus kulki takataskussa.

4.5 Ongelmanäkökulma

Ongelmanäkökulmaa edustaa esimerkiksi Heikki Suhosen tutkimus (2005) ikääntyneistä A-klinikan asiakkaita. Päihdehuollon piiriin tulee nykyään yhä enenevässä määrin ikääntyneitä asiakkaita. Erityisesti ikääntyneiden päihdeongelmaisten naisten määrä on kasvussa. Huomionarvoista on, että ikääntyneiden naisasiakkaiden hoitoon hakeutumista ja hoitoa vaikeuttavat heidän kokemansa vahvat syyllisyyden ja häpeän tunteet. Ongelman salaaminen on tyyppillistä. (Suhonen 2005, 60.) Samaa on havaittu myös Liika on aina liikaa -hankkeen puitteissa, muun muassa kotihoitohenkilöstön valmiuksia kohdata alkoholia käyttävät ikääntyneet asiakkaat kartoittaneessa kyselyssä. Kotihoitotyöntekijät kertoivat kohdanneensa ikääntyneitä, jotka "kielsivät alkoholin käyttönsä" tai "joivat salaa omissa asunnoissaan" (Laapio 2007, 53).

Suhosen (2005) tutkimuksen mukaan ikääntyneiden päihdeongelmat ovat nyt ja etenkin tulevaisuudessa merkittävä haaste päihdetyölle. Suurista ikäluokista povataan uudenlaista, vaativaa asiakasryhmää, jolla on nykyistä korkeammat vaatimukset myös päihdepalveluita kohtaan. Aineiston perusteella päihdetyön tilanne näyttää melko kestävämmältä kasvavien asiakasmäärien ja riittämättömien resurssien ristipaineessa. (Suhonen 2005, 70.)

4.6 Ikääntyneiden alkoholinkäytön syyt

Alkoholinkäytön syitä on tarkasteltu esimerkiksi kanadalaisessa 1990-luvulla tehdyssä ikääntyviä koskeneessa väestötutkimuksessa (Marshman & Brett 1996), jossa vastaajille (N=826) annettiin valmiita vaihtoehtoja juomissyyn selittämiseen. Tulosten mukaan ikääntyvillä sosiaaliset syyt juomiseen olivat väestötasolla huomattavasti yleisempiä kuin henkilökohtaiset syyt: 84 prosenttia vastaajista käytti alkoholia ollakseen sosiaalisia ollessaan seurassa. Alkoholia maun vuoksi käytti 71 prosenttia ja aterian nautintoa lisätäkseen 59 prosenttia. Sen sijaan rentoutumiseen alkoholia käytti 37 prosenttia vastaajista ja yksinäisyyden hälventämiseen vain 6 prosenttia vastaajista (Marshman & Brett 1996). Eniten juovien vastaajien keskuudessa henkilökohtaiset syyt olivat kuitenkin yleisempiä: rentoutumiseen alkoholia käytti 48 prosenttia eniten juovista ja ahdistuksen tai jännityksen poistamiseen 27 prosenttia.

Soroccon ja Ferrelin (2006, 457) mukaan yleisinä iäkkäiden ongelmalliseen alkoholinkäyttöön vaikuttavina tekijöinä on pidetty psyykkisiä ongelmia, erityisesti ahdistusta, vetäytyvää, impulsiivista tai yliherkkää käytöstä, stressaavia elämäntapahtumia, kuten eläkkeelle jäämistä, läheisen sairautta tai kuolemaa sekä ympäristön vaikutusta ja kulttuuria. Ympäristövaikutuksista mainitaan kotiinsa eristäytyminen, mutta myös sosiaaliset tilanteet, kuten harrastusklubit. Toisessa yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa riskitason tai suurempi alkoholinkäyttö liittyi todennäköisimmin miessukupuoleen, matalampaan koulutus- ja tulotasoon ja yksin elämiseen (Karlamaña et al. 2006).

Yleensä ikääntyvät alkoholin suurkuluttajat tai ongelmakäyttäjät on jaoteltu niihin, joiden alkoholinkäyttö on jatkoa jo vuosia jatkuneelle käytölle, ja toisaalta niihin, joiden alkoholin ongelmakäyttö alkaa vasta eläkkeelle siirryttyä. Käsitteellisesti ilmiö on nimetty jaoksi aikaisen ja myöhäisen alkamisajankohdan alkoholiongelmien (early onset/late onset). Aikaisessa vaiheessa aloittaneilla on pitkä alkoholinkäytön historia, mutta he ovat onnistuneet välttämään pahimpia ongelmakäyttöön liittyviä komplikaatioita ja sairauksia ja onnistuneet täten elämään vanhaksi. Myöhäisemmän alkamisajankohdan väärinkäytössä alkoholiongelma kehittyy vasta vanhempana ja liittyy erilaisiin ikääntymiseen liittyviin stressitekijöihin, kuten ikääntymiseen itsessään, puolison menettämiseen, terveysongelmiin tai statuksen menettämiseen. Arviolta kaksi kolmesta ikääntyvästä ongelmakäyttäjistä on early onset -käyttäjiä, mutta tutkimustulokset määristä vaihtelevat. Vähimmillään tutkimuksissa early onset -käyttäjiä on arvioitu olevan 39 prosenttia otoksesta ja enimmillään 85 prosenttia. (Cummings et al. 2006, 84–86.)

5. TUTKIMUSTYYPPI JA LÄHESTYMISTAVAT

Koko tutkimusprosessi tuntuu aika ajoin varsinaiselta rämpimiseltä, jossa välillä putoaa upottavaan sammaleeseen, mutta kaivautuu kuitenkin esiin jatkamaan jalan nostelua toisen eteen. Tutkimusmenetelmien valinta ja valintojen perustelu on keskeinen osa koko prosessia ja lopputulos on monen kompromissin summa. Korttien vaihteluun ja uusien nosteluun ei kuitenkaan kannata tuhlata liiaksi aikaa, lopulta on vain heittädyttävä pelaamaan niillä korteilla, jotka ovat jääneet käsiin.

Jo sovittuani tutkimusaiheesta Liika on aina liikaa – ikääntyminen ja alkoholi -projektin kanssa tulin siihen tulokseen, että tutkimukseni olisi tyypiltään laadullinen. Miellyin etenkin ajatukseen kvalitatiivisen tutkimusotteen prosessiluonteesta (Kiviniemi 2007, 70–85) ja siihen, että tutkimusote on mahdollisimman avoin. Lähelle tutkittavaa kohdetta vievien aineistonkeruumenetelmien avulla tutkittavaan ilmiöön liittyvä merkitysten kudelman avautuu vähitellen ja myös tutkimusmenetelmälliset ratkaisut täsmentyvät prosessin kuluessa. Tämän laadullisen tutkimuksen ominaispiirteen myötä korostuu tutkimuksen eri elementtien – esimerkiksi tutkimustehtävän, teorianmuodostuksen, aineistonkeruun ja aineiston analyysin – joustava kehittyminen tutkimuksen edetessä. (Kiviniemi 2007, 70.)

Vaikka minulla oli jonkin verran ennakkotietoa ja käsityksiä siitä, mitä olen lähdössä tutkimaan, näkökulmarajaukseni eivät olleet aluksi tarkat. Lähinnä ajattelin, että on hyvä kerätä mahdollisimman laaja-alainen aineisto, joka taipuisi tarvittaessa moneen suuntaan. Kaikkia tutkittavaan kohteeseen liittyviä merkityksiä ei ole mahdollista kuitenkaan saavuttaa. Merkityksetkään eivät ole pysyviä, vaan ne elävät ja voivat muuttua ajan kuluessa. Kyse on lopulta tutkijan valinnoista, rajauksista ja tulkintoista. Vaikka esimerkiksi etnografisessa analyysissä pyrkisi kuvaamaan tilanteet niin autenttina kuin mahdollista ja tekemään tulkinnat havaintojensa perusteella, on aina vaara, että tutkitavat itse kokevat tulleen väärin ymmärretyiksi, jos tutkimuksen käsiinsä joskus saavat.

Tutkielmani voidaan ajatella sijoittuvan esimerkiksi sosiaalityön käytäntötutkimuksen viitekehykseen, jolle tyypillisiä ovat toimintatutkimukselliset ja etnografiset tutkimusotteet. Suuntaukselle on luontaista käytäntöperäisen ja toimijoihin sidotun tiedon henkilökohtainen koskettavuus. Suuntaus on ottanut tehtäväkseen tuoda etenkin marginaaliin sysättyjen tietoa ja kokemusta esille. (Satka ym. 2005.) Diskurssianalyysin käyttö metodisena lähestymistapana puolestaan viittaa konstruktivistiseen viitekehykseen, jossa mielenkiinnon kohteena on todellisuuden ja merkitysten rakentuminen erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa. Painotus on kielen käytön tai puheen tutkimisessa ja siinä, miten merkityksiä kielen käytöllä tehdään ja rakennetaan. (Esim. Virokannas 2004, 1–2). Aavaan ja perustelen seuraavaksi lähestymistapojani tarkemmin.

5.1 Etnografia

Etnografista tutkimusta päädyin tekemään ennakkokäsityksieni johdattamana. Aavistelin, ettei tutkittava ryhmä tulisi olemaan helppo ja halusin asettua oikeastaan ensin vain tarkkailemaan tilannetta. Lähdin Pilkkeeseen havainnoimaan ilman suurempia näkökulmia tai tavoitteita ja aloin samalla lukea Pilke-ohjaajien kirjoittamia asiakasprofiileja ja kehittämiskertomusta. Olin alustavasti ajatellut haastattelevani pilkeläisiä jossakin muodossa, mutta hyvin pian huomasin, että minun pitäisi myös havainnoida ryhmää pitemmän aikaa jo senkin takia, että tekisin itseni ryhmäläisille tutuksi ja saavuttaisin heidän luottamuksensa. Minua ei tahdottu muistaa ensimmäisiä kertoja ryhmissä käytyäni. Minun piti aluksi aina kertoa itsestäni uudestaan samat asiat ja miksi olen paikalla.

Luottamusta halusin herättää myös siksi, että olin ajatellut tehdä haastattelut ryhmämuotoisena enkä uskonut, että ryhmässä kovin helposti lähdettäisiin kertomaan avoimesti vieraalle ihmiselle juomiseen liittyvistä asioista. Pilke-ryhmä ei ole AA-ryhmän tapainen, jossa juominen ja alkoholi olisi avoimesti esillä kaiken aikaa tai siitä ryhmän tuen avulla yritettäisiin eroon. On enemmänkin ryhmän jäsenistä itsestään kiinni, milloin he haluavat keskustella aiheesta. Ohjaajat eivät nosta aihetta esiin, mutta eivät yritä hillitäkään keskustelua, mikäli se itsestään käynnistyy. Tutkimuspäiväkirjani mukaan aiheesta keskusteltiin puolen vuoden aikana yhdessä ryhmässä vain kaksi kertaa länsäollessani.

Etnografia tutkimusmenetelmänä on aikaa vievä ja siksi pro gradu -tutkielman tekijälle hankala. Tutkielman saisi kovaa tahtia pitämällä puskettua valmiiksi siinä ajassa, joka minulla meni aineiston keruuseen, eli puolessa vuodessa. Siltikin puoli vuotta havainnointia on etnografian mittapuussa lyhyt aika. Kunnianhimoisissa tutkimuksissa kentällä saatetaan olla vuositolkulla, tutkija esimerkiksi asuu ja elää yhtäjaksoisesti useita vuosia yhteisössä, jota tutkii. Omassa tapauksessani lyhyttä havainnointijaksoa perustelee se, ettei kenttä itsessään ollut minulle kovin vieras. Lähinnä ihmettelin lisää jo niitä jonkin verran tutuksi käyneitä asioita, joita olin aikaisemmin kuullut tai nähnyt (myös esim. Karisto 2008, 38–39.) Olin työskennellyt Liika on aina Liikaa -ikäntyminen ja alkoholi -hankkeessa vuoden verran ennen kuin aloitin tutkielman teon ja Pilkkeen asiat olivat käyneet minulle melko tutuksi yhteisten palaverien ja kehittämispäivien kautta. Olin myös käynyt tutustumassa Pilkeryhmiin henkilökohtaisesti jo ennen havainnoinnin aloittamista. Eräänlaista esiaineistoa minulle oli siis kertynyt ainakin muistiini.

Toki aineiston keruu olisi voinut olla pitempikin rupeama, sillä huomasin saman mitä esimerkiksi Karisto (2008, 39): loppuvaiheessa aineistonkeruu alkoi toden teolla sujua. Olin tullut tutuksi pilkeläisille, minulle kerrottiin jo hyvin henkilökohtaisiakin asioita ja tunsin jollain tasolla olevani osa ryhmää. Toimin esimerkiksi ohjaajan tehtävissä silloin kun toinen varsinaisista ohjaajista oli sairaana tai esimerkiksi luennoimassa muualla.

Eskola ja Suoranta (1998, 104–107) luonnehtivat etnografiaa muun muassa siten, että siinä tutkimusaineistoja kerätään monista eri lähteistä ja eri tilanteissa. Pääasiallisimmat tiedonlähteet ovat havainnoinnin eri muodot, keskustelut ja haastattelut. Aineiston analyysissä tarkastellaan aineiston sisältämiä merkityksiä ja ihmisten toiminnan mieltä tai tavoitteita. Tutkimusta ohjaavat tutkijan tiedostetut ja tiedostamattomat ennakkokäsitykset. Omalla kohdallani ennakkokäsityksiini vaikutti

varmastikin työ projektissa. Olin ollut suorastaan ihastunut Pilke-konseptiin sen jälkeen kun olin ensimmäisiä kertoja vierailut ryhmissä ja pelkäsin, että osaisin katsoa Pilkettä vain vaaleanpunaisten lasien läpi. Aineiston keruun loppuvaiheessa minulla oli jo realistisempi kuva kokonaisuudesta, mutta oma objektiivisuuteni mietitytti siltikin.

Aineiston keruun ja kirjaamisen jälkeen, ennen varsinaiseen analyysivaiheeseen siirtymistä, minulle tuli pakollinen tauko tekemiseen työkiireiden takia. Tutkielma jäi lepäämään laakereilleen muutamaksi kuukaudeksi. Tämä harmitti minua silloin, mutta ei oikeastaan sen jälkeen, kun rupesin taas kirjoittamaan. Sain samalla kaipaamaani etäisyyttä ja puolueettomuutta katseeseeni. Toisaalta etnografisessa tutkimuksessa analysointi alkaa jo aineistonkeruuvaiheessa. Tutkimuspäiväkirjaa kirjoitetaan omia tuntemuksia reflektoiden, tulkintoja tehden nähdystä. ”Analyysia” tein myös taukoni aikana ainakin pääni sisällä. Saatoin esimerkiksi keskellä yötä nousta ylös kirjaamaan yhtäkkiä ennen nukahtamista päähäni tulleen ajatuksen.

Clifford Geertz (1973) ymmärtää etnografian ”tiheäksi kuvaukseksi” kulttuurista. Kulttuuri on hänen mukaansa merkitysten verkosto tai symbolinen järjestelmä, jonka kukin yksilö itselleen kutoo. Kulttuuri tulee näkyväksi symbolien kautta, jotka ovat havaittavia ilmauksia ideoista, asenteista, toiminnoista, uskomuksista ja mielipiteistä. Symbolien välityksellä ihmiset ilmaisevat, tulkitsevat ja välittävät maailmankuvaansa itselleen ja muille. Tiheässä kuvauksessa pyrkimyksenä on kulttuurin muodostavien merkitysverkostojen analyysi, jolla tavoitellaan tulkintaa tutkijan kiinnostuksen kohteena olevasta kulttuurista. (Geertz 1973, 5–17.)

Tiheä kuvaus on mahdollisimman yksityiskohtaista ja perinpohjaista. Kuvauksessa yritetään toden teolla tunkeutua merkitysten viidakkoon, kun taas ohuessa kuvauksessa tyydytään taltioimaan vain päällimmäisenä esiin tuleva informaatio välittämättä asioiden taustoista. (Karisto 2008, 54.) Tiheä kuvaus lienee myös yksi etnografisen tutkimuksen luotettavuustekijä. Tarkan havainnoinnin kautta pyritään ilmiö esittämään juuri niin autenttisena kuin mahdollista. Mahdollisimman tarkat havainnot tukevat tulkintaa. Havainnoinnin ja esimerkiksi keskustelujen kautta karttuu myös tarpeellista taustatietoa, jolloin havainnot voidaan asettaa eri konteksteihin. Kuten Kylmä (1991, 34) toteaa, etnografisen menetelmän ihanuus ja kurjuus on sen dialogisuus. Jatkuva kanssakäyminen ja keskustelu tutkittavien kanssa tekevät rajauksien ja lukkoon lyömisen tekemisen analyysissä vaikeaksi, joskus mahdottomaksikin. Sen vuoksi mikäli tutkija mieli kirjoittaa edes jotakin havainnoistaan, hänen on vetäydyttävä kentältä ja katkaistava dialogi joksikin aikaa kokonaan.

Pirkko Anttilan (1996, 218–224) mukaan osallistuva havainnointi etnografisena menetelmänä voi olla aktiivista tai passiivista. Aktiivisessa osallistuvassa havainnoinnissa tutkija vaikuttaa aktiivisesti läsnäolollaan tutkittavaan ilmiöön. Hän voi esimerkiksi olla mukana kehittämistyössä, projektissa tai vastaavassa tilanteessa aktiivisena toimijana. Passiivisella osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan tutkijan osallistumista tutkittavaan tilanteeseen ilman isompaa vaikuttamista sen kulkuun. Pirkko Anttilan (1996, 218–224) mukaan, riippuen tilanteesta tutkija osallistuu toimintaan enemmän tai vähemmän aktiivisesti. Täysin ulkopuolinen tutkija ei voi olla, sillä hänen läsnäolonsa on kuitenkin kaikkien tiedossa. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija voi tarkkailla tilannetta ensin yleisesti ja päästä vähitellen sisälle yksityiskohtiin. Olennaista on, että tutkittavat tottuvat tutkijaan siinä määrin, ettei hänen läsnäolonsa tunnu kiusalliselta. Tutkijan tulisi kunnioittaa tutkittavien koh-

teidensa käytäntöjä eikä sekaantua niihin. Oma havainnointini oli alusta saakka melko aktiivista, vaikka ajattelin, että olisin aloittanut passiivisemmalla otteella. Pilkkeessä oli kuitenkin koko ajan jotain pientä tehtävää ja jäsenien avustamista, kuten kahvin tarjoilua, ruokailussa auttamista tai kävelyn tukemista. Pelkkä passiivinen istuminen ja tarkkailu olisivat tuntuneet kiusallisilta.

Tutkielmassani yhdistän etnografista ja diskurssianalyttista analyysitapaa. Kerättyä etnografista havaintoaineistoa olen lukenut teemoittelemalla. Anne Hartikaisen (2009, 43–45) mukaan temaattinen luenta sisältää aineistoa koskevan luokittelun, teemoittelun ja samanaikaisesti käytävän

Pilkkeessä oli kuitenkin koko ajan jotain pientä tehtävää ja jäsenien avustamista, kuten kahvin tarjoilua, ruokailussa auttamista tai kävelyn tukemista. Pelkkä passiivinen istuminen ja tarkkailu olisivat tuntuneet kiusallisilta.

alustavan aineiston analyysin. Teema-analyysin avulla etsitään merkityksellisiä analyysiyksiköitä sekä käsitteellistetään, miten tuotettu puhe ja muu toiminta rakentuvat merkityksiä kantaviksi kehyksiksi ja osoitetaan, miten merkityksen rakentuvat osana toiminnallista prosessia. Muodostin aineistosta ensin alateemat, joita olivat esimerkiksi huumori, kohtaaminen, alkoholin käytön muutos, yksinäisyys, käden työt, ruokailu, identiteetti, muistot, kosketus, tunteet ja etsivä työ. Tämän jälkeen luin aineistoa temaattisen luennan mukaisesti etsien siitä teemoja kuvaavia kohtia. Tyypillistä oli, että teemat limittyivät ja niitä löytyi useita tietystä kohdasta. Lopuksi muodostin yhdeksän pääteemaa, joista jokaisesta kirjoitin analyysiluvun ja ni-

mesin luvun otsikon pääteeman mukaan. Olen sijoittanut alateemat pääteemojen alle, mutta en käy niitä suuremmin erittelemään, koska haluan välttää liikaa luettelomaisuutta ja kuten totesin, teemoja löytyi useita ja ne liittyivät monin tavoin toisiinsa, joten aina ei ollut yksiselitteistä, mikä alateema kuului minkäkin pääteeman alle. Kaikkiaan taustalla on koko kirjoitusprosessin ajan ollut pyrkimys muodostaa havainnoista pieniä kertomuksia, *pilkahduksia* Pilkkeestä ja kuvata toimintaa näiden kertomusten ja kohtausten kautta.

5.2 Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi tulee mukaan ryhmähaastatteluaineiston käsittelyssä, etenkin kohdissa, joissa määritellään itseä. Diskurssianalyysi on väljä teoreettis-metodologinen viitekehys, joka sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia (Jokinen et al. 1993, 17). Diskurssin käsitteellä viitataan suhteellisen kiinteään merkityssuhteiden systeemiin, jonka puitteissa (tietynlaista) todellisuutta on mahdollista tehdä ymmärrettäväksi. Sosiaalinen todellisuus nähdään merkityssysteemien kirjona tai erilaisten diskurssien pelikenttänä. Tämän idean mukaan sosiaalinen todellisuus hahmottuu kielen käyttäjille moninaisena kilpailevien ja keskenään ristiriitaistenkin diskurssien kenttänä, jossa kukin diskurssi merkityksellistää maailmaa, sen prosesseja ja suhteita eri tavoin, ikään kuin eri näkökulmista käsin. (Jokinen et al. 1993, 24; Fairclough 1989, 22 ja 1992, 64; Potter & Wetherell 1989, 146–157; Valtosen 1999, 97–98 mukaan.)

Kielen käyttöä pidetään arkielämässä usein pelkkänä asioiden kuvaamisena. Diskurssianalyysin keskeinen ajatus on, että kaikilla lausumilla kuitenkin aina paitsi kuvataan jotakin, myös tehdään jotakin. Lausumat siis sekä kuvaavat että rakentavat todellisuutta. (Jokinen et al. 1993, 41.) Miten toimijat tekevät ymmärrettäväksi asioita kielenkäytöllään? (Suoninen 1999, 18). Kieltä ei pidetä ainoastaan reittinä kielen 'takana' sijaitsevaan 'oikeaan' todellisuuteen, esimerkiksi todellisiin ta-

pahtumiin, kognitiivisiin prosesseihin tai asenteisiin, vaan kielen käyttö itsessään nähdään luovana, konstruktivisena toimintana (Valtonen 1999, 97).

Tässä tutkielmassa sovellan diskurssianalyysiä Virokankaan (2004) tavoin muun muassa identiteetin konstruoinen tarkasteluun. Tutkin niitä haastatteluaineiston kohtia, joissa itseä tai muita määrittellen, miten vuorovaikutuksessa tätä neuvottelua tai määrittelyä käydään ja löytyykö aineistosta kohtia, joissa valmiina olevia identiteettivaihtoehtoja ja vakiintuneita merkityksellistämisen tapoja (Jokinen & Juhila 1999, 76) kyseenalaistetaan. Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa identiteetin nähdään olevan sidoksissa kielen käyttöön, minkä seurauksena saman henkilön identiteetti voi rakentua eri tilanteissa erilaiseksi (Jokinen & Juhila, 1999, 76–80). Eli yhden ja yhtenäisen minän tai puhujaposition sijasta kullekin yksilölle voi rakentua monta, eri konteksteissa realisoituvaa minää (Davies & Harré, 1990). Minään kietoutuvat merkitykset ovat jatkuvan rakentamisen (ja purkamisen) alla (Jokinen 1995, 129).

Arja Jokinen puhuu identiteettien rakentamisesta *neuvotteluna*. Tällä hän haluaa korostaa toisaalta merkitysten sosiaalisesti määräytynyttä alkuperää eli (uudelleen)neuvoteltavaa luonnetta sekä kaikkien vuorovaikutustilanteissa olevien osallisuutta merkitysten tuottamisen prosessissa. Miten sanottu kietoutuu vuorovaikutusketjun osaksi? (Jokinen 1995, 129.) Ongelmaksi omassa aineistossani nousee kuitenkin se, että varsinaisia laajempia neuvotteluja identiteetistä tai ryhmäidentiteetistä ryhmähaastattelussa ei syntynyt. Joudun rakentamaan analyysiä hyvin pienistä keskusteluohjauksista. Osasyynä huomaan myös oman vaikutukseni tähän. Mitä enemmän olen lukenut haastatteluaineistoa, sitä enemmän kiinnitän huomiota siihen, miten olen vaikuttanut haastattelun kulkuun. En ole aina antanut syntyville keskusteluille tilaa, vaan olen painanut eteenpäin siinä pelossa, että haastateltavat väsyvät ja kyllästyvät (tätä oli koko ajan aistittavissa) haastattelutilanteeseen.

Diskurssianalyysi ei ole kiinnostunut sellaisten kysymysten selvittämisestä kuten "mitä todella tapahtui" tai "miten asiat todella ovat" (Virokannas 2004, 1). Tästä ajatuksesta päättelen, ettei diskurssianalyysillä kannata lähteä analysoimaan esimerkiksi tutkijan kirjoittamia havaintoja. Ne ovat tutkijan kuvausta ja myös tulkintaa tapahtuneesta. Diskurssianalyysin aineistot perinteisesti ovat ns. autenttisia eli ilman tutkijan vaikutusta syntyneitä, esimerkiksi asiakirjatekstejä, keskusteluja tai vaikka lehtiartikkeleita. Tosin diskurssianalyysiä on käytetty myös haastatteluaineiston analysointiin. Virokankaan mukaan haastattelu on vuorovaikutuksellinen tilanne, jonka haastattelun osapuolet rakentavat yhdessä ja myös merkityssisällöt rakentuvat yhteispelin tuotoksena. Tämän vuoksi myös haastattelijan toiminta osana vuorovaikutustapahtumaa on otettava analyysin kohteeksi. (mts.,7.) Diskurssianalyysin käyttö rajoittuu tutkielmassani ryhmäkeskustelujen tai niiden osien analyysiin, niihin kohtiin, joihin menetelmä minusta soveltuu parhaiten.

5.3 Tutkimusetiikka ja ikäetiikka

Valittuihin tutkimusmenetelmiin liittyvä eettinen pohdinta on tutkimuksessa välttämätöntä ja etenkin silloin, kun tutkimuskohteena ovat haavoittuvat ja erityistä suojelua vaativat ryhmät, kuten lapset, nuoret, vanhukset, vajaakuntoiset tai vammaiset. Näitä ryhmiä tutkittaessa tutkimuseettisten periaatteiden noudattaminen tulee keskimääräistä voimakkaammin esille. Periaatteilla pyritään takaamaan tutkittavien itsemääräämisoikeus, yksityisyyden kunnioittaminen ja vapaaehtoinen tutkimukseen osallistuminen. Pirjo Nikander ja Minna Zechner kuitenkin kyseenalaistavat haavoittuvuutta lähtökohtaisena, koko yksittäistä ryhmää koskevana eettisenä käsitteenä. Missä määrin haavoittuvuuden korostaminen paitsi suojelee kohderyhmäänsä, myös riisuu toimijuutta ja alleviivaa marginaalisuutta? (Nikander & Zechner 2006, 515.)

Voidaan esimerkiksi kysyä, voidaanko hyvin vanhoja tai dementoituneita ihmisiä tutkiessa olla varmoja, että riittävään tietoon perustuva suostumus (informed consent) saadaan tutkittavilta. Nikander ja Zechner (2006, 519) suosittavat tekemään suostumuksen saamisesta koko tutkimusprosessin kestävä prosessi pikaisen rasti ruutuun ja nimi alle -rutiinin sijaan. Itse yritin pitää tämän ohjeen mielessä ja muistutin useampaan kertaan tutkimuksesta kenttäjaksoni aikana. Kukaan tutkittavista ei ilmaissut missään vaiheessa, ettei olisi halunnut osallistua. Kukaan Pilkkeeseen osallistuvista ei ole vaikeasti dementoitunut, joten minun ei tarvinnut kääntyä esimerkiksi edunvalvojan puoleen missään vaiheessa tutkimusprosessia tutkimuslupaa pyytääkseni. Nikander ja Zechner muistuttavat, että on ikäeettisesti väärin toisaalta aliarvioida ikääntyneitä tutkimuskohteena. On väärin ennakoita olettaa tutkittavien olevan kykenemättömiä vastaamaan heitä koskeviin kysymyksiin.

Kirjallisen tutkimusluvan pyysin ennen ryhmähaastatteluita. Analyysivaiheessa pyysin ohjaajia vielä jakamaan pilkeläisille ja lukemaan ääneen kirjeen, jossa muistutin tutkimuksesta ja kerroin lähtökohdistani ja aineistostani uudelleen sekä siitä, että tutkittavien henkilötiedot ja nimet eivät tulisi missään vaiheessa tutkimusta esiin. Pyysin, että he ilmoittaisivat ohjaajille tai minulle jos olivat tulleet toisiin ajatuksiin haastateltavana ja havainnoitavana olemisen suhteen. Silloin en käyttäisi niitä aineistokohtia tutkimuksessani, joissa kyseinen henkilö esiintyy. Myös poissaolueille lähetettiin samainen kirje. Tässäkään vaiheessa kieltäytymisiä ei tullut. Mietin myös, oliko pseudonimien antaminen riittävää henkilön suojelua, kun havainnoinnissa pyrkisin kuitenkin tiheyteen ja tarkkuuteen. Päätin ratkaista asian samalla tavoin kuin Taina Rantala (2006, 241) ja ottaa käyttöön enemmän

pseudonimiä kuin mitä oikeasti henkilöitä tutkimuksessani esiintyi. Havaintoja avatessani esimerkiksi saattaa esiintyä eri nimi kuin haastatteluissa, vaikka kyse on samasta henkilöstä (myös esim. Karisto 2008, 82). Olen muuttanut myös joidenkin paikkojen tai alueiden nimet ympäristön tunnistamisen vaikeuttamiseksi.

Sitoudun aineiston käsittelemiseen sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden voimassa olevien salassapitosäännösten mukaisesti ja ihmisoikeuksia kunnioittaen. Aineistoa ei käytetä muihin tutkimuksiin. Sitoudun toimittamaan valmiin tutkimusraportin Helsingin Diakonissalaitoksen Asumispalvelut-yksikköön ja eettiselle toimikunnalle.

5.4 Tutkijapositio

Jokinen ym. (2002, 169) huomasivat etnografista hoitotutkimusta tehdessään, että kenttäjaksolla oli tärkeä muistuttaa ikääntyneille havainnoitaville tutkijan roolista, koska se ei ollut aina kaikille selvää. Tutkijan roolin ymmärretyksi ja ymmärrettäväksi tekeminen vaati heidän kohdallaan luottamuksellisten suhteiden syntymistä ja aikaa, koska ikääntyneet aluksi olettivat tutkijoiden olevan osa hoitohenkilökuntaa. Tutkijoiden piti aina silloin tällöin kertoa uudelleen tutkimuksesta ja roolistaan tutkijoina. Itse kerroin melko usein esimerkiksi kuulumiskierroksilla opiskeluistani ja siitä, miksi olen paikan päällä. Opiskeluni myös herätti kiinnostusta ja kysymyksiä ja tämän vuoksi minulla ei useinkaan ollut oloa, että roolit olisivat menneet sekaisin. Tosin osallistuin tekemiseen välillä hyvin ohjaajamaisesti, joten sekaannuksiakin tuli. Ryhmähaastatteluissa minua epäiltiin ohjaaja-opiskelijaksi.

Johanna: Niin siin tavallaan pitää (.) vaikka kuulemiskierroksella sitten että ku on niin paljon porukkaa niin olla semmonen, (.) joka tavallaan johtaa.

Kyösti: Vetäjä?

Johanna: Joo, vetäjä.(.)

Kyösti: Tai ohjaaja, mikskä sitä nyt kutsutaan (.) Se mikä sinustakin tulee, eiks niin?

Johanna: No, katotaan, heh. Voihan se olla, toivottavasti tulee jotain. (.)

Miten te sit ootte kokenu sen ku niinku just nää vetäjät teille soittelee tai muuten pitää yhteyttä jos te ette esimerkiksi pääse paikalle jollain kerralla?...

Tässä kohdassa Kyösti ei mielestäni noudattanut häneltä odotettavaa haastateltavan puhuja-asmaa, vaan alkoi ikään kuin haastatella itse haastattelijaa eli minua, rikkoen samalla haastattelun perinteistä kaavaa ja vakiintunutta merkityksellistämisen tapaa haastattelusta (esim. Virokannas 2003, 18–31). Kyösti pyrki määrittelemään minua ja hakemaan hyväksyntääni määritelmälleen kysymyksellä *Se mikä sinustakin tulee, eiks niin?* Toisaalta olin itsekin aikaisemmin juuri poikennut odotetusta haastattelijan puhuja-asemasta, jossa esittäisin vain kysymyksiä ilman, että vastaisin tai kommentoisin niihin itse mitään. Olin ilmaissut mielipiteeni siitä, miksi kuulumiskierroksella pitää olla mukana joku, *joka tavallaan johtaa* puhetta. Poikkeaminen perinteisemmästä haastattelu-kaavasta oli varsin tyyppillistä läpi haastattelujen ja vaikka välillä toimin hyvin haastattelijamaisesti, tilanteet ajautuivat usein keskustelunomaisiksi ja myös itse osallistuin keskusteluihin kommentoimalla. Välillä haastattelutilanteet taas olivat perinteisempiä, kysyin esimerkiksi yksitellen ja järjestelmällisesti jokaisen haastateltavan mielipiteen tiettyyn kysymykseen.

Kentälle pääsyäni tapahtui vähitellen. Havaintojaksoni edetessä minua alettiin moikkailla ja nimeni muistettiin. *”No mitäs Johannalle kuuluu?”* saatettiin kysyä ryhmäkerran alussa. Erityisen otettu olin myös, kun eräs asunnottomien asumisyksikössä asuva pilkeläinen kutsui minut henkilökohtaisesti yksikön pihajuhlisiin. *”Rillataan makkaraa ja pelataan mölkkyä.”* En ehtinyt käymään juhlissa, mutta pelkkä kutsukin lämmitti mieltä.

Voisin mainita lopuksi vielä toisen kohtauksen, jonka tulkiten oman positioni koetteluksi. Tässä tutkimuspäiväkirjastani löytyneessä tarinassa minua vaadittiin, tosin hienotunteisesti, ensimmäistä kertaa koko kenttäjaksoni aikana antamaan näyttöä tietämyksestäni, kun yliopisto-opiskelija kerta olin.

Arto tuli ryhmään hieman maistelleen oloisena. Yhtäkkiä hän kesken kuulumiskierroksen kysäisi kaikkien kuullen minulta ”Etkös sinä lukenut sitä sosiaalipolitiikkaa? Mitäs se on, sosiaalipolitiikka, kerro minulle?” Minua huvitti yllättävä kysymys ja käänsin äkkiä kysymyksen takaisin: ”No mutta tästähän saatais hyvä keskustelu, minä mielellään kuulisin mitä te ajattelette, että mitä sosiaalipolitiikka teidän mielestä on?” ”Eikun minä haluan kuulla mitä sinä sanot!” Miehen päättäväinen ääni sai minut vastaamaan jotain epämääräistä laajasta käsitteestä, joka liittyy moneen, palvelujärjestelmään ja ympäröivään yhteiskuntaan. ”Mä tiedän näistä asioista paljon, mä oon ollu pääluottamusmies kaksikymmentä vuotta. Mä oon aina pitänyt heikompien puolta!”, Arto korotti ääntänsä. ”Älä ny rupee jauhamaan”, Kake murahti ja aihe jäi siihen. Muutkin olivat ilmeisesti huomanneet Arton humalan ja kenties pelkäsivät pitkää alkoholin voitelemaan saarnaa jostain liian kiusallisesta aiheesta, kuten politiikasta, josta Pilkkeessä ei juurikaan keskusteltu.

Kuulumiskierros jatkui tavalliseen tapaan, mutta kesken Markuksen puheenvuoron, Arto kuiskasi minulle. ”Et kai loukkaantunut mun kysymyksestä, en mä tarkottanu sitä millään pahalla”. ”En tietenkään”, sanoin hiljaa. Hän jatkoi kuiskaten: ”Mä oon vaan kiinnostunu näistä jutuista ja ajattelin ku sä kerta oot opiskellu näitä”. Myöhemmin mies oli jo unohtanut sosiaalipolitikoinnin, mutta show jatkui edelleen. Kesken pitämämme levyraadon, hän vaati suureen ääneen kuulla ”nykymusiikkia”, ”ei mitään iskelmää, Vesivehmaan jenkkää tai Kari Tapiota”. Mervi-ohjaajan tiukalla, mutta humoristisella otteella tämä 72-vuotias mies rauhoittui, ensin tosin uhiteltuaan tuoda seuraavan kerran ”kunnon rock n’ rollia” raatiin.

6. TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KERÄÄMINEN

Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkimusaineistoni ja menetelmät, joita käytin sen keräämiseen. Erittelen myös menetelmien karikkoja ja onnistumisen kokemuksia. Tiivistäen aineistoni koostuu siis neljästä ryhmähaastattelusta ja 51 havainnointikerrasta, joista Pilke-kertoja on ollut 48.

6.1 Ryhmähaastattelu menetelmänä

Lopullisen sysäyksen päätökseen käyttää ryhmähaastattelua aineistonkeruumenetelmänä sain Michael Quinn Pattonilta (2002, 385–390), joka puhuu fokusryhmähaastatteluista (focus group interview). Pattonin mukaan fokusryhmähaastattelu on pienelle ryhmälle ihmisiä tehty haastattelu, joka koskee tiettyä aihetta. Ryhmässä on tyypillisesti 6-10 ihmistä, joilla on samankaltainen tausta. Haastattelun pituus on yhdestä kahteen tuntia. Ryhmähaastattelun juuret ovat markkinatutkimuksessa, mutta se on sittemmin vakiinnuttanut asemansa myös sosiologiassa (Heikkilä 2008, 292; myös Patton 2002, 385). Koukku fokusryhmähaastatteluissa on keskusteleavuus, kun läsnäolijat kuulevat toistensa kommentit omiin kommentteihinsa, he voivat tehdä lisäyksiä alkuperäisiin kommentteihinsa ja esittää uusia näkökulmia, joita taas kommentoidaan. Fokusryhmien voima on nimensä mukaan fokusoinnissa, keskustelun aiheet on rajattu tietyn aihepiirin ympärille (haetaan esimerkiksi osanottajien reaktioita ja mielipidettä tiettyyn tuotteeseen, ohjelmaan tai jaettuun kokemukseen). Fokusryhmähaastatteluja käytetään esimerkiksi ohjelma-arvioinneissa (program evaluation), kun halutaan kuulla asiakkaiden tai työntekijöiden mielipiteitä, joiden kautta voidaan indentifioida ohjelman (tai miksei projektin) vahvuuksia, heikkouksia ja tarpeita parannuksille. Fokusryhmältä saatu palaute on yleensä elävämpää, tähdellisempää ja paljonpuhuvampaa kuin esimerkiksi kyselylomakkeella saatu palaute. (Patton 2002, 385–388.)

Rosaline Barbourin mukaan (2007, 96–98) mukaan ryhmähaastatteluja on tehty tutkittaessa monenlaisia, myös haavoittuvia ja vaikeasti tavoitettavia ryhmiä kuten meksikolais-amerikkalaisia jenginuoria (Valdez & Kaplan 1999; ref. Barbour 2007, 96–98), etnisiä vähemmistöryhmiä (esim. Hennings et al. 1996; ref. Barbour 2007, 96–98) ja ihmisiä, jotka kokevat tulleen leimatuksi painonsa takia (Cossrow et al. 2001; ref. Barbour 2007, 96–98). Ryhmähaastattelua suositetaan myös tutkittaessa esimerkiksi vanhuksia ja lapsia, koska sen katsotaan olevan sopivampi tapa haastatella, se on vähemmän uhkaava ja vähemmän tunkeileva kuin kahdenkeskinen haastattelu. Barbour toteaa, että lasten tai vanhusten haastatteluun ryhmässä pitäisikin kehittää uusia tekniikoita helpottamaan näiden ryhmien tutkimista.

Barret ja Kirk, jotka suosittelivat käyttämään ryhmähaastattelua tutkittaessa vammaisia ikääntyneitä ihmisiä, korostavat, että tutkijan tulee huomioida vammaisten vanhusten mahdollinen rajallinen kyky jakaa huomiotaan keskustelussa, vaikeus vaihtaa aihetta ja taipumus vastata kysymyksiin vasta jonkin ajan päästä kun ne on esitetty (Barbour 2007, 98; Barret & Kirk 2000). Huomasin tämän

itsekin. Haastattelutilanteessa ihmettelin joitain vastauksia, ja vasta lukiessani haastattelua huomasin niiden liittyvän aiemmin kysytyyn. Haastattelutilanteessa yritin kuitenkin minimoida väärintymmärtämisen mahdollisuutta. Esitin esimerkiksi keskustelun alla olevan kysymyksen uudelleen useita kertoja esimerkiksi siten, että mainitsin jonkun haastateltavan nimen ja kohdistin kysymyksen hänelle. Tämä osaltaan auttoi haastateltavia muistamaan keskustelun alla olevan kysymyksen.

Sovin etukäteen ryhmäläisten kanssa haastattelujen ajankohdan ja korostin, että keskusteluun voisivat osallistua kaikki halukkaat kyseisen ryhmän jäsenet. En halunnut sulkea pois ketään, vaikka tiesin, että haastattelu suurelle joukolle voisi olla haasteellisempaa ja vaatisi tiukempaa organisointia. Ryhmässä, joka pyrkii lisäämään jäseniensä tunnetta kuulumisesta johonkin ja ylläpitämään yhteyttä toisiin, olisi poissulkeminen haastattelusta ollut mielestäni kyseenalaista.

Ryhmähaastattelut tein kaikissa kolmessa Pilke-ryhmässä siten, että haastattelu toimi sillä kerralla ryhmän päivän ohjelmana. Kun kuvailin haastattelua ryhmäläisille, käytin sanaa ryhmäkeskustelu, koska toiveenani oli, että tilanne olisi nimenomaan keskusteleva ja puheenvuoroja ei tarvitsisi käyttää missään tietyssä järjestyksessä. Ajattelin myös, että haastattelu-sana voisi luoda jännittynyttä ilmapiiriä, kun tarkoitus olisi kuitenkin keskustella mahdollisimman vapaasti ja vapautuneesti Pilke-ryhmään liittyvistä asioista. Haastattelut oli fokusoitu ja teemoitettu koskemaan pääosin Pilke-ryhmään liittyviä asioita, mutta itse haastattelutilanteessa aiheet karkailivat ja lähtivät joskus aivan omille raiteilleen, joten fokusointi ei aina onnistunut. Eräs mies esimerkiksi alkoi yllättäen kertoa lapsistaan, kun tiedustelin Pilkkeen vaikutuksista hyvinvointiin ja jaksamiseen. Hän ei missään vaiheessa viitannut kysymykseeni, vaan kertoi pitkän tarinan siitä, millainen hänen edellisen vaimonsa suku oli ollut ja miksi hän oli eronnut tästä vaimosta ja kuinka toinen lapsista oli tehnyt itsemurhan parikymppisenä ja toinen taas menestynyt elämässään hyvin, opiskellut pitkälle ja muuttanut ulkomaille luomaan uraa. Hän sivuutti kysymyksen, jonka kohdistin hänelle ja sen sijaan hän katsoi koko ryhmää ja aloitti puheenvuoronsa sanoilla: *Mä voin taas kertoa mun elämästä.* Tämä oli hankala kohta ryhmähaastattelussa, koska muut eivät olisi eleistä päätelleen jaksaneet kuunnella tarinaa, he alkoivat kuiskia keskenään ja huokailla. Käsitin, että tarina oli kuultu aiemminkin. Itse halusin kuitenkin kuulla tarinan, kun ajattelin, että se olisi aasinsilta kysymykseeni, mutta kun yhteyttä ei tullut, totesin tarinan päätteeksi :

Johanna: mm, joo, no olisko sulla jotain siihen kysymykseen, että miten Pilke on vaikuttanut sun elämään?

Elmeri: no niin että se vaikutti minun elämään. että se sit menesty niin ihmeen hyvin, että siit tuli biokemian maisteri ja oli tota ratsutilalla töissä. Et sil oli mies sieltä.

Johanna: että nää on niinkun vaikuttanu sun elämään?

Elmeri: joo ja sitten sen jälkeen tytär vielä jätti sen ratsutilan pois ja vei pojan mukanaan. Se eros siitä ja jatko opiskeluja. Ton biokemian tohtori ja Suomesta ei löytynytäkään kunnolla töitä vaan sen Norjaan asti, Norjan Bergeniin vuoden töihin ja nyt se siellä jatketaan sen töitä aina vaan. (koko tarinan ajan voimallista huokailuja kuuntelijoiden joukossa)

Johanna: no se on hyvä kuulla. (muut pilkeläiset pulisevat jo äänekkäästi samaan aikaan keskenään)

Elmeri: joo että se tuntuu hyvältä.

Johanna: mm, joo. Sit oikeestaan ei mulla muuta tässä sen kummempaa kuin, että onko tää kokonaisuudessaan ollu teidän odotusten mukasta tää Pilke-toiminta? (porukka hiljenee kuuntelemaan)

Elmeri ei ehkä oikein ymmärtänyt mitä kysyin tai sitten hän vain yksinkertaisesti halusi kertoa tämän tarinan välittämättä kysymyksestä. Oikeastaan tarina olikin vastaus siihen, minkälaiset asiat ovat olleet merkityksellisiä hänen elämässään. Hän kieltäytyi puheenvuorossaan menemästä Pilkeeseen, enkä ruvennut aiheesta enää jankkaamaan itseään. Jäljelle jääneen lapsen menestys on ollut hänelle tärkeä asia, ja haastattelussa, jossa ajatuksiaan ja itseään sai tuoda esiin, hän halusi jakaa juuri tämän tarinan, tuoda sitä kautta omaa elämäänsä esiin.

Ohjaaja tunsikin haastateltavan puhutavan paremmin ja pystyi vieressä ollessa auttamaan puheessa ja yhteisen ymmärryksen saavuttamisessa.

Ensimmäisessä ryhmähaastattelussa oli seitsemän ja kahdessa seuraavassa kuusi osallistujaa. Haastattelin vielä erikseen kahta miestä, jotka tiesin yhden ryhmän pitkäaikaisiksi jäseniksi. He eivät olleet päässeet ryhmähaastattelukerralla mukaan. Heitä viimeisenä haastatelllessani alkoi haastatteluaineiston kyläntymisestä olla jo merkkejä: paljon samoja asioita tuli esiin ja haastattelu jäi myös muita lyhyemmäksi. Koin, ettei lisähaastatteluille ollut enää tarvetta, mutta kävin vielä kertaalleen kaikissa ryhmässä haastattelukertojen jälkeen ja keskustelin ryhmäläisten kanssa siitä, oliko haastattelun jälkeen tullut mieleen vielä jotakin, mitä ei tilanteessa muistanut sanoa. Esitin myös lisäkysymyksiä muutamille ryhmäläisille.

Keskusteltuani asiasta ryhmän ohjaajien kanssa, päädyin siihen, että myös he olisivat haastattelu-tilanteissa läsnä. Tärkein syy tähän oli, että he olisivat tukena afaattisesti puhuville haastateltaville. Afaattisesti puhuvan ihmisen haastattelusta ja kolmansien osapuolien läsnäolosta haastattelu-tilanteissa on kirjoittanut esimerkiksi Tarja Aaltonen (2005). Jo ensimmäisen haastattelun aikana huomasin ohjaajien läsnäolon konkreettisen hyödyn, koska erään afaattisesti puhuvan haastateltavan vieressä istuva ohjaaja toisti ja tulkkasi haastateltavan sanomiset. Itselläni olisi, ja vielä pöydän toisella puolella istuvana, ollut vaikeuksia ymmärtää ja kuulla hänen sanomisiaan ja aikaa olisi mennyt tähän ymmärryksen hakemiseen. Ohjaaja tunsikin haastateltavan puhutavan paremmin ja pystyi vieressä ollessa auttamaan puheessa ja yhteisen ymmärryksen saavuttamisessa.

Toinen perustelu ohjaajien läsnäoloon oli kaikkien haastateltavien tukeminen tilanteissa, jotka vaativat muistelua, etenkin mikäli haastateltava osoitti tarvitsevansa tukea siihen. Huomasin heti, että ohjaajiin tukeuduttiin esimerkiksi ensimmäisessä kysymyksessä, joka koski ohjautumista Pilke-ryhmään. Kaikki haastateltavat eivät tahtoneet muistaa, kuinka ryhmään olivat tulleet lähteneeksi. Ohjaajat mainitsivat esimerkiksi tutun työntekijän nimen, joka oli auttanut haastateltavaa tulemaan ryhmään ja he pääsivät sitä kautta jutun alkuun.

Kaikki haastateltavat eivät tahtoneet muistaa, kuinka ryhmään olivat tulleet lähteneeksi.

Mervi: Mut olisiko siinä Ari toi Laura vähän asialla
Ari: oli!
Mervi: eliikkä Maunulan a-klinikan sairaanhoitaja
Ari: joo kyllä
Mervi: joo
Ari: oli myöskin mukana
Mervi: joo kyllä ja sit otti minuun yhteyttä
Ari: ja sit hän hoiti minut lopulta sitten että tulin tähän
Mervi: joo

Ohjaaja tässä ikään kuin tarjoi vastauksia ja haastateltava joko hylkäsi tai hyväksyi ne. En tuntenut kaikkien haastateltavieni taustoja ja ohjautumista ryhmään, joten ohjaajien apu oli välttämätön. Koin, että heidän roolinsa etenkin haastattelun alussa oli tärkeä. Myös haastateltavat kokivat ilmi selvästi heidän läsnäolonsa tilannetta rohkaisevana ja tukevana. On hyvä huomata esimerkiksi se, että ennen ryhmään tuloa haastateltavien elämäntilanne saattoi olla erittäin vaikea. Rankka päihdeongelma oli monella arkea ja kunto sen mukainen. Minulle jäi muutaman haastateltavan kohdalla kuva, ettei tuosta ajasta oikein tahtonut muistaa asioita selkeästi. Ohjaajien tuki muistelussa ja asioiden kertaamisessa oli ensiarvoisen tärkeä. Loppua kohden ohjaajien läsnäololla ei ollut mielestäni enää niin suurta merkitystä ja olin pyytänytkin heitä tietoisesti ottamaan passiivisen roolin ja antamaan tilaa mahdollisimman paljon haastateltaville. Näin he tekivätkin, tosin välillä hekin esittivät välikommentteja, minkä koin hyvänä ja keskustelua ylläpitävänä.

Ohjaajien läsnäolon vaikutusta haastateltavien puheen sisältöön ei voi kuitenkaan sivuuttaa. Useasti ryhmässä vieraillessani ohjaajien ja ryhmäläisten välit tulivat esiin erityisen lämpiminä, ohjaajia arvostettiin ja heitä pidettiin jopa eräänlaisina pelastavina enkeleinä. Tämä voi tarkoittaa sitä, että haastateltavat myös kaunisteleivat sanomisiaan haastattelussa heidän läsnä ollessaan, jolloin ryhmätoimintaa ei haluta kritisoida. Korostin kuitenkin ohjaajien kanssa, että asioita, jotka eivät heidän mielestään ole toimineet ryhmässä, olisi nyt ensiarvoisen tärkeä tuoda esiin. Kritiikkiä ei tahtonut kuitenkaan tulla, mutta uskallan väittää, ettei sitä olisi tullut paljon muutenkaan, vaikka ohjaajat eivät olisikaan olleet paikalla. Haastateltavat eivät halunneet muuttaa ryhmätoimintaa nykyisestäään, eikä heitä saanut kehotuksista huolimatta irti mitään erityisen negatiivista puolta toiminnasta. Pilke-ryhmä oli, kuten eräs haastateltava sanoi *”oma tekele ja eihän omaa tekelettä sovi arvostella”*. Ryhmän jäsenet itsekin kokivat, että olivat olleet alusta saakka mukana toiminnan suunnittelussa. Vahvistusta sille, ettei negatiivista kritiikkiä juurikaan löytynyt toiminnasta, sain myös viimeisestä kahden miehen haastattelusta, jossa ohjaajia ei ollut läsnä. Nämäkään eivät kritisoineet toimintaa sen enempää kuin haastatteluissa, joissa ohjaaja-työpari oli läsnä.

Mietin myös sitä, mistä oli kyse, kun ohjaajat joskus ikään kuin tarjosivat afaattisesti puhuvien haastateltavien suuhun sopivia sanoja, jotka haastateltavat sitten torjuivat tai hyväksyivät. Saatiinko tällöin haastateltavien oma ääni esille? En voi tietää, mitä he olisivat sanoneet, jos olisivat voineet puhua ilman avustamista. Heidät joka tapauksessa yritettiin huomioida kuten muutkin ja heidät pidettiin keskustelussa mukana avustamalla puhetta. En voi muuta kuin toivoa, että haastateltavat kokivat tullessaan ymmärretyksi ja saivat mielipiteensä esille. Ainakaan itselleni ei havaintojen ja tunnelmien aistimisen jälkeen jäänyt toisenlaista oloa.

6.2 Havainnot merkityksen metsästyksessä

Mielestäni hyvä tapa tutkia esimerkiksi juuri mainitsemiani afaattisesti puhuvia ihmisiä ja tässä tapauksessa sitä, mikä merkitys jokaviikkoisella ryhmätuokiolla heille on, on tehdä se havainnoimalla. Mielestäni teot puhuvat usein sanoja enemmän ja kertovat ryhmätoiminnan merkityksestä. Jo ryhmään tulo kertoo paljon, ryhmään tullaan erilaisista rajoittavista tekijöistä ja huonosta toimintakyvystä huolimatta ja tekemiseen halutaan osallistua.

Eräällä kerralla Pilke-tapaaminen järjestettiin poikkeuksellisesti siten, että kaikki ryhmät osallistuivat eräässä vanhustenkeskuksessa järjestettyyn Taiteiden yöhön, olen kirjoittanut tutkimuspäiväkirjaan seuraavaa:

Juttelemme ulkona tupakkapaikalla.

Paikalla ovat Marja ja Kalle sekä ohjaaja Mervi.

Sisällä tanssit ovat juuri alkaneet. Mervi yrittää houkutella pariskuntaa tanssimaan. Eivät missään nimessä kuulemma mene. Kalevi rullaa pyörätuolilla paikalle, "tanssimaan nyt Kalevi", Mervi kehottaa.

Kalevi kääntyy tuolilla saman tien takaisin sisälle päin. Hän ei kommentoi mitään, jotain taitaa murahtaa, mutta alkaa ripeästi rullata takaisinpäin.

Mervi lähtee pian seuraamaan. Kalevi rullaa itseksensä suoraan tanssialiin.

Käyn kurkistamassa vähän ajan päästä menoa. Kalevi veivaa toisella kädellä pyörätuolia musiikin tahdissa, toista pitää ylhäällä Mervin kädessä ja hymyilee hieman. Mervi pyörähtelee ja keinahtelee pitäen Kalevin kättä. He todella tanssivat, ovat selvästi tanssineet aiemminkin.

Mielestäni teot puhuvat usein sanoja enemmän ja kertovat ryhmätoiminnan merkityksestä.

Kalevilta alkoholinkäyttö on voinut puhe- ja liikuntakyvyn lähes kokonaan. Hän asuu samassa asuinyksikössä, jossa Pilke kokoontuu ja kulkee pyörätuolin avulla. Liikkumis- ja puhevaikeuksista huolimatta Kalevillä on aktiivisuutta ja ennakkoluulottomuutta osallistua Pilke-tapahtumiin ja hän lähtee tilanteisiin spontaanisti mukaan. Ohjaajilla on herkkyyttä havainnoida hänen tarpeitaan. Kuvaamassani tilanteessa ohjaaja näytti tietävän, että Kalevi haluaa tanssimaan, vaikkei hän sitä sanallisesti ilmoittanut. He lähtivät kuin sanattomalla sopimuksella tanssilattialle.

Havainnointikertoja Pilke-ryhmistä kertyi 48. Olen kirjoittanut jokaisesta 1,5-3 tuntia kestäneestä ryhmäkerrasta päällimmäiseksi mieleen jääneet tapahtumat, ryhmän jäsenien toteamuksia ja tarinoita. Myös ryhmäkerran ohjelman olen merkinnyt ylös, mutta enimmäkseen olen kiinnittänyt huomiota joskus hyvinkin pieniin sattumuksiin ja yksittäisiin lausahduksiin. Voidaan sanoa, että havainnointini on ollut enemmänkin intuitiivista kuin tiettyä järjestystä noudattavaa. Kirjoitin havainnot aina ryhmäkerran päätteeksi. Vain kerran ryhmässä, jutellessani kahdestaan erään pilkeläisen kanssa, pyysin lupaa saada kirjoittaa muistiinpanoja keskustelustamme. Myös ryhmähaastattelukertoina tein muistiinpanoja haastatteluiden aikana. Roolini ryhmässä oli sen verran osallistuva, että ryhmätilanteessa en olisi ehtinyt kirjoittaa muistiinpanoja, enkä edes halunnut tehdä niin, koska se olisi saattanut kummastuttaa osallistujia. Kaikkiaan tutkimuspäiväkirjani on 20 sivun mittainen.

Myös omat tulkintani ja tuntemukseni tilanteista olen merkinnyt ylös, vaikka pieninä avainsanoina. Merkitätävät ovat vaihdelleet ranskalaisista viivoista pieniin tarinoinhin. Haarni toteaa havainnoituaan eläkeläisten harrastuspiirejä ja tapaamisia, että kaikkea tapahtunutta on vaikea tai jopa mahdollonta rekisteröidä: asioita tapahtuu nopeassa tahdissa ja yhtä aikaa, ihmiset puhuvat päällekkäin ja eri puolella tilaa on käynnissä eri asioita yhtä aikaa. Tämän huomasin itsekin esimerkiksi retkillä ja ruokailutilanteissa, joissa oli paljon hälyä. Mutta kuten Haarnikin toteaa, kenttäpäiväkirja on avainsanojen aarreaitta, lyhyetkin merkinnät palauttavat mieleen tapahtumien kulkua ja tuovat esiin niiden kerroksellisuutta. (Haarni 2010, 20–21.)

Kalevi veivaa toisella kädellä pyörätuolia musiikin tahdissa, toista pitää ylhäällä Mervin kädessä ja hymyilee hieman. Mervi pyörähtelee ja keinahtelee pitäen Kalevin kättä. He todella tanssivat, ovat selvästi tanssineet aiemminkin.

6.3 Muu tutkimusaineisto

Muita käyttämiäni aineistoja ovat ohjaajan kirjoittamat asiakasprofiilit ja kehittämiskertomus, josta olen saanut tietoa esimerkiksi etsivän työn kulusta. Ryhmähaastatteluissa 17 pilkeläistä (N=21) vastasi taustatietolomakkeeseen, joita olen myös käyttänyt. Yllättävän tärkeäksi aineistoksi nousi myös ohjaajien backstage-keskustelut². ”Takahuoneessa” eli ohjaajien työhuoneessa puhuttiin pilkeläisten tilanteista ja minulla oli samalla oiva mahdollisuus esittää kysymyksiä. Ohjaajien keskustelut ajoittuivat ennen tai jälkeen ryhmien ja ne eivät olleet säännöllisiä, vaan keskustelemaan koonnuttiiin tarpeen niin vaatiessa. Yhtenä aineistona olen käyttänyt myös valokuvia Pilkkeestä ja pilkeläisistä.

Kuvat ovat suurimmalta osin ohjaajien ottamia ja olen pyytänyt luvan niiden käyttöön. Kuvia on käsitelty ja rajattu niin ettei henkilöiden kasvoja näy, tai jos näkyy, lupa tähän on pyydetty.

6.4 Tutkimusmenetelmien pohdintaa

Tiiviisti litteroitua haastattelutekstiä kertyi kaikkiaan 55 sivua. Päädyin litteroimaan haastattelut kokonaisuudessaan, koska kuten jo mainitsin, osa haastateltavista saattoi palata aiemmin esittämäni kysymykseen omalla puheenvuorollaan ja tehdä lisäyksiä vastaukseensa sen lisäksi, että vastasi juuri esittämäni kysymykseen. Ääninauhojen osittainen litterointi olisi ollut vielä työläämpää, kun tietyn kysymyksen vastauksia olisi saanut etsiä nauhoja kelaamalla. Koko aineiston litteroimista suosittelivat myös Sulkunen (1990, 280) ja Bloor et al. (2001, 59–60). Haastattelut olivat kuitenkin suhteellisen lyhyitä, lyhin haastattelu kesti vain 25 minuuttia ja pisin 44 minuuttia, joten litterointi ei ollut ylivoimaisen työlästä. Itse olisin voinut jatkaa muutamassa ryhmässä haastattelua, mutta haastateltavat tuntuivat väsyvän tilanteeseen.

Huomaan jälkikäteen pitäneeni melko kovaa vauhtia kysymyksissä ja menneeni seuraavaan kysymykseen varsin pian sen jälkeen, jos kukaan ei enää sanonut mitään. Vähiten aikaa kestäneessä ryhmässä huomasin haastattelun aikana haastateltavissa voimakkaita pitkästyksen merkkejä: jalkoja taputeltiin maahan, kahvikuppiin naputettiin lusikalla tai sormella ja huokailtiin. Heti haastattelun loputtua tupakoivat haastateltavat poistuivat hyvin nopeasti tupakalle. Minun olisi ehkä pitänyt ehdottaa tupakkataukoa ennen haastattelun alkamista. Tämä ryhmä oli kaikkein haastavin, haastateltavissa oli mukana vaikeasti alkoholin vammauttamia ja afaattisesti puhuvia ikääntyneitä, joiden puhetta jouduimme ohjaajan kanssa paljon auttamaan. Eräskin mies, joka normaalisti puhuu paljon afasiasta huolimatta, ei halunnut tai saanut koko haastattelun aikana kovin paljoa sanottua, vaikka yritimme tarttua hänen lyhyisiin puheenvuoroihinsa ja auttaa sanojen hakemisessa. Hän ehkä jollain tavalla ”jäättyi” nauhureiden ollessa päällä ja tilanteessa, jossa oli olemassa jonkinlainen paine tuottaa puhetta. Tavallisella Pilke-ryhmäkerralla ei samanlaista painetta ole, mukana voi olla hyvin vain seuraamalla vierestä ja kuuntelemalla muita.

² Käsite Erving Goffmanilta (1959). Backstage- eli kulisien takaisessa puheessa ammatillaiset tuottavat kuvauksia ja kertomuksia asiakkaista, jotka eivät olleet tilanteessa läsnä.

Tässä suhteessa ryhmähaastattelu menetelmänä on haasteellinen. Mietin olisiko esimerkiksi tämän miehen haastattelu yksittäisesti ollut hedelmällisempää, mutta toisaalta kahdenkeskisessä haastattelussakin on kenties vielä enemmän olemassa painetta tuottaa puhetta. Ryhmätilanteessa on helpompi kieltäytyä vastaamisesta ja osoittaa puheenvuoro jollekin toiselle. Eräs toinen afaattisesti puhuva osallistuja tässä ryhmässä osoitti eleillä, päätä ravistamalla ja heilauttamalla kättään, ettei halua vastata kysymykseen enempää lyhyen vastauksen jälkeen.

En voi kuitenkaan sanoa, etteivätkö nämä afaattisesti puhuvat miehet olisi osallistuneet keskusteluun. He kommentoivat lyhyillä lauseilla, osoittamalla lyhyitä kysymyksiä ohjaajalle sekä esimerkiksi toteamalla ”nimenommaan”, silloin kuin olivat jostakin asiasta samaa mieltä jonkun toisen kanssa. Mietin olisiko ryhmähaastatteluiden videoiminen ollut järkevää, jolloin ilmeiden ja eleiden tulkitseminen paremmin olisi ollut mahdollista. Tein tilanteessa kuitenkin muistiinpanoja, ja videokuvaaminen olisi voinut jäädyttää tilannetta entisestään ja suunnata huomiota liikaa kameroihin. Osa haastateltavista tuntui vierastavan jo nauhureitakin, sillä kahdessa ryhmähaastattelussa neljästä niistä nousi kysymyksiä kesken haastattelun.

Ryhmähaastattelutilanteen suurin ristiriita ainakin tässä yhdessä ryhmässä tuntui olevan se, että afaattisesti puhuville ihmisille olisi halunnut tarjota enemmän aikaa tuoda ajatuksiaan esiin, mutta toisaalta vaistosin sen, että muut haastateltavat pitkästyivät vähänkin jumiutuviin tilanteisiin. Reagoisin tähän yrittämällä pitää mielenkiintoa yllä tarjoamalla kysymyksiä ja pohdittavaa nopeammasa tahdissa.

Mieleen nousee myös, olisiko esimerkiksi kyselylomake ollut parempi tapa saavuttaa parempi ymmärrys afaattisesti puhuvan ihmisen kokemusmaailmasta. Omalla kohdallani kuitenkin nämä kaksi afaattisesti puhuvaa miestä kieltäytyivät vastaamasta kahden muun miehen lisäksi haastattelun jälkeen lyhyeen taustatietolomakkeeseen, vaikka tarjouduimme ohjaajan kanssa auttamaan lomakkeen täytössä. He tuskin olisivat vastanneet pitkään lomakkeeseen. Tarja Aaltosen (2005) mukaan kyselylomakkeen täyttöön afaattisella henkilöllä liittyy paljon haasteita ja hän ei näe estettä, miksei afaattista henkilöä voisi haastatella lomakkeen täytön sijaan. Hänen mukaansa afaattista puhujaa haastatellessaan haastattelija puhuvana osapuolena ei voi vain pysyä sivussa. Haastattelija ei ole vain keskustelukumppani, vaan hänen täytyy ehkä olla myös viestin muotoilija, joka artikuloi viestin haastateltavan puolesta. Tämä pakottaa pohtimaan omaa osuutta ja asemaa haastattelijana ja edellyttää vastaanottamiskykyä. Afaattisen ihmisen haastattelussa ja tutkimisessa voimme tehdä tutkimusprosessin demokraattisemmaksi siten, että otamme myös oman toimintamme analyysin kohteeksi. (Aaltonen 2005, 186–187.)

Afaattiset ihmiset kertovat usein kadottaneensa yhteenkuuluvuuden tunteen. Yhteenkuuluvuuden tunnetta pidetään sosiaalisessa kanssakäymisessä yllä muun muassa kielellisesti. Puhumattomalle tämä mahdollisuus on rajallinen. He kokevat menettäneensä yhteisen olemassaolon perustan menettäessään kieltänsä. (Aaltonen 2005, 186.) Tarja Aaltosen mukaan vuorovaikutuskäytänteinä, esi-

Hän ehkä jollain tavalla ”jäätyni” nauhureiden ollessa päällä ja tilanteessa, jossa oli olemassa jonkinlainen paine tuottaa puhetta. Tavallisella Pilke-ryhmäkerralla ei samanlaista painetta ole, mukana voi olla hyvin vain seuraamalla vierestä ja kuuntelemalla muita.

merkiksi tapoina käyttää "puheen" vuoroja ja ottaa kantaa esitettyihin asioihin, tuo yhteinen on edelleen läsnä ja mahdollistaa sosiaalisen osallistumisen, erillisyyden kokemuksesta huolimatta. (Aaltonen 2005, 186–187.)

Kaiken kaikkiaan ryhmäkeskustelut antoivat paljon kiinnostavaa ja uutta tietoa. Niissä käytiin myös muutamia hyviä keskusteluja alkoholista, joten sain kuin sainkin suunnilleen sen, mitä olin lähtenyt hakemaan, vaikeuksista huolimatta. Jos vetäisin keskustelun nyt uudelleen, suunnittelisin kysymykset vielä helpommiksi ja vähentäisin kysymysten määrää. Vähemmän, mutta isompia kysymyksiä, olisi varmaankin sapluunani.

Itse ryhmäkeskustelu oli joillekin pilkeläisille kokemuksena voimakkaita tunteita herättävä. Keskustelussa liikututtiin. Pilkkeestä ja sen merkityksestä kerrottiin ääni väristen ja kyynel silmäkulmassa. Myös ohjaajat kertoivat jälkepäin, että heidän oli ollut vaikea pidätellä silmäkulman kostumista joidenkin puheenvuorojen kohdalla. Erään keskustelun jälkeen yksi ryhmäläinen tuli myös halamaan minua ja kiitti sydämellisesti miellyttävästä keskustelusta.

Litteroinnista vielä sen verran, että minut yllätti ryhmähaastatteluiden litteroinnin työläys ja hankaluus saada selvää kaikista kohdista, etenkin silloin kun useampi ihminen kommentoi jotakin samaan aikaan. Olin nauhoittanut jokaisen haastattelun kahdella nauhurilla, jotta saisin paremmin selvää kohdissa, joissa ihmiset puhuvat päällekkäin, mutta silti joissain kohdin muutaman haastateltavan puheesta ei tahtonut saada selvää. Tämän vuoksi litterointi ei ole täysin sanatarkkaa. Jos puhe on ollut erittäin epäselvää, olen jättänyt sen osan kommentista kokonaan pois, jotta väärinymmärtämisen mahdollisuus pienenesi. Litteroituani haastattelut niin sanatarkasti kuin mahdollista, tarkistin litteroinnit vielä kuuntelemalla ja lukemalla tekstit ja varmistamalla, että ne täsmäävät niin hyvin kuin mahdollista.

Afaattiset ihmiset kertovat usein kadottaneensa yhteenkuuluvuuden tunteen.

7. PORUKASSA - YHDESSÄ

Litteroinnin myötä haastatteluaineisto tuli minulle varsin tutuksi, mutta aloitin analyysivaiheen kuitenkin lukemalla aineistoa vielä läpi huolellisesti ja tekemällä alustavia muistiinpanoja ja koodeja litterointeihin. Havaintoaineistoa aloin analysoida teemoittelemalla sitä (ks. luku 5.1).

7.1 Etsivä työ

Niitä ikääntyviä, joiden elämässä alkoholilla on suuri osa ja jotka ovat vaarassa syrjäytyä, ei ole helppo saada ryhmätoiminnan pariin. Ohjaajat toivat keskusteluissamme esiin monenlaisia haasteita tähän liittyen. Ensimmäinen haaste liittyy osallistujien löytämiseen. Suomessa esimerkiksi nuoriso- ja sosiaalityössä sekä terveydenhuollossa on käytetty etsivää työtä ammatillisena työmenetelmänä (Juvonen 2009, 5). Myös Pilke-ohjaajat kuvasivat prosessia, jonka toivottavana lopputuloksena on ikääntyvän saaminen liittymään ryhmään, etsiväksi työksi.

Sinikka Törmän (2009) mukaan etsivässä työssä hoitojärjestelmä astuu askeleen lähemmäs kohde-ryhmäänsä, joka ei itse tule aktiivisesti hoitojärjestelmän luo. Törmä pohtii etsivän työn käsitteen eroa jalkautuvan työn käsitteeseen. Hänestä etsivä työ on kohderyhmää hoitojärjestelmään kiinnittämään pyrkivistä työmuodoista kaikkein aktiivisin. Etsivässä työssä parhaimmillaan juurikin etsitään kohderyhmään kuuluvia heidän omista ympäristöistään. Jalkautuva työ voi olla sen sijaan esimerkiksi sitä, että sosiaalityöntekijä jalkautuu virastosta niin sanottuun matalan kynnyksen yksikköön, jossa hän edelleen toimii viranomaisten edustajana. (Törmä 2009, 31–34.)

Etsivän työn perusajatuksena on lisätä vuorovaikutusta marginalisoituneiden ryhmien kanssa, ja tarjota heille tarkoituksenmukaista tukea. Etsivässä työssä lähdetään myös siitä, että etsinnän kohteet tarvitsevat apua joissain muodossa, vaikka he eivät itse kokisikaan apua tarvitsevan. He eivät usein tiedä, mistä apua tulisi hakea ja millaiseen apuun he olisivat oikeutettuja. He ovat saattaneet aikaisemmin pettyä ja näin ollen he ovat lakanneet hakemasta apua. Avuntarve voidaan tajuta, kun on saatu kontakti johonkin ammattihenkilöön tai ryhmään. (Hjort 1995, 15–23.)

Verkostotyötahoina ovat olleet pelkästään sairaalat. Veikko on "sanoutunut irti sosiaalihuollosta". Pilkkeessä tutustumassa käynyt sosiaalityöntekijä laittoi alulle Veikon kuljetuspalveluhakemusprosessin. (ote ohjaajan kirjoittamasta asiakasprofiilista)

Veikon tapaus ei ole ehkä tyypillisin, usein pilkeläiset ovat jonkin palvelun piirissä, esimerkiksi kotihoidon asiakkaina ja ovat kyllä kiinnostuneita omista sosiaalietuksistaan. Esimerkiksi ryhmähaastatteluissa erilaisista etuuksista virisi jonkin verran keskustelua ja monet kertoivat omista kokemuksistaan ja vaikeuksistaan saada jotakin etuutta. Pilke-ohjaajista saattoi myös olla apua jonkin etuuden hakemisessa.

Veikko kuten muutkin pilkeläiset ovat löytyneet verkostotyön kautta, joka on osa etsivän työn prosessia. Prosessi alkaa, kun Pilke-ohjaaja ottaa yhteyden lähiseudun vanhustaloukseen, esimerkiksi kotihoitoon tai vanhussosiaalityöhön ja esittelee Pilke-toimintaa puhelimitse tai pyytää saada tulla kertomaan toiminnasta. Kun ohjaaja on esitellyt toimintaa uusille yhteistyötahoille, hän pyytää, että hänelle ilmoitettaisiin jos asiakaskunnasta löytyisi joku, jolle Pilke voisi sopia. Samalla tavoin informoidaan esimerkiksi sairaaloita, päihdehuoltoa ja seurakuntaa. Pilke-ohjaaja saa syntyneistä verkostoista yleensä puhelimitse tiedon ikääntyneestä joka sopisi ryhmään. Tämän jälkeen pohditaan yhdessä miten prosessissa edettäisiin. Myös isompia yhteistyökokouksia on järjestetty, joissa useita alueen toimijoita on koottu yhteen.

Verkostoituminen alkoi keväällä 2007 isossa yhteistyökokouksessa, jossa aiheena oli vanhuksien ja erityisesti vanhusten päihdeiden käyttö. Edustettuna oli mm. sosiaalitoimi, seurakunta, terveystoimi, kotihoito, poliisi, kaupunginosa-seura. Esittelin Pilke-toiminnan, josta käytiin keskustelua ja jaoin esitteitä. Seuraavaksi otin yhteyttä sekä kirjelimillä että puhelimitse alueen vanhussosiaalityöhön. Alueryhmässä mukana olleisiin työntekijöihin oli helppo olla suoraan yhteydessä. Hyvin pian eräs alueen sosiaaliohjaaja ottikin yhteyttä minuun ja kertoi miehestä, jota ajatteli ehdottaa Pilkeeseen. (ote ohjaajan kirjoittamasta kehittämiskertomuksesta)

*Niitä ikääntyviä,
joiden elämässä alkoholilla on
suuri osa ja jotka ovat vaarassa
syrjäytyä, ei ole helppo saada
ryhmätoiminnan pariin.*

Etsivä työ on samalla huonosti esiin tulevan ongelman kartoitusta. Kuinka paljon alueella on ikääntyneitä, joiden elämässä alkoholilla on suuri rooli, on kysymys, joka kiinnostaa niin vanhussosiaalityötä, päihdepalveluja kuin kotihoitoakin. Ikääntyvän ongelmallinen alkoholinkäyttö on usein suljettujen ovien takana tapahtuvaa. Lähipiiri vaikenee ongelmasta ja vaikka kotihoidon työntekijät olisivat asiasta tietoisia, asiaan puuttuminen koetaan ikääntyvän itsemääräämisoikeuteen puuttumiseksi.

Ilman verkostotahojen yhteistyöhalua, ei etsivä työ saisi tuulta purjeisiinsa. Yhteistyö, oli se sitten kuinka pienimuotoista tahansa, hyödyttää kumpaakin osapuolta, korostivat ohjaajat minulle. Usein ohjaaja pyytää esimerkiksi kotihoitoa tiedustelemaan ikääntyneeltä alustavasti kiinnostusta siihen, että Pilkkeestä tultaisiin kertomaan hänelle kotikäynnin yhteydessä. Ohjaajat korostivat, etteivät halua kuormittaa kotihoitoa, joten tarkoitus ei ollut, että kotihoidon työntekijät kertoisivat toiminnasta tarkemmin.

Ohjaajat kertoivat, että kiinnostus tehdä yhteistyötä vaihtelee eri kotihoidon tiimeissä. Joissakin tiimeissä yhteistyö on sujunut alusta asti hyvin, kun taas toisissa tunnuttiin olevan väsyneitä ja varautuneempia yhteistyöpyyntöihin. Yhteistyön pelättiin kuormittavan liikaa perustyötä. On alettu puhua hyvinvointivaltion muuttumisesta *projektiyhteiskunnaksi* (Sulkunen 2006). Projektimuotoisten kokeilu- ja kehittämishankkeiden määrä on 2000-luvulle tultaessa ja sen ensimmäisellä vuosikymmenellä muodostunut suureksi. Pitkäjänteisestä kehittämisestä on siirrytty yksittäisiä asioita esille nostaviin ja toinen toistaan seuraaviin projektiryppäisiin. Projektitoimintaa kritisoidaan, koska perustyön voimavarat ovat niukat ja kiireinen työtahti tekee vaikeaksi liittää projektin tuotoksia perustoiminnan yhteyteen. (Rinne 2009 16–17.)

Ikääntyvän ongelmallinen alkoholinkäyttö on usein suljettujen ovien takana tapahtuvaa.

”Kertoi minulle mutkattomasti myös juomisestaan”, ohjaaja kirjoittaa kehityskertomuksessaan.

Pilke-ohjaajat tuntuivat tiedostavan ja ymmärtävän kotihoidon mahdollisen projektiväsymyksen ja pohtivat keinoja yhteistyön tehostamiseksi ilman kuormittamista. Esiin nousi myös toinen, asenteisiin liittyvä yhteistyön hidaste. Ikääntyneen päihdeongelmaisen kohtaaminen kotihoidon perustyössä asettaa työntekijän kohtaamaan myös omat asenteensa päihteidenkäyttöön. Perustyössä päihdeongelmaisen asiakkaan kanssa saattoi olla monenlaisia ongelmia ja asiakkaat koettiin haastavammiksi kuin muut. Asenteet ja väsymys perustyön raskauteen sekä esimiehen suhtautuminen projektiin, vaikuttivat siihen, miten hyvin yhteistyö pääsi alkuun.

Yleensä verkostotyön prosessi eteni niin, että Pilke-ohjaaja tuli mukaan kotikäynnille ja kertoi toiminnasta sekä otti puheeksi asiakkaan alkoholinkäytön. Kotihoidon työntekijät ovat kokeneet tämän hyväksi, koska puheeksiotto on saatettu kokea vaikeaksi ja perustyön kiireessä on koettu, ettei sille jää aikaa. Puheeksiotto on näin saatu ”ulkoistettua”.

Pilke-ohjaajan alkoholinkäytön puheeksiotto on esimerkiksi sitä, että hän kertoo potentiaaliselle uudelle jäsenelle Pilkkeen jäseniä yhdistävän iän ja juomisen ja kysyy miltä tämä ikääntyvästä kuulostaa. Näin aiheeseen päästään käsiksi. Ikääntyneet ovat suhtautuneet varsin luontevasti alkoholista keskustelemiseen kotikäynnin yhteydessä. *”Kertoi minulle mutkattomasti myös juomisestaan”,* ohjaaja kirjoittaa kehityskertomuksessaan.

7.2 Jäseneksi kiinnittymisen kannattelu ja houkuttelupeli

Sovimme, että opiskelija hakisi hänet seuraavana Pilkepäivänä kotoa ja he opettelisivat reitin palvelulinjalla vanhustenkeskukseen. Huomion arvoista oli se, että mies asui hissittömän talon kolmannessa kerroksessa, vaikka pystyi juuri ja juuri liikkumaan rollaattorin avulla. Tämä mies liittyi Pilkeporukkaan pikku hiljaa, tosin alussa opiskelijan kannattelemana. (Ote Pilke-ohjaajan kehittämiskertomuksesta)

Tällaisista havainnoista voi huomata, että ryhmätoimintaan mukaan lähtö voi ikääntyvälle olla fyysinen haaste. Minäkin hain kerran erään miehen Pilkkeeseen hänen luotaan. Hän asui oletettavasti 1950-luvulla rakennetun hissittömän kerrostalon toisessa kerroksessa ja kulki sauvojen avulla. Vierailin vain eteisessä ja näin vain tummuneet seinät ja tunsin kuprui sen ja pehmenneen muovimattolattian jalkojeni alla. Kun laskeuduimme portaita käsikynkässä, tuin hänen jokaista askeltaan. Odotelimme pihalla taksia ja mies kyseli mitä opiskelen. Hän tuntui kovin tyytyväiseltä kun olin tullut, silmät tuikkivat hänen hymyillessä. Kiroilin mielessäni taksin viipymistä, koska pihalla ei ollut edes penkkiä, jolla olisimme voineet istua.

Ilka Haarni (2010) havaitsi tutkimuksessaan aktiivisista eläkeläisistä heidän olevan melko terveitä ja toimintakykyisiä sekä pitävän osallistumista erilaisiin aktiviteetteihin, harrastus- ja yhdistystoimintaan tärkeänä terveyttä edistävänä tekijänä. Tyypillisen pilke-ryhmään osallistuvan tapauksessa ja terveys ja toimintakyky sekä näiden suhde on toisenlainen. Ryhmiin kuitenkin tultiin fyysisistä vaivoista huolimatta ja niistä keskusteltiin myös paljon yhdessä, ikään kuin kohtalontoveruutta ja vertaistukea hakien ja saaden (ks. myös Haarni 2010, 120–121). Toki ne jotka tulivat vaivoistaan huolimatta aina mukaan, olivat niitä, jotka olivat jo ehtineet hyvin kiinnittyä ryhmään ja löytää vaikiintuneet keinot päästä siihen (esimerkiksi palvelulinjalla tai taksilla). Saattoavusta riippuvaisten tulo Pilkkeeseen oli epävarmempaa. Ohjaajilla oli mahdollisuus tulla heitä hakemaan, mutta usein ikääntynyt itse koki, että hakemisesta on liikaa vaivaa ja kieltäytyi lähtemästä. Myöhemmin, havaintojaksoni jo loputtua kuulin noutamani miehenkin lopettaneen ryhmässä käymisen. Hän oli muuttanut palvelutaloon, mutta myös todennut, että kokee itsestään olevan liikaa vaivaa ohjaajille. Ohjaajat eivät saaneet miehen päätä enää kääntymään, eikä Pilkkeestä ollut muodostunut kannattelevaa ympäristöä tälle miehelle.³

Sittemmin samaisen sosiaaliohjaajan välityksellä ja erittäin hyvällä yhteistyöllä saimme mukaan toisenkin syrjäytymässä olevan, runsaasti alkoholia käyttävän 70-vuotiaan naisen, jonka luo teimme myös ensin yhdessä kotikäynnin. Sosiaaliohjaaja saattoi tämän naisen ensimmäisen kerran Pilkkeeseen. Seuraavalla kerralla minä lähdin hakemaan häntä mukaan ja samalla opeteltiin reittiä. Sitä seuraavilla kerroilla muis-tutin puhelimitse naista, milloin on aika lähteä pysäkille ja olin Myllypurossa häntä pysäkillä vastassa. Nyttemmin hän kulkee itse matkat, mutta vaatii edellisenä iltana ja Pilkeaamuna puhelinkontaktin, jotta pääsee liikkeelle.

³ Kolme lyhyttä kenoviivaa aineisto-otteiden välissä tarkoittaa sitä, että ne ovat eri kohdista aineistoa poimittuja, ne on esimerkiksi sanottu eri ryhmähaastatteluisa tai ovat tapahtuneet eri havainnointikerroilla.

Minulla oli tiivis puhelinkontakti häneen (mies) viikoittain ja lopulta hänet saatiin mukaan yhdessä hänen alkoholisoituneen naisystävänsä kanssa marraskuun lopussa. (Otteita Pilke-ohjaajan kehittämiskertomuksesta)

Jos aikaisempi esimerkki kuvasi *fyysisen toimintakyvyn kannattelua*, oheisissa ohjaajan kehittämiskertomus-otteissa nousevat esiin enemmän *henkiset kynnykset* lähtee ryhmätoimintaan mukaan. Erilainen muistuttelu, kannustaminen, houkuttelu ja suostuttelu ovat tyypillinen osa ryhmäytymisprosessia. Esimerkiksi Ilka Haarnin tutkimuksessa (2010) monessa mukana olevia aktiivisia eläkeläisiä tuskin tarvitsi houkuttella erikseen tulemaan johonkin harrastusryhmään. Haarni kuitenkin toteaa osallistumisen vapaaehtoisuuden olleen tärkeä kimmoke monelle. Haarnin tutustumassa palvelukeskuksessa oli laaja valikoima erilaisia aktiviteetteja, joista jokainen pystyi vapaasti valitsemaan omien kiinnostustensa mukaiset aktiviteetit ja kokeilemaan uusia, jos jokin ei tuntunut omalta. Ehkä kynnyksen lähtee Pilkkeeseen oli joillekin korkea, koska tunne vapaaehtoisuudesta ja omasta valinnasta ei toteutunut niin vahvasti.

Vapauden tavoittelu ja pakenemisen halu arjen pakotteista ja sitoumuksista on liitetty usein runsaaseen alkoholinkäyttöön tai juoppokulttuuriin (esim. Toiviainen 1997, 130–131; Sulkunen ym. 1985; Kortteinen 1982; 190–192; Hietala, 1998, 181–182). Ohjaajien keskusteluista sain kuvan, että etenkin niitä ikääntyneitä, joilla oli paha alkoholiongelma ja jotka olivat sen vuoksi monella tapaa syrjäytyneitä, piti eniten houkuttella lähtemään ryhmään. Ulkopuolisen puuttuminen juomisen vapautteen (ja paktoon) sai aikaan torjumista. Liika innokkuus houkuttelussa ei ainakaan edesauttanut kiinnittymistä. Myös häpeä juomisesta saattoi kummitella taustalla.

Näkemykseni mukaan hänen (nainen) kiinnittymistään Pilkkeeseen estivät osin häpeäntunne juomisen suhteen ja kotihoidon työntekijän jatkuva patistaminen mukaan. Olin tehnyt hänen luokseen kotikäynnin yhdessä kyseisen kotihoidon työntekijän kanssa ja jo silloin minua mietitytti tämän työntekijän aktiivinen työote motivoinnin suhteen. Opin, ettei työntekijä saa koskaan olla liian innostunut eikä ainakaan innostuneempi kuin asiakas, jos tarkoituksena on saada ihminen kiinnostumaan jostain. Houkuttelu mukaan on siis taitolaji sinänsä! Tämä rouva lopettikin käynnit Pilkkeessä melko pian, vaikka oli antanut kuvan, että käy mielellään ja kaipaava jotakin kodin ulkopuolista toimintaa. (ote kehittämiskertomuksesta)

Monet hyvinkin alkoholisoituneista kuitenkin lähtivät usein tutustumaan ryhmään edellä kuvaamani kaltaisen *houkuttelupelin* jälkeen, joka koostui puhelimitse ja kirjeitse tapahtuvasta yhteydenpidosta sekä lupautumisesta tulla Pilke-aamuna noutamaan tai kyytien järjestämisestä valmiiksi. Ne, jotka ryhmään kiinnittyivät, eivät kuitenkaan tuoneet ryhmäkeskusteluissa esiin joskus pitkääkin houkuttelupeliä. Kuten aikaisemmin mainitsin, tulkitsen tämän liittyvän puheiden silotteluun ryhmätilanteessa ja kenties myös muistamattomuuteen tai häpeään silloisesta elämäntilanteesta ja siitä, että itsestä oli niin paljon vaivaa ohjaajille. Kenties taustalla oli myös pelkoa toiminnan loppumisesta jos negatiivisempia asioita tuodaan paljon esiin. Parempikuntoisten ikääntyvien kohdalla liittyminen saattoi tapahtua hyvin nopeasti sen jälkeen kun tieto Pilkkeestä tuli heille. Ryhmään liittymiseen yhdistettiin seuraavassa ryhmäkeskusteluotteessa myös vapaus ja pakottomuus, vaikkakin ohjaajan esittämänä ajatuksena, jonka pilkeläiset allekirjoittivat.

Erilainen muistuttelu, kannustaminen, houkuttelu ja suostuttelu ovat tyypillinen osa ryhmäytymisprosessia.

Mervi-ohjaaja: onhan se varmasti semmonen kun ei tiedä ollenkaan siitä, että teillä oli kokemus AA-ryhmästä ja tää ei kuitenkaan oo sellanen. Vaan ihan omanlaisensa.

Ari: kyllä

Mervi-ohjaaja: on varmaan tämmönen niinkun tuntemattomuus mihin tulee.

Ari: vähän arvelutti muakin kyllä, mutta aattelin et mennään nyt kattomaan. Sittenhän sen näkee ja mä oon erittäin tyytyväinen. Ei täs oo mitään vikaa, kaikki on kivoja ihmisiä täällä ja kyllä mä lähden ihan heti kun oli puhetta, et en mä niinkun ennakoinu ollenkaan, varautunu mihinkään, katotaan muutaman kerran.

Marja: ja aina pääsee pois

Ari: pääsee pois niin

Mervi-ohjaaja: en tiedä vaikuttaaks se vapaaehtoisuus

Ari: niin aivan, just. Nimenomaan juu kun ei oo mitään pakotteita.

Ei oo pakotteita ollu.

7.3 Syitä tulla ja olla mukana

Hyvin useat haastattelussa toivat esiin yksin elämisen ja yksinäisyyden suurimpana syynä lähteä ryhmään. Saattoi olla niin, että vaimo oli kuollut ja liikkuminen kodin ulkopuolella oli käynyt vähäiseksi. Alkoholi kuului yksin asujan elämään.

Teppo: Se oli semmosta. Mä olin kotona koko ajan. En pahemmin liikkunu. Sen verran ku kotihoitaja kävi ja mitä käytiin kaupassa. Tietenkin oli viinakauppa ihan. Sillon tällön tuli otettua kuppia. Sit ku tää pilke tuli kuvioon, ni se jäi kokonaan niinku tavallaan mielestä se alkoholi pois kokonaan. Ja tota. Kyllä tässä jotenkuten taperretaan.

Kylli: Kun tässä yksinäisenä on kotona möllöttää, niin se on ihan kiva tänne tulla toisten seuraan juttelemaan asioista.

Ari: Huomattavasti parempaa kuin yksin eläminen kotona, koska siihen joskus turhautuu ja tuntuu että mitä varten tääl pitää elää, kun ei ole oikeestaan mitään kohtaa enää mihin voi-. Tää on semmonen paikka jossa tosiaan viihtyy.

Veijo: jos on jossakin muussa niinkun ahdistava olo, täältä kun lähtee, ni on eri mies kun on tullu.

Tutkimuksissa ikääntyneiden yksinäisyydestä on todettu, että yksinäiset osallistuvat selvästi ei-yksinäisiä vähemmän erilaisiin tapahtumiin ja tilaisuuksiin. Yksinäisten passiivisuus sosiaalisessa osallistumisessa selittyy mahdollisesti heikommalla terveydellä ja toimintakyvyllä. Myös huono sosioekonominen asema vaikeuttaa ja usein jopa estää osallistumasta tilaisuuksiin, joissa voisi tavata toisia ihmisiä. (Pohjolainen ym. 2010, 208.)

Juttuseuran ja ihmiskontaktien kaipuu joka tapauksessa vaivaa pilkeläisiäkin. Vaikka kapakoissa saatettiin käydä, eivät ne sosiaalisina ympäristöinä kuitenkaan antaneet tyydytystä.

Sirpa : Mä halusin vaan niinku saada jonku (2) juttuseuraa ja sillä tavalla ku yksin asuu ni. Kylhän mä käyn tuolla niinku pubissa että siellä mä saan sitte juttuseuraa kyllä (.) Mut se taitaa olla sillä tavalla, että mä oisin halunnu saada enemmän (.) enemmän niinku naisseuraa mukaa ja sit ku pubissa on melkee vaan miesseuraa. Siel on muutama nainen, ketä käy siellä.

Sirpa uusintaa puheessaan konventionaalista käsitystä lähiöravintolasta miehisenä maailmana (Sulkunen ym. 1985). Pubin asiakaskunta on miesvaltaista ja naisia, etenkin yksin tulevia, on mukana harvakseltaan. Sirpa olisi halunnut saada naisseuraa publiin. Pilkeryhmäkin on hyvin miesvaltainen. Usein hän on ohjaajien lisäksi ainoa nainen. Ohjaajien seura on ilmeisesti kuitenkin tyydyttänyt hänen naisjuttuseuran kaipuunsa, koska hän on yksi ryhmän säännöllisimmistä kävijöistä. Sivuhuomautuksena sanottakoon, että päivitys Lähiöravintola-tyyppisestä tutkimuksesta (Sulkunen ym. 1985) olisi paikallaan. Miten lähiökapakan pienois-kulttuuri on muuttunut? Millainen on 2010-luvun lähiöravintola ja millaisia ryhmiä tai asiakkaita kapakka vetää päivän mittaan? Entä mikä on nykyään naisten tai etenkin ikääntyneiden naisten asema ravintolan pienois-kulttuurissa?

Yhdeksi syyksi Pilkkeessä käymiseen mainittiin hyväksyvä ilmapiiri. Pilkkeeseen sai ensinnäkin tulla juuri sellaisena kuin on.

Markus: No kun kaks nuorta tyttöä tulee ja sanoo mulle tällasena ku mä oon ni. (.)

Sirpa: Pakkohan se on.

Tässä Markus ja Sirpa viittaavat siihen, miten heille Pilkkeestä kerrottiin. *Kaksi nuorta tyttöä* eli oletettavasti Pilke-ohjaaja ja sosiaaliohjaaja motivoivat heitä tulemaan vetoamalla siihen, että paikalle saa saapua juuri sellaisena kuin on, esimerkiksi alkoholin vaikutuksen alaisena tai vieroitusoireisena. Matalan kynnyksen ideologia tulee esiin juuri siinä, että vaatimuksia elämäntapojen muuttamiselle ei ole. Ryhmähaastatteluissa nousi esiin, että tämä oli myös syy, miksi Pilkkeeseen oli jääty. Pyrkimykset puuttua elämäntapoihin, "saarnaaminen" alkoholista tai jostain muusta asiasta olisivat saaneet ainakin Marjan äänestämään jaloillaan, kuten seuraavassa tulee esiin.

Teppo: Se oli semmosta. Mä olin kotona koko ajan. En pahemmin liikkunu. Sen verran ku kotihoitaja kävi ja mitä käytiin kaupassa. Tietenkin oli viinakauppa ihan. Sillon tällön tuli otettua kuppia.

Johanna: Miltä ryhmään tulo teistä tuntu, et millä mielin tulitte tutustumaan?

Marja: Ihan hyvältä, voihan sitä mennä kattomaan et mitä hömpötyksiä siellä heh

Johanna: niin

Marja: eihän sitä muuta voi sanoa

Ari: No ei sitä paljon muuta voi sanoa

Marja: Et aletaanko saarnaamaa kovasti ni sit lähdetään ulos ovesta (viittaa oveen päin kädellään).

Liberaali ilmapiiri ja jäsenten erilaisuus tuotiin myös esiin rikkautena.

1 *Johanna: mitäs Pekka, minkälainen ryhmä tää pilke on?*

2 *Pekka: On tää erilainen kuin muut ryhmät (.)*

3 *Me ollaan jokkainen eri piiristä vaikka*

4 *ollaan eläkkeellä, niin siitä huolimatta me ollaan erilaisia (.)*

5 *Niin mein pittää ollakin,*

6 *se antaa potkua koko asiaan. Jokkaisella on erilaiset mielipiteet,*

7 *eikä kaikki inise*

8 *vaan että herra Jeesus siunaa minua.*

9 *Kylli: ((nauraen)) Herra jeesus siunaa minuu (.)*

10 *nii että täällä on muutakin (.)niinkun*

11 *toimintaa (.) ettei vaan sitä Jumalan sanaa niin (.) Että mä en tykkää siitä.*

12 *Johanna: mmm*

13 *Pera: ei tääl oo kukaan sitä väkisellä kenellekään tyrkyttämässä.*

14 *Kylli: ei varmaan joo niin. Jokaisen oma asia tietysti.*

15 *Johanna: mm, kyllä. (2) Mitäs Mikko, minkälai...*

Kysyn aluksi Pekalta hänen mielipidettään Pilke-ryhmän laadusta. Hän kuvaa ryhmää erilaiseksi verrattuna muihin ryhmiin (verrattuna-sana viittaa siihen, että hänellä olisi asiantuntemusta näistä muista ryhmistä ja tekisi tämän tietämyksensä perusteella vertailua). Samalla hän toteaa Pilkkeen jäsenten olevan "eri piireistä", vaikka heitä eläkeläisyys yhdistääkin. Tätä hän ei näe negatiivisessa valossa, vaan "se antaa potkua koko asiaan". Riveillä 4-11 Kylli ja Pekka määrittelevät Pilkkeen eroja *muihin* (kenties ryhmiin), *(nii että täällä on muutakin (.) niinkun toimintaa ettei vaan sitä Jumalan sanaa niin)*, mutta he myös määrittelevät *muuta (eikä kaikki inise vaan että herra Jeesus siunaa minua)*. Kyllistä Pilkkeessä ei ole vain Jumalan sanaa, siellä on toimintaa (Jumalan sana ei hänestä kuulu tähän toiminta-kategoriaan). Pera yhtyy Kyllin ja Pekan pohdintoihin, joiden mukaan Pilkkeessä ei väkisin tyrkytetä Jumalan sanaa. Näyttää että he saavuttavat tässä keskustelussa konsensuksen Pilkkeen luonteesta. Lopussa Kylli kenties haluaa vielä tuoda itsensä esiin suvaitsevaisena ihmisenä toteamalla "jokaisen oma asia tietysti".

Pikkeläisistä sitoutuneimmat kävivät ryhmässä ohjaajien mukaan vuodesta toiseen, mukana oli esimerkiksi toiminnan alusta asti mukana olleita. Suurin osa mukana olevista oli käynyt ryhmässä vähintään vuoden. Joillekin Pilke-ympäristö oli kiinnipitävä *loppuun asti*. Havaintojaksoni alussa yksi pilkeläinen kuoli ja muistan, kuinka ryhmässä muisteltiin yhdessä häntä. Pöydällä kehyksissä oli hänen kuvansa ja kynttilä oli sytytetty kuvan viereen.

7.4 Kohtaaminen

Kun ihminen on löytynyt ja saatu houkuteltua Pilkkeeseen, hänet pyritään ohjaajien mukaan *kohtaamaan*. Siihen kuului esimerkiksi vastassa oleminen, tarvittaessa auttaminen invataksista ulos, ystävällinen katse ja halaus. Pienet arkiset huomionosoitukset ja sen osoittaminen, että pilkeläinen on odotettu vieras, ovat tärkeitä, ohjaajat sanoivat. Kasvotusten tapahtuva kohtaaminen on sosiaalisen hoivan ydintä. Kasvokkain kohtaamisella voidaan viestiä kunnioittamista ja arvostamista ainutlaatuisena persoonana. *”Vanhusten yksilöllinen kohtaaminen on tärkeää, sillä laitoshoidossa heidät nähdään helposti homogeenisenä ryhmänä”*, toteaa vapaaehtoisten ja vuodeosaston vanhusten kohtaamista etnografisesti tutkinut Anne Hartikainen (2009, 127–128). Tapa, miten ihminen Pilkkeessä otetaan vastaan, kohdataan, tuli vastaajillakin esiin merkityksellisenä asiana.

Johanna: joo, mites Mika kuvailis tätä pilkettä?

Mika: sillan ku tänne tulee, se halaaminen, vetäjät täällä halaa sillai

Kylli: Sydämen pohjasta

Mika: sydämellisesti. Se alkaa jo niin kivasti siitä

Pera: joskus voi saada vaikka poskisuudelman (useat naurahtavat)

Kylli: justiin

Johanna: Joo. Mites teiät sit ku tulitte tänne ryhmään ekan kerran,

ni minkälainen kokemus se oli? Mites teiät otettiin vastaan täällä?

Jore: Ihan hienosti. Että ihan niinku ois ennenki käyny (.) halaus ja katse.

Markus: Yhdyn asiaan. Et niinku. Olinko mä nyt seittemän vai kaheksan viikkoa pois ni halauksien kanssa ne otti (.) Mun piti mennä siit jo, niin melkeen pussailtu oltiin.

Kalle: Joo vastaanotto oli ihan ystävällinen ja se niinku ratkaski osaltaan sitä että mä rupesin käymään täällä.

Jälkimmäisessä haastatteluotteessa halauksista vitsailtiin hyväntahtoisesti. Vaikka Markuksella oli ollut pitkä poissaolojakso, hänet vastaanotettiin takaisin halauksin ja ”melkein pussauksin”. Tulkitseen tämän liittyvän ohjaajien takahuonepuheessa usein esille tulleeeseen ”kiinnipitävään työtöteeseen”. Jos joku ei esimerkiksi terveysongelmien takia pääse Pilkkeeseen, häneen ollaan yhteydessä, kannatellaan mukana poissaolon ajan esimerkiksi soittamalla ja kuulumisia kertomalla. Myös Applegate (1997) (kappale 3.2) mainitsee kiinnipitävään ympäristöön tai sen luomiseen liittyvän kannattelun myös tapaamisaikojen ulkopuolella. Pilkkeessä ihminen otetaan lämpimästi vastaan takaisin pitkänkin poissaolon jälkeen. Kysyin kävijöiden mielipidettä tästä yhteydenpidosta tapaamisten välillä.

Ari: Just se että niinkun hänkin pitää hyvää huolta meistä tuo Mervi, soittelee aina ja mää odotanki jo, et millon hän aina soittaa ja kertoo et aha huomenna on nyt taas mukava päivä. Kiitos hänelle.

7.5 Kosketus ja tunteet

Ohjaajien takahuone-keskusteluissa nousi melko usein esille myös se, että annetuista halauksista ja muusta huomiosta ilmiselvästi myös nautitaan. Niistä haetaan ja saadaan helpotusta yksinäisyyteen ja ne toimivat positiivisina henkilökohtaisina huomionosoituksina ryhmätilanteen keskellä. Jo pitempään Pilkkeessä käyneet jäsenet ilmiselvästi osaavat odottaa halauksia ja niitä kaivataan. Halauksiin tuntuvat suhtautuvan myönteisesti myös Pilkkeessä vähemmän aikaa olleet.

Muistan esimerkiksi tilanteen, jossa eräs pilkeläinen totesi halauksen jälkeen sen olleen viikon ainoa ihmiskosketus. Jäsenien ja ohjaajien lämpimät välit tulivat esiin myös kevyen flirtin kautta. Flirtti oli oman tulkintani mukaan hienotunteista, enemmän hellyyden ja sen kaipauksen osoittamista ohjaajille kuin ehdottelevaa.

*Johanna: onko jotain asioita jotka pitäis tehdä Pilkkeessä toisin, toisella tapaa?
Veijo: on tässä yks asia, että noi mejän tytöt istuis molemmilla puolilla ja että sais pitää kädestä kiinni. (Veijo ei naura, muut naurahtelevat)*

Pirkko Routasalon tutkimuksessa iäkkäiden vuodeosaston potilaiden mielestä hoitaja voi kosketuksellaan ilmaista hyväksymistä, läheisyyttä, ystävällisyyttä ja inhimillisyyttä. Hoitajan kosketusta tulkitsemalla potilas myös päätteli hoitajan suhtautumista häneen. *”Että mä en oo millään tavalla vastenmielinen. Että mä oon ihminen. Musta pidetään ees sen verran, et mua voidaan koskee.”* (Routasalo 1997, 295–296.) Routasalon tutkimuksessa potilaat kokivat hoitajan tappelamisen ja halaamisen yleensä hyvin mukavana. Kosketus antoi voimaa ja hyvän mielen. Se oli kuin parantava lääke. *”Mieli mennee paremmaks kohta.”* Se lähensi potilaan ja hoitajan suhdetta ja teki olon kotoisaksi. Kosketus tuli tärkeänä esiin myös Anne Hartikaisen tutkimuksessa (2009, 81-86) ja sillä oli monenlaisia merkityksiä vanhus-ten ja vapaaehtoisten kohtaamisessa. Se liittyi tervehtimiseen, aikaan ja paikkaan orientoimiseen, hyvästelyyn, huo-

mion herättämiseen, lohduttamiseen, mielihyvän tuottamiseen, kiusoitteluun ja kannustamiseen sekä huolenpitoon. Joskus kosketus oli yhteinen rituaali, kuten vapaaehtoisen tietylle vanhukselle antama jalkojen hieronta joka kohtaamiskerralla. Kosketus oli erityisen tärkeää niille vanhuksille, jotka eivät pystyneet kommunikoimaan enää sanallisesti ja olivat liukuneet omaan sisäiseen maailmaansa.

Vaikka en havainnut ryhmätilanteissa koskettelua tai seksuaaliseen häirintään viittaavaa suoraa vihjailua ohjaajia kohtaan, muistan kerran tilanteen, jossa yhden ryhmäkerran päätteeksi, kun tunnelma oli muutenkin vähän levoton ja hurttia huumoria heitettiin, jutut muuttuivat ronskimmiksi ja miehet intoutuivat vitsailemaan keskenään suorasukaisesti. Muistan ohjaajien ottaneen tämän kuitenkin huumorilla ja naureskellen, lähinnä todeten ”Onpas teillä tänään melkoiset jutut”. Tilanteessa oli muutenkin paljon hälinää, ohjaajat järjestelivät samalla kyytejä ja yrittivät kysellä mihin kukin oli Pilkkeestä jatkamassa matkaa, joten he eivät muilta töiltään varsinaisesti kuunnelleet huulen heittoa. Itse seurasin tilannetta varmasti naama punaisena hiljaa vierestä. Kirjoitin tutkimuspäiväkirjaan alkaneeni jutella vieressä istuvalle naisjäsenelle. Ajattelin, että jos miehet huomaavat minun kuuntelevan heidän härskejä juttujaan, he yrittävät vielä ottaa minua mukaan jutun heittoon. Siksi koetin olla sen näköinen, etten olisi huomaavinaanakaan.

Vaikka en muita vastaavanlaisia tilanteita todistanut, kirjoitin ylös ohjaajan kertomuksen toisesta ohjaajasta. Hän nimittäin suhtautui toiminnan alkuaikoina erään jäsenen ohjaajalle kohdistamiin härskeihin juttuihin varsin hauskalla tavalla. Jos tämä pilkeläinen puhui rasvaisesti ohjaajalle, ohjaaja heitti takaisin vielä hurjemman jutun, pisti paremmaksi tai antoi vähintään samalla mitalla takaisin! Tämä johti siihen, että pilkeläisen suusta kuultiin härskejä juttuja aina vaan vähemmän ja vähemmän ajan kuluessa. Tämä hurjia juttuja heittänyt ohjaaja oli eläkeikää lähestyvä, aina hyvin huoliteltu, puutarhanhoitoa ja käsitöitä rakastava nainen, jota ulkoisen olemuksen perusteella on vaikea kuvitella puhumassa hurjia. Räväkkyyttä kuitenkin löytyi, ja sitä todella tarvittiinkin pilkeläisten kanssa aika ajoin.

Seksuaalisuuteen liittyvät asiat menevät hoito- ja hoivatyössä, miksei myös sosiaali- ja diakonisessa työssä *herkälle alueelle* (esim. Rauhala 1993; Tedre & Pöllänen 1997). Pirkko-Liisa Rauhala toteaa jokaisen hoivan antajan joutuvan tilanteisiin, joissa yksityisen, henkilökohtaisen raja tavalla tai toisella rikkoutuu: asiakkaat tai potilaat kyselevät hoitajan yksityiselämästä, saattavat soittaa kotiin, puuttuvat ulkonäköön ynnä muuta. Oikeastaan näitä kaikkia Rauhalan luettelemia asioita kuulin ja näin myös Pilkkeessä. Ei esimerkiksi ollut tavatonta, että pilkeläinen soitti ohjaajalle virka-ajan ulkopuolella.

Kahden kehon kosketus tai intiimiksi mielletty puhe rikkoo henkilökohtaisen rajaa. (Rauhala 1993, ref. Tedre & Pöllänen 1997, 15.) Seksuaalisen huumorin voidaan ajatella rikkovan myös tätä rajaa ja hoivan antaja joutuu kohtaamaan samalla omat suhtautumistapansa herkkään aihepiiriin. Tässä ohjaajan ja pilkeläisen välisessä tarinassa tulkitsemme ohjaajan tavat toimia kumpuavan monivuotisesta kokemuksesta työskennellä ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien kanssa. Roisi kielenkäyttö ikääntyvällä taas voi kummuta siitä kulttuurista, jossa hän on tottunut elämään. Kyse on kenties ”rough talkista” tai ”tough talkista” (Toiviainen 1997, 127), jota on harrastettu kantakapakan kantapöydäs-

sä kantaporukassa ja se kumpuaa esiin sosiaalisissa tilanteissa. Sulkusen ja kumppaneiden (1985, 256–258) klassisessa Lähiöravintola-etnografiassa naisten läsnäolo kapakkaseurueen pöydässä sai aikaan usein juttujen kääntymisen rasvaisemmiksi. Miesten tarkoituksena oli saattaa nainen hämilleen, saada hänet sanattomaksi. Naisen läsnäolo miesvaltaisessa lähiökuppilassa oli tutkimuksen mukaan suhteellisen harvinaista tuohon aikaan ja nainen sai osakseen paljon huomiota, niin hyvässä kuin pahassa. Oman aineistoni tarinassa ohjaaja halusi omalla toiminnallaan laittaa pisteen pilkeläisen käytökselle ja onnistui siinä menemällä hänen kulttuurinsa alueelle, puhumalla takaisin kuten hänelle puhuttiin. Asiakas ei onnistunutkaan hämmentämään ohjaajaa, vaan jutun heittäjä hämmentyi itse.

Isohanni (1989, ref. Tedre & Pöllänen 1997, 92.) näkee puolestaan ikääntyneen provokatiivisessa, seksuaalisessa käytöksessä merkin avun- tai huomiontarpeesta ja ikään kuin viimeisestä yrityksestä ehjään minuuteen, seksuaalisesti kyvykkään miehen ja naisen rooliin. Omassa aineistossani on mielenkiintoinen yksityiskohta nimenomaan tähän ajatukseen liittyen. Tosin tässä esimerkissä kyse ei ole seksuaalisesta käytöksestä, vaan enemmänkin tunnepuolen ihastumisesta Pilke-ohjaajiin sen vaikutuksesta sukupuoli-identiteettiin.

Juttelen Topiaksen kanssa erään Pilke-kerran päätteeksi ja ajaudun kyselemään asioita melko haastattelumaisesti. Minulla ei ole nauhuria, mutta kysyn voinko tehdä muistiinpanoja ja Topias suostuu. Topias on yksi Pilkkeessä kävijä, jonka sitoutuminen toimintaan on erittäin vahvaa. "Pitää olla melkoinen asia mitä varten minä jättyädyn pois", hän sanoo. Pikkuasiat voi siirtää jollekin toiselle päivälle. Naimisiin ei kuulemma tule mentyä, joten häitäkään ei ole tiedossa tuloa estämään. Ainoa asia, joka Topiakselle tulee mieleen sellaisena esteenä, ettei pääsisi Pilkkeeseen, ovat omat hautajaiset. Hetken päästä hän alkaa kertoa kuitenkin vähän surumielisemmällä äänellä, että joskus on ollut kuitenkin sen verran raskas mieli tai sellainen mielentila, ettei ole kyennyt lähtemään. Joskus elämässä on ollut sellainen synkempi vaihe. Arvelen itsekseni hänen viittaavan juomaputkiin, joiden takia hän on saattanut olla poissa esimerkiksi kuukauden tai pari. En kysele kuitenkaan enempää, koska aihe selkeästi painaa Topiasta.

Kysyn mikä viehätys Pilkkeessä sitten on, kun hän kuitenkin hyvinkin aktiivisesti yleensä osallistuu ryhmäkertoihin. Topias vastaa hänen olevan sellainen ihminen, joka nopeasti alkaa pitää asioista, jos kokee ne itselleen mielekkäiksi. Hän kertoo Pilkkeen "vapauttavan mielen ja keskustelujen antavan ajateltavaa". Toisekseen hän pitää käsillä tekemistä erittäin tärkeänä, sen huomaamista että käsissä on vielä taito tallella. Kysyn tästä vapautumisen tunteesta tarkemmin. Hän miettii hetken, ja sanoo tarkoittavansa sillä sitä, että tuntee, ettei niin sanottua vanhuutta ole tullut vielä, käsien taito on tallella, jalat haluavat ulos kävelemään. Ja ennen kaikkea se liittyy siihen, että sydän tuntee vielä rakkauden tuntemuksia. Hän kertoo tuntevansa ihastuksen ja hellyyden tuntemuksia ohjaajia kohtaan. "Tosin minä olen kyllä aina ollut herkkä ihastumaan ihmisiin. Ja kun huomaan tuntevani näitä tuntemuksia vielä, koen että miehisuus, miehuus on vielä tallella". (ote tutkimuspäiväkirjasta)

Muistan Topiaksen ryhmistä ihmisenä, joka ei hävennyt tuoda tuntemuksiaan esille. Hän kiitti joka ryhmäkerran päätteeksi sydämensä pohjasta kaikkia osallistujia ja ohjaajia seisaaltaan, aivan kuin olisi pitänyt kiitospuhetta. Hän ilmaisi joka kerran kiitollisuutta Pilkkeen olemassaolosta. Juttelutuokiossa kanssani hän toi esiin kuinka Pilke vahvisti hänen identiteettiään miehenä ja toimivana ihmisenä. Ohjaajat saivat aikaan tunteita, joiden olemassaolon kautta Topias tunsu miehisyytensä olevan tallella. Näin Pilkkeen voidaan ajatella ainakin Topiaksen kohdalla vahvistaneen hänen sukupuoli-identiteettiään.

Topiaksen lisäksi ihastumisen tunteensa minulle myönsi myös toinen ryhmäläinen. Hänellä ihastumisen tunteiden herääminen toista ohjaajaa kohtaan vaikutti siihen, miksi hän päätti lähteä Pilkkeeseen mukaan.

*Johanna: No minkälainen kokemus se sitte oli ku tulitte ryhmään?
Miten teidät otettiin vastaan?*

Kyösti: No ihan kivasti ainakin. (.) Mä voin sanoo sen, henkilökohtaisesti mulla oli se että mä ihastuin Maijaan kerta kaikkiaan, ku mä näin hänet, ja vaimoni ihastui häneen. Ne oli samantyyppisiä. Mun vaimoni on edesmennyt. Mun vaimoni oli myös semmonen pitkä donna kuin niinku Maijakin. Ja hän piti Maijasta ja he pitivät toisistaan. Ja sillen mä olin jo sangen positiivisesti suhtautunut. Ja tähän Maijaan nimenomaan. Että no jos ei muuta ni sen takia että minä saan mennä yhdessä (Maijan kanssa) siihen.

Mut se oli sillen alusta lähtien ihan kaikkee kivaa touhuu. Ja se mua ainaki kiinnosti kaikki tää näplääminen ja etenki sitte vaimon kuoleman jälkee. Maijahan hoiteli mua aika kivasti siihen takasin maan tasalle päälle että nyt tota. (.)

Hoitotyössä, miksei sosiaalipuolellakin, voisi kuvitella ettei ihastuminen ohjaajaan tai hoitajaan ole kovin tavatonta, onhan kyse intiimistä ja vahvasti vuorovaikutuksellisesta toiminnasta, jossa erilaiset tunteet ovat väkisinkin mukana. Suuri vaikutus varmasti on myös ohjaajien persoonilla. Ohjaajat antavat paljon itsestään, he esimerkiksi jokaisella kuulumiskierroksella kertovat omasta elämästään, esimerkiksi perheenjäsenistään ja viikonlopun tapahtumista. He eivät piiloudu ammatillisuuden taakse, vaan ovat läsnä tilanteissa omana itsenään. Osa heidän ammattitaitoaan onkin taitava oman persoonan käyttäminen, uskallus heittäytyä ja koskettaa – myös fyysisesti esimerkiksi halaamalla.

Perinteisesti sosiaalityöhön on kuitenkin yhdistetty ammatillisen etäisyyden ottaminen asiakkaasta. Etäisyyden ylläpitäminen kuuluu asiakkaan ja työntekijän selviytymisstrategiaan vuorovaikutuksen osapuolina: yhtäältä työntekijälle liiallisen kuormittumisen välttämiseksi, toisaalta asiakkaalle itsetunnon, itsensä arvostamisen säilyttämiseksi. Työntekijä ja asiakas säätelevät tarkkaan, mitä he itsestään antavat sosiaalityön vuorovaikutukseen. (Raunio 2002, 603.) Pilke-ohjaajien ammatillinen ote poikkesi tästä perinteisestä vuorovaikutustavasta. Ainakaan he eivät itse tuntuneet olevan etäisyyden kapenemisesta huolissaan, eivät edes intiimin rajan rikkoutumi-

sista silloin tällöin, esimerkiksi ryhmäläisten soittelusta virka-ajan ulkopuolella. Varmastikaan tällainen ote ei ole tavallista ihmissuhdetyössä ja näin suuri työhönsä omistautuminen henkilökohtaisella tasolla lienee harvinaista. Myös ohjaajien vahva kutsumus siihen työhön, jota he tekevät, lienee nykypäivänä entistä harvinaisempaa. Sitä ei voida sanoa, onko tällainen ote paras mahdollinen tai ainoa oikea ohjaajien työssä. Varmastikin yhtä laadukasta työtä voi tehdä myös vähemmällä henkilökohtaisella tasolla.

Ajatuksena ammatillisen rajan kapeneminen on hyvä, mutta sillä voi olla myös seurauksia. Asiakkaat saattavat esimerkiksi ripustautua liikaa työntekijään, jolloin toiminnan mahdollinen loppuminen johtaa entistä suurempaan kriisiin. Tämän vuoksi ohjaajat toivoivat, että ryhmiin saataisiin lisää naisia. Ryhmissä naiset saivat heidän ja myös minun havaintojeni mukaan erityiskohtelua ja -huomiota. Ovet avattiin aina ja erästäkin rouvaa suorastaan syöksyttiin halaamaan kun hän tuli ryhmään.

7.6 Kuulumiskierros

Ryhmäkerran tärkeä elementti on kuulumiskierros, joka aloittaa joka tapaamisen. Ensin tulija *kohdataan*, sen jälkeen hänet autetaan rauhassa istumaan alas ja kaadetaan kahvi. Kun kaikki istuvat ja kahvit on kaadettu (tässä vaiheessa yleensä puheensorina on kova), ohjaaja ottaa puheenvuoron ja heittää esimerkiksi *”mennääs sitten kuulumiskierrokselle, kukas aloittais”*. Melko tyyppillinen puheenvuoro kuulumiskierroksella oli sen toteaminen, ettei oikein mitään uutta kuulu, ei viikossa ole ehtinyt tapahtua mitään. Arjen poljentoa on vaikea painaa mieleen. Päivät toistuvat usein samanlaisina. Taina Ukkonen (2000, 72) toteaa, että iäkkäiden saattaa olla vaikea kertoa arkielämän yksityiskohdista niiden yksityisluonteisuuden takia. Pienet päivittäiset tapahtumat ja tasainen, rauhallinen arki ovat vaikeasti mieleen palautettavia. Ei ole aivan helppoa vastata kysymyksiin kuten *”miten päivänne sujuvat?”* niiden epämääräisyyden ja laveuden takia. Aika kuluu ja sitä kulutetaan. Ikäihmisillä on pärjäämisen tai selviämisen *”päivästä päivään -strategiansa”*, joissa paljon huomiota saavat päivittäiset kotityöt, ruokailut, kaupassa käynnit, ehkä lääkkeet ja nukkuminen. Työ ei enää sanele elämän tahtia, mutta päivissä toistuu rutiini. (Andersson 2007, 80–81.)

Pekka: me ollaan sen verran vanhoja koppuroita ja jöppöjä kun nivel rutisee ja ratisee (.) vaikka istutaan pöydän ääressä, mut suun pitää käydä. ((naurua))

Jutun juurta usein kuitenkin löytyy esimerkiksi ajankohtaisista uutisista tai jostain muistosta, joka sillä hetkellä pompahtaa mieleen. Juttua virisi myös paljon terveyteen ja terveydenhuoltoon liittyen (myös esim. Rice 1997). Lääkärissä käynneistä tai esimerkiksi lääkärin vaihtumisesta raportoitiin sekä kaikenlaisista muutoksista uuden lääkkeen kokeilusta polvileikkaukseen. Sirpa Anderssonin (2007, 124–125) tutkimuksen vanhojen pariskuntien huolenaiheet liittyivät terveyden heikkenemiseen. Huolta tuottivat erityisesti sellaiset sairaudet, jotka vaaransivat kotityöt ja yleensäkin kotona pärjäämisen. En kokenut pilkeläisten olevan kovin huolissaan erityisesti terveydestään, enemmänkin asiaan suhtauduttiin itseironian sävyttämällä realismilla. Myös itseä luonnehdittiin fyysisten rajoitusten kautta, mutta pilke silmäkulmassa.

Pekka: me ollaan sen verran vanhoja koppuroita ja jöpp- ja kun nivel rutisee ja ratisee (.) vaikka istutaan pöydän ääressä, mut suun pitää käydä. ((nauraa))

Johanna: Että mikä merkitys näillä ryhmänohjaajilla on tän toiminnan kannalta?

Kyösti: Ihan hyvä. Mul on nimenomaan se, et me ja meidän ikäset ja tämmöset vaivaset kampurat, niin (.) me tarvitaan vähän tommosta (.) joka pistää vauhtia meihin.

Välillä tuntui, että omaa puheenvuoroa oli jopa mietitty hieman etukäteen. Humoristisella tarinalla haluttiin viihdyttää muita, saada porukka nauramaan. Tarinat olivat usein itseironian sävyttämiä.

Olavi kertoo, ettei ole pahemmin käynyt missään koko viikon aikana, niin kuin ei yleensä käy. Tosin toissapäivänä hän teki jotain tavallisuudesta poikkeavaa ja lähti kaupungille kävelemään. Hän näki uutislehteä mainostavan plakaatin, jossa luki, että Helsingin kaupunki uusii ja siistiin vanhojen rakennustensa julkisivua. Hänellä tuli äkkiä kiire kotiin takaisin, koska "Julkisivun siistijät olis varmaan korjanneet pois meikäläisenkin siinä samalla julkisivunäkymiä häiritsemästä". (ote tutkimuspäiväkirjasta)

Samainen Olavi jäi tämän kerran jälkeen Pilkkeestä pois, koska oli joutunut sairaalaan. Ohjaaja kertoi Olavin terveiset sairastuolta seuraavalla kerralla muille. Minulle hän sanoi vielä ryhmän päätteenksi olevansa oikeasti huolissaan Olavin terveydestä. Tosi taitaa olla kyseessä tällä kertaa. "Olavilla ei ollut edes vitsiä kerrottavana, niin kuin yleensä."

Pate kertoo siitä kun häneltä oli vastikään viety ajokortti täytettyään 70. Hän ei kuulemma saa uutta korttia enää tai ainakaan lupaa kuorma-autolla ajamiseen. Hän käy muistelemaan elämänsä rekkamiehenä. Hän oli ajanut sekä kotimaassa että ympäri Eurooppaa, ollen "kuivan maan merimies", aina reissun päällä. "Suomenniemi oli käynyt tutuksi". Hän oli kuljettanut viiniä ja ottanut kuormasta aina itselleenkin, totakai. Pullot hän oli piilottanut penkin sisään (porukka nauraa). Hän kaippaa reissun päälle edelleenkin, vaikka on ollut eläkkeellä jo kohta 20 vuotta. "Vielä kun pääsis yhden reissun tekemään, siitä minä haaveilen." (ote tutkimuspäiväkirjasta)

Oheisessa tarinassa huumorin, alkoholin ja menneen elämän suhde kietoutuu mielenkiintoisella tavalla yhteen. Rekkamiehen työ oli tarjonnut vapautta, oli saanut tuntea olevansa reissun päällä ja viinin kuljettaminen oli tarjonnut hieman kyseenalaisen tavan myös käyttää oletettavasti runsaasti alkoholia, ainakin vapaa-ajalla. Kaipuu vapauteen jäyti Patea, vaikka eläkkeellä hän oli ollut jo pitkään.

Tarinat usein osoittautuivat sen lisäksi, että niissä jaettiin jokin tapahtuma tai muisto, myös määritelmiksi tai luonnehdinnoiksi omasta elämästään. Esimerkiksi eräs merimiehenä uransa luonut mies totesi *”koko elämän menneen konehuoneessa”*, siksi perhettä ei ollut koskaan hänelle siunaantunut. Useat miehet Pilkkeessä osoittautuivat työskennelleensä itsenäisissä ammateissa aikaisemmin ja oletettavasti sosiaalinen piiri oli jäänyt heikommaksi.

Istumme Teron kanssa pihamaalla ja odottelemme muita. Olemme olleet tänään ryhmän kanssa Talvipuutarhassa retkellä. Tero jakaa huoneen asunnottomien asu-
misyksikössä toisen miehen kanssa ja habitus rollaattorei-
neen, erikoisine vaatteineen ja takkuisine tukkineen kertoo
omaa tarinaansa elämän rosoisuudesta. Hän on itsekin opiskellut
nuoruudessaan yliopistossa (historiaa) ja juttelemme aiheesta
silloin tällöin. Tero on aikaisemmin maininnut kirjoittavansa parhaillaan
kirjaa ja olen ottanut tavaksi kysellä kirjaprojektin etenemisestä. Tero kertoo saaneensa vihdoin tietokoneen
huoneeseensa. Nyt käsin kirjoitetut liuskat pitäisi vain puhtaaksikirjoittaa koneella, ja teos olisi valmis. Huonekaveri tosin on häiriintynyt naputuksesta ”Hän vain nukkuu
kaiket päivät. Käy välillä syömässä ja taas nukkuu. No, kyllä minä senkin, ettei
huvita tehdä enää mitään, tietenkin ymmärrän” ”Mistä kirjasi tarkalleen ottaen
kertoo?” kysyn. ”No se on sellainen kertomus kahdesta kaveruksesta, ja sitten se on myös
*mietteitä nykyajasta. Se on sellainen pamfletin omainen pohdiskelu, joka poh-
tii tätä ympäröivää yhteiskuntaa”.* (ote tutkimuspäiväkirjasta)

*Ennen kaikkea ikääntyneiden alkoholinkäyttäjien kykyä itseilmaisuu-
n ja syvällisiin pohdintoihin ei pidä kyseenalaistaa.*

Lukisin mielelläni Teron kirjan, jos sen joskus käsiini saisin. Se olisi varmasti myös aiheellista luettavaa esimerkiksi päättäjille. Pilkkeen miesten tarinat maalaavat eteeni kuvan yksinäisestä, mennyttä elämää ja ympäröivää todellisuutta pohdiskelevasta juovasta iäkkäästä miehestä. Toki tällaista kuvaa voi sanoa romantisoiduksi, mutta aivan hatusta temmattu päätelmä se ei ole, jos havaintoihini katsotaan. Sosiaalista elämää pilkeläisillä on ollu juomisen ympärillä, mutta pohjimmiltaan elämä oli jättänyt yksinäiseksi tai yksin eläjäksi. Ikä on tuonut fyysisiä rajoituksia, enää ei pysty kiirehtimään, eikä edes halua. Aikaa pohtia kulunutta elämää ja ympäröivää yhteiskuntaa on, ja aikaa myös käytetään tähän pohtimiseen, kuten Teron tapauksessa kirjoittamiseen. Juomisen myötä sosiaalisen tai Teron tapauksessa luovan toiminnan tarve ei ole kuitenkaan kadonnut. On saatettu olettaa, että elämä on yksinäistä loppuun asti, koska aiemmin ei ole tiedetty, mitä muuta edes on tarjolla kuin AA-ryhmä tai kapakka. Alkoholilla väistämättä tuhoaa keskushermostoa, mutta kapasiteettiä ajatella syvällisesti ja moniulotteisesti se ei välttämättä vie. Ennen kaikkea ikääntyneiden alkoholinkäyttäjien kykyä itseilmaisuu-
n ja syvällisiin pohdintoihin ei pidä kyseenalaistaa.

7.7 Ohjaajien merkityksestä

Huomasin, että ohjaajilla oli välillä kova työ hallita keskustelua, hiljentää muita yhden puhuessa. Ohjaajien ponnisteluja keskustelun kasassa pitämisessä kuitenkin arvostettiin ja kahdessa ryhmäkeskustelussakin tämä tuotiin esiin.

Johanna: Mites Mikko, onko susta hyvä et tääl on ohjaaja?

Tarvitaanko ohjaajia?

Mikko: Joo. Kyllä pitää olla (.) Joka pitää suuta kiinni.

Veikko: Niin.

Markus: Nii. Ettei liikaa hölise.

Tiedustelin myös yhdessä keskustelussa mielipidettä siihen, toimisiko ryhmä yhtä hyvin jos ohjaajia ei olisi.

Johanna: Toimisko tää ryhmä ihan niin hyvin, jos tää ois vaikka ihan niinkun teiän ittenne vetämä?

Einari: Ei ei.

Kyösti: Ei. Ihan vilpittömästi voin sanoa.

Einari: Pitää olla terveenä, järki sen mukana.

Kyösti: Joo ei kyl, se on ihan tosi. Ei me siit oo puhuttu mitään, mut se on aivan, ihan ollu, tullu itestään meiän mieleemme et jos ei noita nykysiä olis, ni kyllä me siellä vaa oltais saakutti (.) Tuijotettais telkkaria ja Einari kattois kameraansa ja minä kattosin telkkaria eikä mitään muuta.

Einari: Joo kato. Niinku huomaatte kaikki että jokainen mölisee samaan aikaan, ei oo mitään tolkkua.

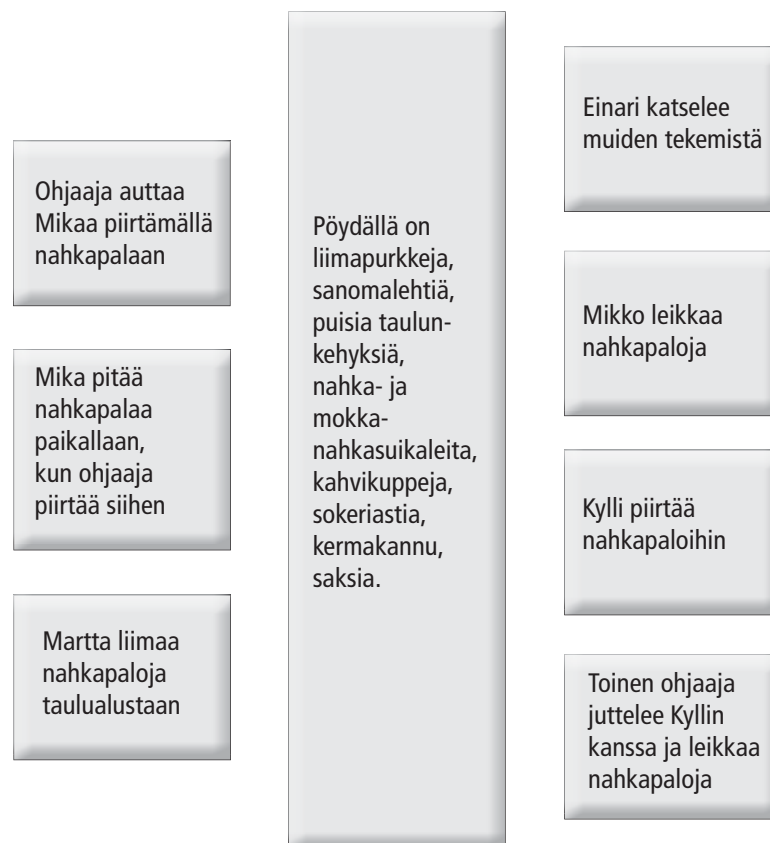
Kyösti: Joo hehe.

Tästä kontekstista kuten Kyösti ja Einari asian tuovat esiin, Pilke tarvitsee toimiakseen ohjaajia. Pilkeen ei haluttu olevan ns. perinteinen vertaistukiryhmä, joka olisi siihen osallistuvien itsensä vetämä. Pilke ei niin toimisi, koska Kyöstin mukaan samanlaista toimintaa, mitä nyt on, ei saataisi aikaan. Marianne Nylund (1999, 123–129) ei nimittäisi ammattilaisten vetämiä ryhmiä oma-apu- tai vertaisryhmiksi, vaan *professionaalisiksi tukiryhmiksi*.

7.8 Toiminnallisuus ryhmässä

Ryhmiä toimintaa muokattiin pitkälti siinä olevien kiinnostusten mukaan. Yhdessä ryhmässä tärkeässä roolissa olivat keskustelu, kahvittelu, pelien pelaaminen ja musiikin kuuntelu. Kaksi muuta olivat erityisen toiminnallisesti painottuneita, niissä retkeiltiin, liikuttiin ja tehtiin paljon käden töitä. Kustannukset retkille pyrittiin pitämään matalana. Itse Pilke oli jäsenilleen ilmainen, vain ruokailu ja retket maksoivat erikseen. Käden työt olivat monipuolisia: tehtiin savesta kelloja, painettiin t-paitoja, maalattiin mukeja ja tauluja. Tutkimuksissa on todettu taiteen tekemisellä ja kulttuurielämyksillä olevan yhteyden hyvinvointiin ja terveyteen. Tämä nousi esiin esimerkiksi Francois Matarason tutkimuksissa, jossa hän tutki noin 50 osallistuvan taiteen (participatory art) kokeilua vuosina 1995–1997 (Liikanen 2004, 15). Selkeänä tuloksena taidekokeiluihin osallistuneille 243 aikuiselle ja 270 lapselle tehdyssä kyselytutkimuksessa oli, että osallistuminen taiteen tekemiseen sai ihmiset voimaan paremmin ja tuntemaan itsensä onnellisemmiksi ja terveemmiksi. Osallistuminen taiteen tekemisen prosessiin koettiin tärkeämmäksi kuin itse taide. (Liikanen 2004, 16; myös Hartikainen 2009, 93-98.) ”*Saa ajatukset pois kaikesta synkyydestä*”, kuten eräs pilkeläinenkin totesi. Markku Hyypän (2002a, 2002b) tutkimuksessa traditiot, kulttuuripitoiset harrastukset ja yhteisöllisyys eli toisin sanottuna vahva sosiaalinen pääoma Pohjanmaan rannikon ruotsinkielisen väestön parissa selitti heidän parempaa terveyttään ja pitempää elinikäänsä suomenkielisiin verrattuna (Liikanen 2004, 17–18).

Istumajärjestys Pilke-huoneen pöydän ympärillä

Käsillä tekemisen merkitys tuotiin ryhmähaastatteluisissa esiin. Kallen mukaan Pilkkeessä tuli tehtyä jotain sellaista, mihin kotona ei todennäköisesti ryhtyisi. Veijolle oman osaamisen huomaaminen ja sen, että muutkin sitä ihastelivat ja ihmettelivät, oli voimaannuttava kokemus. Käden töihin osallistuivat havaintojeni mukaan yhtä innokkaasti niin miehet kuin naiset (vrt. Hartikainen 2009, 94-95). Omasta osaamisesta ja kykenevyydestä oltiin ylpeitä (myös Hartikainen 2009, 96-98).

Kalle: sillonku tääl tehdään jotain kivaa ni mikäs sen kivempaa. Ei mul kotona tuu jotain piirtelyä taikka maalaamista (porukka nauraa) tai jotain jotain ruukkuja tekee tai mitä hyvänsä.

Veijo: Mul on kello jota monet ihmettee miten se voi olla mahdollista (.) sit mul on kaks t-paitaa, toisessa on purjelaiva ja toisessa on kaks pientä villakoiraa (.) Niin ne sanoo että Veijo, onko se totta että nää on sun tekemiä?(.) Niin mä sanon et tuokaa Raamattu! (2) (painaa kahdella sormella pöytää, porukka alkaa nauraa) Minä olen ne tehnyt näillä omilla pienillä sormilla!

Yhdessä ryhmässä ohjelmaan oli vakiintunut yhteinen ruokailu palvelukeskuksen ruokalassa. Ruokailun onnistuminen vaatii vankkaa ohjaamista ja avustamista. Suurin osa pääsee itse ottamaan ruuan linjastosta, ainakin siten, että kulkee ohjaajan mukana ja pyytää ohjaajaa keräämään haluamansa ruoat lautaselle linjastosta. Osa odottaa paikoillaan, kun ohjaajat tuovat heille toiveiden mukaiset ruoat. Avustin itsekin aina tässä ryhmässä käydessäni ruoan hakemisessa. Yhteinen ruokailuhetki näyttäytyi minulle tärkeänä ja odotettuna tapahtumana. Esimerkiksi ruoan laadusta keskusteltiin paljon, sitä keuhuttiin, tai kritisoitiin.

Viimeisetkin pilkeläiset ovat saaneet ruokansa ja käyvät pöydän ääreen syömään. Käymme ohjaajien kanssa hakemassa ruoat itsellemme. Palattuani ja asetuttuani itsekin syömään Niilon viereen hän alkaa valitella uunimakkaran olevan vetistä. Ruokalassa on kuulemma aina huonolaatuista makkaraa. "Täällä ei ole kovin kummoista ruokaa". Vastarannan kiiskan roolin aika usein tilanteessa kuin tilanteessa ottava Niilo kuitenkin syö lautasensa aivan tyhjäksi. (ote tutkimuspäiväkirjasta)

Sirpa Anderssonin tutkimuksessa (2007, 83–86) vanhojen pariskuntien arjessa ruokailuilla oli keskeinen merkitys. Vanhat parit jäsensivät aterioita ja leipomista päivien kulumisen, itse suoriutumisen ja arjen tekemisen näkökulmasta. Ruokailut jaksottivat päiviä ja niistä myös keskusteltiin paljon. Ruokailut eivät olleet vain ravitsemuksellisesti tärkeitä vaan ne ylläpitivät perhe-elämää ja yhteisyyttä. Ruoanlaitto oli merkki itse tekemisestä ja toimintakyvystä.

7.9 Huumori, identiteetti, alkoholi ja Pilke

Tämän luvun otsikon neljä sanaa kietoutuvat aineistossani mielenkiintoisella tavalla yhteen. Ensinnäkin aineistossa puhutaan alkoholinkäyttäjistä, joiden identiteettiä juominen ainakin osittain määrittää. Toisaalta puhutaan huumorista, joka tulkintani mukaan on Pilkkeen kantava voima. Huumorin sävyttämänä Pilkkeessä määritellään niin omaa itseä kuin muita. Myös juomisesta puhutaan paikoitellen humoristisesti, kuten olen aikaisemminkin tuonut ilmi.

Huumoria tutkimusaineistossa voi lähestyä esimerkiksi ottamalla aineistossa ne kohdat, joissa joku nauraa ja katsomalla mihin tämä nauru sijoittuu (Rostila 1991, 88). Psykologisesta tutkimusperinteestä voidaan erottaa kolme huumorin syntyä ja syitä selittävää teoriaperhettä: 1) ylemmydentuntoteorioiden (superiority theories) mukaan huumori on ilmaus paremmuuden tunteesta suhteessa muihin, 2) inkongruenssiteorioiden (incongruity theories) mukaan huumori syntyy odottamattomien, irrationaalisten, paradoksaalisten, epäloogisten, virheellisten, ristiriitaisten ja sopimattomien asioiden havaitsemisesta, 3) huojennusteorioiden (relief theories) mukaan huumori on yhteydessä tunteiden ja vaikeiden asioiden käsittelyyn, vaihtelun tavoitteluun, kasvojen säilyttämispyrkimyksiin sekä stressin vähentämiseen. (Esim. Laajalahti 2004, 39–42; Knuutila 1992.) Pilkkeessä havaitsemani huumori oli etenkin sellaisten huvittavien tilanteiden kertomista, joissa itse oli ollut osallisena. Itseironia kukoisti, leikkiä laskettiin etenkin ikääntymisen mukana tuomasta raihnaisuudesta. Huumori oli pääosin hyväntahtoista ja yhteyttä tai vertaisuutta muihin hakevaa, ei oman paremmuuden osoittamista muihin nähden (ylemmydentuntoteoria). Alkoholinkäytön, Pilkkeen, huumorin ja identiteetin suhde tulee esiin muun muassa seuraavassa Pekan puheenvuorossa. Ehkä Pekan itseironia sensitiivisen aiheen (juominen) yhteydessä oli myös pyrkimystä huojentaa tilannetta kuuli-joille (huojennusteoria).

- 1 *Johanna: entäs sitten, Pekka?*
- 2 *Pekka: nii-i (.) no tässä on kierrettä ollu, putkee on ollu ja vattarautaa (.) oon*
- 3 *käyny Tervalammella (.) kävin kääntymässä (.) Mä oon luupää vaikka oon*
- 4 *vanaha ukonkäppänä (naurahtelua) (.) mutta-a kaikki on opiks.*
Ei siinä mittään.
- 5 *En minä häppee*
- 6 *mitään (.) että minä oon Tervalammella ollu ja siellä on miljoonia ukkoja*
- 7 *käyny.*
- 8 *Johanna: mm-*
- 9 *Pekka : Ei se minnuun vaikuttanu, kyllä minä, mul on iso käsijarru vieläkin (.)*
- 10 *Johanna: mites tänne Pilkkeeseen tulit?*
- 11 *Pekka: niin no se kiertää siihen Pilkkeeseen, sieltä kautta mä pääsin*
- 12 *hajulle tästä ja sitte muut järjesti sen, tänne tulon. Nii, mää oon ihan*
- 13 *tyytyväinen, tarpeellinen tää on mulle.*
- 14 *Johanna: mm*
- 15 *Pekka: Joo, en minä tuolla kaljakapakassa viiti istua, voin minä käydä siellä mut*
- 16 *tämä on sellainen erilainen tilanne, täällä saa jottain muutakin. Ei tämä*
- 17 *oo mikkään sielunvihollinen (.) hyvä minun mielestä.*

Pekka onnistuu vastaamaan kysymykseeni ja myös kertomaan itsestään paljon ja monimerkityksellisesti. Hän aloittaa kuvaamalla että kierrettä ja putkea on ollut, jolla oletan hänen viittaavan kierteeseen esimerkiksi alkoholin kanssa, kenties yleiseen elämän rosoisuuteen ja sekä ryyppyputkiin. Hän kertoo myös käyneensä (rivi 3) päihdehoidossa Tervalammen kuntoutuskeskuksessa ”kääntymässä”. Päihdehoito ei vaikuttanut alkoholinkäyttöön, mutta sitä Pekka ei hävennyt. Toimimattomuutta Pekka perustelee määrittelemällä itsensä luupääksi, ihmiseksi, joka ei kenties omaksu toisenlaista alkoholinkäyttötapa, yrityksistä huolimatta, vaikka iäkäs jo onkin. ”*Vanaha ukon käppänä*”-määrittely saa muut naurahtelemaan, siihen liittyy ikään yhdistyvää itseironiaa, joka huvittaa paikallaolijoita. Pekka tuo päihdehoidon vaikutuksen puutteen suuremminkin esille rivillä 7 toteamalla, ettei hoito vaikuttanut häneen, sillä hänellä on ”iso käsijarru päällä”. Viittaako käsijarru-metaphora 7–9 siihen, että päihdehoidon jälkeen hänen itse pitää kontrolloida juomistaan, elää käsijarru päällä? Vai siihen, että käsijarru on ikään kuin henkinen lukko, joka estää päihdehoitoa toimimasta? Tervalammen kautta Pekka ohjautui joka tapauksessa Pilkkeeseen ja elää edelleen ”käsijarru” päällä. Pilkkeessä on erilaista kuin kaljakapakassa, sieltä elämään saa jotain muutakin. Pekan lause *Ei tämä oo mikkään sielunvihollinen (.) hyvä minun mielestä.* viittaa kenties ennakkoluuloihin, joiden mukaan toiminta olisi esimerkiksi hyvin uskonnollista.

Myös Mika palaa Pekan sanoihin eräissä puheenvuorossaan.

Johanna: Entäs muilla, onko jokin elintapa mahdollisesti muuttunu kun olette ruvenneet käymään täällä viikottain?

Pekka: Marssijärjestys.

Mika: Niin mun kohdalla on nyt ainakin tapahtunu melkoista muutosta.

Tän jälkeen kun pyydettiin tänne.(.) Siihen on tietysti osasyynä se että jos (.)

jos on alkoholisti (.) mun täytyy tunnustaa et mä olen. Jos mul on kolme

menoa, menoa tota viikolla. Niin täytyy olla ainakin yks päivä selvinpäin, toisin

sanoen jos on kolme menoa viikossa ni se menee se viikko ihan kuivilla sitten. Ja muutenkin mä oon yrittäny sitte vähentää. Jaa-a, mä en tiedä mitä Pekka tarkoittaa että lujasti käsijarru päällä. Aika tavalla se on käsijarru mullakin päällä.

Pekka: Niin se on iso käsijarru päällä.

Pekan ilmoittama "marssijärjestys" kuvaa mielestäni hyvin muutoksen luonnetta osalla ryhmässä kävijöistä. Asioiden tärkeysjärjestys on muuttunut, muuta toimintaa kuin kapakassa istumista on tullut päiviin lisää. Jos aikaisemmin marssi ensimmäisenä kapakkaan, voi nyt olla tärkeämpää se, että pääsee lähtemään Pilkkeeseen aamulla. Mutta tämän uuden marssijärjestyksen ylläpitäminen vaatii jarruttelua juomisen kanssa "elämistä käsijarru päällä". Se on edellytys sille, että uusi elämäntapa on mahdollinen. Mika määrittelee itsensä alkoholistiksi, mutta Pilkkeestä hän on saanut elämäänsä lisää sosiaalista kontrollia, itse asetettuja normeja ja pakkoja: *Niin täytyy olla ainakin yks päivä selvin päin.*

Johanna: mmm (.) mitä kautta te saitte tiedon?

Kalle: Mitess se-

Marja: [Juoppo saa] aina tietää ((naurua, koko porukka nauraa))

Kalle: Nehän saa tietää

Johanna: hmh joo, no mitä kautta sinä sä sait itse tiedon..

Marjan toteamus "Juoppo saa aina tietää" on jälleen ensinnäkin itsensä määrittelyä juomisen kautta, joka vastaanotettiin naurulla, mutta myös viittausta mahdollisesti siihen, että ne, jotka ovat palvelujärjestelmän pyörteissä, ja joilla on tarvetta esimerkiksi erityispalveluille, saavat usein miten (Marjan mukaan) tietää. Voidaan sanoa karrikoiden Pilkkeen saavuttaneen siis kohderyhmänsä.

Kysyin ryhmähaastattelussa oliko Pilkkeen myötä alkoholinkäyttö vähentynyt? Kaikki eivät kysymykseen vastanneet, mutta seitsemän selkeää "kyllä" -vastausta sain ja neljä selkeää ei -vastausta niin ikään. Pilkkeen tarkoitus ei olekaan ainoastaan vähentää osallistujien alkoholinkäyttöä, vaan tarjota muuta sisältöä ja merkityksiä elämään. Silloin myös alkoholinkäyttö saattaa vähentyä. Tapahtuu niin sanottu käänteinen muutos; vaikkei alkoholinkäyttöä yritetä saada ryhmässä loppumaan, se alkaa-kin itsestään vähentyä ryhmän tuodessa sisältöä elämään. Mielenkiintoinen yksityiskohta kuitenkin oli, että kellään kolmesta naisesta, jotka vastasivat kysymykseeni, käyttö ei ollut vähentynyt.

Johanna: Tuntuuko että jokin elintapa on muuttunut pilkkeeseen tulon myötä?

Marja: Ei ainakaan mulla.

Johanna: Esimerkiksi tää alkoholinkäyttö.

Marja: Eiku mä otan sillon kun mulle maistuu.

((naurahtelua, etenkin Kalle naurahtaa))

Johanna: joo, eihän se ole mikää edellytys että pitäis muuttua mikään.

Kalle: Niin.

Ari: No mä yritän olla ilman jatkuvasti, ei mulla oo kun 13 kk ilman vasta.

Hyvä alku.

Marja: Se ei oo viel mitään (.) mä otan sillon kun mun tekee mieli

((naureskellen)).

Ari: Mä en taas sittenkään ota.

Marja: Niin niin no se on, me ollaan jokainen erilaisia.

Ari: Niin ollaan joo.

Marja: Eikä sitä voi mennä tuomitsemaan.

Panu: Minä otan sillon kun mieli tekee, en minä sitä ehdottomana pidä.

Marja: En minä missään tapauksessa pidä.

Panu: Mä mä luulen että mä oon jo sen rajan ylittänyt ((naurahtaa)).

Marja: Nii-in, sillonhan sitä ois vähän niinkun vankilassa että pitää mennä niinkun paineiden mukaan, et ei saa ottaa.

Ari: Mä oon päivän kerrallaan, ilman.

Marja: Ei kyllä mä otan sillon kun..

Ari: [mä oon vaan] tän päivän ilman, mä en tiedä huomisesta.

Johanna: mm.

Marja puhui haastattelussa rohkeasti alkoholinkäytöstään. Hän kertoi useaan otteeseen oheisessa keskustelussa, ettei alkoholinkäyttö ollut muuttunut. Hän ottaa edelleen silloin kuin maistuu, koska kontrollointi aiheuttaisi hänelle paineita, olo olisi kuin vankilassa. Havaitsin AA:n ”päivä kerrallaan” -retoriikan selkeästi omaksuneen Arin ja Marjan välillä hienoista diskurssien kamppailua. Marja tuntui kyseenalaistavan AA:n linjan. Esimerkiksi kommentista ”*Se ei oo viel mitään (.) mä otan sillon kun mun tekee mieli ((naureskellen))*” voidaan ajatella, että Marja ikään kuin vähättelee Arin saavutuksia olla raittiina ja tuo esiin omaa vapauttaan juoda silloin kuin siltä tuntuu. Toisaalta naureskelu saattaa viitata jopa rehvasteluun juomisen suhteen (ylemmydentuntoteoria). Hänen ei tarvitse yrittää hillitä juomistaan kuten Arin, hän on vapaampi valinnoissaan. Marjan mielestä ihmiset ovat erilaisia, eikä valintoja voi mennä tuomitsemaan. Kenties hän koki Arin ehdottomuuden juomisen suhteen oman juomatapansa kyseenalaistamisena tai jopa tuomitsemisena, vaikka Ari ei sitä ilmaissutkaan. Marjan reaktio tukee myös Pilke-ohjaajien minulle kertomaa havaintoa, jonka mukaan pilkeläiset eivät pelkää leimautumista, mutta moralisointia he karsastavat. Alkoholinkäyttö on sensitiivinen aihe. Rehvakkaan puhettavan alla voi löytyä myös kipeitä tuntemuksia ja häpeää. Etenkin naisten kohdalla juominen on edelleen tabu, joka herättää paheksuntaa. Tällä hetkellä voidaan kuitenkin havaita tasavertaistumista miesten ja naisten päihteiden käytössä. Perinteisesti päihteidenkäyttö on ollut sangen sukupuolittunut ilmiö. Juoppokulttuuria pidetään maskuliinisena ja miesten rehvastellessa juomarekillään, on naisten rooli ollut huomattavasti ulkopuolisempi. Naisten tehtävä on ollut enemmänkin miehen raitistaminen ja perheen yhdessä pitäminen. Päihteidenkäytön asetelmat ovat kuitenkin muuttuneet viime vuosikymmeninä. (Auvinen 2001, 122–124.) Marjalle Pilke ei ollut myöskään muodostunut samalla tavalla kiinnipitäväksi ympäristöksi, kuin monelle muulle, koska hänellä ryhmään tulo oli vahvemmin riippuvainen siitä, pystyikö hän juomisillan jälkeen pitämään raittiin päivän ja kykenikö hän tulemaan ryhmään.

Marja: Se on vähän siit kiinni et pystyy pitää sen seuraavan päivän kunnossa, ei ota sitä kankkuskaljaa vaikka kuinka pää olis kipee.. menee sen ohitse.

Miehet havaintojen mukaan saattoivat rohkeammin tulla ryhmään myös esimerkiksi vieroitusoireisena tai jopa humalassa. Toisille päätös ryhmään tulemisesta oli tosin myös päätöstä olla juomatta (ainakin jonkin aikaa).

Kalle: niin, mulle se ainakin merkitsee sitä et mä nään tuttui ihmisiä

Einari: niin, niin.

Kalle: ja voi jutella tälleen

Teppo: ei ota viinaa

Mervi-ohjaaja: niin, silloin ei tuu otettuu?

Teppo: pullot kotona

Mervi-ohjaaja: niin, joo

Ari: kyllä mä oon samaa mieltä et ihmiskontakti on erittäin tärkeä ja minäkin kun oon yksineläjä ni se on mulle ihan niinkun kultaa kalliimpi tää ku on näinkin ihania ystäviä.

Monet yhtäaikaa: mmm

Markus: No tämä ainakin pitää mut, samaten ku Simontupa, pitää raittiina sinä päivänä.

Miksi sitten Marja kävi Pilkkeessä? Hän kertoi Pilkkeen tuovat vaihtelua arkeen ja tärkeää oli myös se, että toiminnan laatuun sai itse vaikuttaa. Huomasin, että Marjalla ja Pilkkeen toisella ohjaajalla olivat läheiset välit, mistä kertoi esimerkiksi se, että ohjaaja kutsuttiin syntymäpäiväkahveille kotiin. Ohjaaja oli saanut Marjan kiinnostumaan myös ulkonäköön liittyvistä asioista. Pukeutumisesta ja uusista vaatteista esimerkiksi puhuttiin yhdessä ahkerasti. *“Äijämäisestä Marjasta oli kuoriutunut Pilkkeessä oikea lady”*, ohjaaja sanoi. Marjan sukupuoli-identiteetti oli vahvistunut (myös esim. Korhonen ym. 2009, 206). Myös sillä on varmasti vaikutusta, että avomies, joka kävi myös ryhmässä, piti sitä tärkeässä roolissa elämässään. Kallea Pilke on selkeästi aktivoinut.

Kalle: mul on joku paikka mihin mä tuun, mä aktiivisesti toimin tänä päivänä (lyö kädet yhteen)

Johanna: mm

Kalle: Muuten mä olisin himassa ja esimerkiks kattelisin telkkarii.. tai riitelisin sun kanssas (katsoo Marjaa)

Marja: niin no se on

Mervi-ohjaaja: hehhe se on erittäin aktiivist toimintaa

Pilkettä verrattiin ryhmäkeskustelussa myös AA-ryhmään. Pilke-ryhmään oli tultu, mutta AA:ta ei oltu koettu omaksi paikaksi.

Kalle: tää on huomattavasti parempi ku joku AA

Ari: Mä myöskin lopetin siellä. Ku siel puhuttiin vaan viinasta ja se ei niinku käyny mulle. Et siel pitää niinku parantuu jollain lailla eikä vaan puhuu siitä viinasta miten kurjaa se on.

Johanna: mm

Ari: Mä jätin sen, mä tykkään et tää on ihan hyvä homma kun ei täällä ain siit viinasta jauheta. Aamusta iltaan, illasta aamuun (porukka naurahtelee, myös minä).

Ari: saa olla rauhassa sen suhteen

Kalle: saahan täälläkin puhua viinasta. silloin kun se on aiheellista eikä se oo..

Ari: Juu aivan, mutta se on hetkellistä eikä sitä jatkuvasti jauheta kato (.) siin on suuri ero

Kalle: ei oo pääasia niinku AA:ssa et siel jauhetaan ja ne hulluna kertoo samoja tarinoita

Ari:Aivan

Marja: ja valehtelevat niin paljon ku jaksaa

*Kalle: Niin nimenomaan, sit lähetään AA-kerhosta suoraan kapakkaan kaljalle. Se kävi mun hermoon. Paskat, vetäkää viinaa niinkun tykkäätte!
(Ari nauraa rehvakkaasti)*

Kalle, Ari ja Marja tuntuvat olevan yhtä mieltä sekä Pilke-ryhmän että AA-ryhmän laadusta. Pilkkeessäkin saa puhua alkoholista, kunhan puhe on aiheellista ja siitä ei koko ajan jauheta, kuten AA-ryhmässä. AA-ryhmää kohtaan esitettiin useita oletuksia, kuten että siellä valehdellaan raittiuspyrkimysten suhteen. Kalle maalaa keskustelun lopussa inkongruenssiteorian mukaisen tilanteen, jossa huumoria luodaan yhteensopimattomasta tilanteesta (AA-laiset kävelevät kokouksesta suoraan kapakkaan). Ari ja Kalle saattavat kokea myös ylemmyyttä AA-laisiin nähden, jotka määrittyvät epärehellisiksi aikeissaan. Puhetta voi tulkita myös siten, että ryhmäidentiteetti ja me-henki ovat muodostuneet ja oman porukan paremmuutta muihin nähden halutaan tuoda esiin.

Nostan vielä yhden tapauksen esiin, jossa Pilke-ryhmään oli tultu ns. late-onset –juomisen takia, eli ongelmallisen juomisen alettua vasta myöhemmällä iällä (ks. luku 4.6). Vaimon kuoleman jälkeen Kyöstillä juominen oli lisääntynyt radikaalisti. Hän haki siitä helpotusta huonoon oloonsa. Myös kavereita, jotka houkuttelivat juomaan, löytyi. Pilkkeen myötä alkoholinkäyttö väheni, koska Kyösti ei halunnut enää ”munata” itseään. Voidaan sanoa Pilkkeen siis muodostaneen selvänä olosta sosiaalisen kontrollin tilan. Alkoholinkäyttöön taas liittyi Kyöstin määrittelyn mukaan mahdollisuus itsensä nolaamisesta humalassa.

Kyösti: Se oli aika synkkää just siihen aikaan. Vaimo oli just kuollu et siihe samaa hötäkkää. Kuoli Alzheimeriin (.) Meni aika nopeesti. Mähän olin kymmenen vuotta häntä hoidellu siihen mennessä (.) Sit se meni hyvin nopeesti lanttuun. Sen jälkeen mä olin viinamäen touhuissa aika raskaamman mukaaki. Ja (.) hyviä ystäviä oli sitte ne jotka houkutteli. Helpotti touhuja saatana. Tääl asuu semmosii kavereita (.) ja sit viinamäen mies ku oli ja huono... huono tota... huono olo, vähän niin, niin, se oli niin helppo vetää soppaa niitten juoppojen kanssa, sanotaan näin.

Johanna: Niin, niin.

Kyösti: Iteki vähä samallaine.

Johanna: Mmm. Joo.

Kyösti: Mutta se, se loppu siihe sitte ku näin mukavaa jengiä on tääl (.) nii eipähän munata tässä nyt enää itteeni ja siin se on.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Matkani pilkeläisten kanssa alkaa olla päätöksessään. Kuva mikä minulle Pilkkeestä jäi, on todella omanlaisensa. Ryhmiin kiinnittyminen muistuttaa kuin yskien käynnistyvää vanhan kuorma-auton moottoria, jota pitää suorastaan maanitella käynnistymään. Kun moottorin antaa kuitenkin kaikessa rauhassa lämmitä ja kiihdyttellä, se alkaa kuin alkaakin puskea kuormuria eteenpäin.

Tulo Pilkkeeseen alkaa etsivästä työstä. Verkostojen yhteistyöllä ryhmiin päätyvät sellaiset ikääntyneet, joista suurin osa ei todennäköisesti olisi kotonaan esimerkiksi Haarnin (2010) kuvaamissa aktiivisten eläkeläisten harrastuspiireissä ja yhdistyksissä. Puhutaan haastavanakin pidetystä vähemmistöstä ikääntyneiden joukossa. Alkoholia on käytetty jo pitkään, tai sitä on ryhdytty käyttämään runsaasti vasta iäkkäänä. Jo ryhmään lähteminen on heidän kohdallaan tällöin haastavaa. Ei ole totuttu käymään eläkeläisten riennoissa, on jättäytytty koteihin ja sosiaalinen maailma on rajoittunut esimerkiksi lähikuppilaan. Työntekijän työ alkaa kunnolla vasta siinä vaiheessa kun kontakti on saatu. Ohjaaja toimii niin suostuttelijana, houkuttelijana, motivoijana kuin monesti myös konkreettisesti toimintaan mukaan saattajana. Toimenpiteistä huolimatta kaikki eivät kuitenkaan sitoudu ryhmään. Pitkäjänteinen houkuttelutyö ja matala kynnykset eivät riitä kaikkien kohdalla – aina elämäntapaan ei ulkopuolinen voi vaikuttaa, hyvistä aikeistaan huolimatta (esim. Toiviainen 1997).

Pilkkeeseen löytyvistä ikääntyvistä varsin suuri osa kuitenkin kiinnittyy ryhmään. Tähän syynä ovat uusien ihmiskontaktien saamisen tärkeys, ohjaajien persoona, keskustelumahdollisuus ja mahdollisuus tehdä käsillä jotain, mitä kenties ei koskaan tulisi kotona tehtyä. Pilkkeessä yritetään korostaa, että mukaan saa tulla juuri sellaisena kuin on. Se on todettu toimivaksi lähestymistavaksi ja minäkin uskon, etteivät nämä ikääntyneet lähtisi ryhmään muuten. Ohjaajien inhimillinen kohtaaminen saa aikaan tunteen hyväksytyksi tulemisesta ja kuulumisesta johonkin. Myös toiset pilkeläiset tukevat tätä tunnetta.

Pilkkeeseen tuleva ikääntyvä ihminen on tavallaan sinut oman elämäntapansa kanssa, johon alkoholinkäyttö kuuluu; *”Mä mä luulen että mä oon jo sen rajan ylittänyt”*. Liian radikaalit pyrkimykset puuttua alkoholinkäyttöön saivat aikaan torjuntaa. Ikääntyneet päihteidenkäyttäjät, joista useat ovat pitkäänkin elämässään juoneet, tuskin kaipaavat sormi pystyssä tapahtuvaa päihteiden haitoista varoittelua, moralisointia tai kehoituksia muuttaa yhtäkkiä elämäntapaansa. *”Tänikäiset ihmiset on aineiden ja niiden seurausten asiantuntijoita, turha heitä on valistaa”*, kuten eräs haastateltava työntekijä totesi Heikki Suhosen tutkimuksessa (2005, 67) ikääntyneistä A-klinikan asiakkaista. Ikääntyneet eivät kuitenkaan karsasta alkoholinkäytön puheeksiottoa, vaan ohjaajat kertoivat asiasta keskustelun kahden kesken olleen mutkatonta.

Pilkkeen merkitys siihen osallistuville on tulosteni mukaan suuri. Pilke katkaisee usein yksinäiseksi koettua arkea ja muut ryhmässä käyvät ihmiset koetaan tärkeiksi. Pilke tarjoaa mahdollisuuden jakaa kuulumisiaan ja omaa elämäntarinaansa sekä nauraa muiden kanssa. Huumori kantaa Pilke-tapaamisia. Myös käsillä tekeminen koetaan tärkeäksi ja sen huomaaminen, että tekemisen taito on

tallella, voimaannuttaa. Aineistoni afaattisesti puhuva ja pyörätuolilla kulkeva "Kalevikin" sai kokemuksia ymmärretyksi tulemisesta ja valintojen tekemisestä, koska ohjaajat havainnoivat sensitiivisesti hänen tarpeitaan.

Pilke luo uudenlaista järjestystä ja kontrollia elämään ja sen myötä myös alkoholinkäyttö osalla vähenee. Pilke-ohjaajiin syntyy usein läheiseksi koettu yhteys ja ohjaajan kannattelu, esimerkiksi puhe-*linsoitto* Pilke-päivää edeltävänä päivänä, on odotettu tapahtuma. Kannattelulla ja yhteydenpidolla myös pilke-tapaamisten välillä luodaan jatkuvuuden tunnetta, joka on yksi Winnicottin kiinnipitävä ympäristö -metaforan ytimistä (Applegate 1997; Granfelt 1998). Ilman ohjaajia ei Pilke toimisi. Ohjaajat tukevat monella tavalla osallistujien toimintakykyä ja tunnetta *tekevästä vanhuudesta* (Hartikainen 2009). Ohjaajan rooli ryhmässä on monimuotoinen, pilkeläisiä tuetaan niin liikkumisessa, käden töissä, ruokailussa kuin puhumisessa. Tyypillistä on, että ohjaajat ovat tilanteissa läsnä henkilökohtaisella tasolla, myös omaa elämää jaetaan ryhmissä. Raja henkilökohtaisen ja ammatillisen välillä halutaan pitää kapeana. Ohjaajien ja toisten pilkeläisten huomio tukee myös sukupuoli-identiteettiä (myös. esim. Korhonen ym. 2009).

Vertaistuen sekä sosiaalisen toiminnan merkityksen ikääntyneillä ovat havainneet tutkimuksissaan muutkin. Esimerkiksi Greaves ja Farbus (2006) viittaavat artikkelissaan useisiin tutkimuksiin, joissa sosiaalinen toimiminen, aktiivisuus, luova toiminta ja kuuluminen johonkin paransivat ikääntyneillä heidän hyvinvointiaan ja vaikuttivat positiivisesti heidän terveyteensä. Suomessa esimerkiksi Haarin tutkimus (2010) tukee myös tätä tulosta. Rice (1997, 106), joka on tutkinut seniorikeskuksia Yhdysvalloissa, toteaa erilaisten ryhmien jäsenten olevan yleensä hyvin sitoutuneita niihin ja käyvän niissä vuodesta toiseen, toimintakyvyn mahdollisesta laskemisesta huolimatta. Samaa havaitsin myös Pilke-ryhmässä, sillä ne, jotka olivat toimintaan vahvimmin sitoutuneita, olivat käyneet ryhmissä vuodesta toiseen. Heidän kohdallaan Pilkkeestä voidaan perustellusti puhua *kiinnipitävänä ympäristönä* (Winnicott 1965). Edes alkoholin runsas käyttö ei estänyt tulemista ryhmään, vaan raitis kausi yleensä alkoi Pilkkeestä. Niilläkin, joiden tuloa juominen rajoitti, mahdollisten poissaolojen jälkeen ryhmään tultiin takaisin, koska se oli mahdollista. Pilkkeestä kiinnipitävänä ympäristönä on muodostunut heille arvostava tila, joka tarjoaa kokemuksen hyväksynnästä ja ymmärryksestä, vailla muutosvaatimuksia (esim. Granfelt 2008). Ohjaajat olivat yhteydessä myös poissaolojen aikana, he olivat tietoisia poissaolevan kuulumisista ja välittivät niitä muille. Pilke oli joillekulle myös kiinnipitämistä *loppuun asti*. Havaintojaksoni aikana yksi pilkeläinen nukkui pois.

Pikkeläisten tutkiminen osoittautui haastavaksi, koska kommunikointi sanallisesti ei ollut kaikille tutkittaville itsestään selvää. Tutkimusprosessi oli paikoitellen karikkoinen, mutta erittäin antoisa. Olen yrittänyt tuoda myös toimintaani tutkijana esiin ja laittanut myös sen analyysin kohteeksi, koska oma vaikutukseni esimerkiksi ryhmähaastatteluiden kulkuun oli ilmeinen. Havainnointi osoittautui hyväksi tavaksi tutkia afaattisia ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä, koska teot puhuivat heidän kohdallaan sanoja enemmän.

Haastavan ikääntyneistä päihteidenkäyttäjistä asiakasryhmänä tekee nähdäkseni vakiintunut elämäntapa, ainakin niillä, jotka ovat käyttäneet alkoholia runsaasti jo pitemmän aikaa. Heillä ei välttämättä ole kovin suurta halua muuttaa elämäntapaansa, siksi he esimerkiksi eivät ole jonkin päihdepalvelun piirissä tai kiinnittyneet AA-ryhmään. Heidät on kuitenkin mahdollista tavoittaa ja saada mukaan ryhmätoimintaan etsivän työn kautta, mutta se edellyttää verkostojen toimivaa yhteistyötä.

Onko tällaisen ryhmän kannattelu ryhmätoiminnan keinoin sitten kannattavaa esimerkiksi kansantaloudellisesti? Pitääkö palvelujen astua lähemmäs niitä, jotka eivät itse aktiivisesti palvelujen luokse hakeudu? Kysymykseen voi vastata kääntämällä sen toisinpäin kysymällä, mitä silloin tapahtuisi, jos toimintakykyä kannattelemaan pyrkivää Pilketä ei olisi yksin elävän ikääntyneen elämässä? Yksin eläminen yhdistettynä alkoholinkäyttöön aiheutti esimerkiksi kaatumisia kotona, mistä seurasi sairaalapäiviä. Pilke ei tietenkään pysty kaikkia kaatumisia ehkäisemään, mutta ainakin sosiaalista kanssakäymistä se lisää ja sen mukana nopeampaa puuttumista tilanteisiin ikääntyneen elämässä ja hänen kotonaan. Ohjaajan rooli on myös palveluohjauksellinen ja hänen avullaan ryhmäläinen saa tiedon esimerkiksi sosiaalietuudesta, johon hän on oikeutettu sekä apua sen hakemisessa. Kun elämään tulee muuta sisältöä kuin juominen, elämänlaadun koetaan parantuneen. Pilkeläiset itse kokivat, että ryhmään liittyminen oli aktivoinut heitä ja ihmiskontaktien saaminen oli *kultaakin kalliimpaa*. Pilke-toiminta olisi hyvä pitää pitkäaikaisena, jopa *loppuun asti kiinnipitävänä*, koska ryhmässä kävijät ovat itse sitoutuneita käymään siinä pitkäaikaisesti. Pilke näyttäytyi usealle tutkittavalleni eräänlaisena viimeisenä oljenkortena muutokseen ja elämänlaadun sekä toimintakyvyn parantamiseen.

Pilke-projekti on nimensä mukaisesti kuitenkin projektitoimintaa eli sekin päättyy tämänhetkisen tiedon mukaan vuoden 2011 lopussa. Projektin "tuotteen" eli Pilke-toimintamallin juurruttaminen on parhaillaan käynnissä Helsingissä. Juurruttamista ovat olleet esimerkiksi Pilke-ohjaajakoulutusten järjestäminen ja uusien ryhmien ryhmäprosessien tukeminen. Uskoisin, että tässä tutkimuksessa esiin tuomista tuloksista ja näkökulmista voi olla hyötyä esimerkiksi niille, jotka arjessaan tai työssään kohtaavat ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä tai suunnittelevat ja pohtivat erityispalveluja, ryhmätoimintamuotoja tai etsivän työn menetelmiä ikääntyville päihteidenkäyttäjille. Pilke on yksi toimintamalli, kaiken kaikkiaan tarvitaan innovatiivisia ja uudenlaisia lähestymistapoja niin vanhustyön kuin päihdetyön saralla sekä näiden sektorien laajempaa yhteistyötä.

Jos siirretään katse prosessin alkuun eli ikääntyneen päihteidenkäyttäjän löytymiseen ja kohtaamiseen esimerkiksi kotihoidon arjessa, ajattelen, että puuttumisen ja puheeksioton pitäisi lähteä ensisijaisesti peruspalvelujen tasolta. Kehitys, jossa puheeksiotto on sysätty projektitoiminnan harteille, ei ole kestävä. Myös Pilke-ohjaajat korostivat, että puheeksiotto olisi ensin juurruttava rakenteisiin, sille pitäisi saada laajempi esimiestason ja johdon tuki, jonka turvin koulutusta siihen järjestettäisiin laaja-alaisemmin. Vanhustyö ei perinteisesti ole ollut alue, jossa olisi katsottu tarpeelliseksi kouluttaa tai käyttää päihdetyön menetelmiä, kuten mini-interventiota. Tämä taas liittyy laajempaan alkoholipoliittiseen näkökulmaan, jossa iäkkäiden alkoholinkäyttöä ei ole aiemmin nähty ongelmana (esim. Haarni 2008). Koulutuksia puheeksiottoon on esimerkiksi Liika on aina liikaa – ikääntyminen ja alkoholi -hankkeen parissa järjestetty muutamissa kotihoidon tiimeissä hyvin tuloksin, mutta laajemmin puheeksiotto ei ole juurtunut osaksi kotihoidon perustyötä, juuri tässäkin tutkimuksessa esiin tuotujen syiden takia. Puheeksiotto ja verkostoyhteistyön käynnistyminen aktiivisesti jo perustyön tasolta tehostaisivat ongelmiin puuttumista varhaisemmassa vaiheessa.

Ikää ei voi sanoa esteeksi muutokselle, eikä ikääntyneen tarvetta ja halua osallistua myös ongelmallisesta alkoholinkäytöstä huolimatta, pidä kyseenalaistaa. Kyse on lopulta yhteiskunnan arvomaailmasta, jossa arvotetaan ikääntyneen, myös runsaasti alkoholia käyttävän oikeus osallistumiseen ja ihmisarvoiseen vanhuuteen.

LÄHTEET

- Aaltonen, Tarja (2005): Haastattelun rajoilla. Afaattisen puhujan haastattelemineen. Teoksessa Johanna Ruusuvaara ja Liisa Tiittula (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 163–188.
- Aira, Marja & Hartikainen, Sirpa & Sulkava, Raimo (2005): Community prevalence of alcohol use and concomitant use of medication – a source of possible risk in the elderly aged 75 and older? *International journal of geriatric psychiatry* 2005; 20 (7), 680–685.
- Andersson, Sirpa (2007): Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. Tutkimuksia 169. Helsinki: Stakes.
- Anttila, Pirkko (1996): Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Helsinki: Akatiimi.
- Applegate, Jeffrey S. (1997): The holding environment: an organizing metaphor for social work theory and practice. *Smith College Studies in Social Work*, 68 (1), 7–29.
- Auvinen, Anja (2001): Näkökulmia naisten päihdeongelmiin ja niistä kuntoutumiseen. Teoksessa Andersson, Maarit (toim.): Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttävälle vauvaperheille. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 27. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Barbour, Rosaline (2007): *Doing Focus Groups*. London: Sage publications.
- Barrett, J. & Kirk, S. (2000): Running focus groups with elderly and disabled elderly participants, *Applied Ergonomics*, 31 (6), 621–629.
- Beecraft S. (1999): Open space: Endings: Groupwork with the elderly with mental health problems. *Psychodynamic Counselling* 5 (4), 497–506.
- Björk, C. & Vinther-Larsen, M. & Thygesen, L.C. & Grønbaek, M. (2006a): Ældre danskeres alkoholforbruk fra 1987 til 2003. *Ugeskrift for Læger* 2006; 168 (39), 3317–3321.
- Björk, C. (2006b): Midaldrendes og ældre danskeres alkoholforbruk. *Udviklingen i alkoholforbruget fra 1987 til 2003. Alkoholpolitisk Magasin* 4:13–14. Artikkeleihin viitattu teoksessa Jyrkämä, Jyrki & Haapamäki, Laura (2008): Åldrande och alkohol. *Nordisk forskning och diskussion. NAD-publikation* 52. Helsinki: NAD.
- Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson, Kate (2001): *Focus Groups in Social Research*. London: Sage Publications.
- Burnside, Irene, & Schmidt, Mary G. (toim.) (1994): *Working with older adults: group process and techniques*. 3. painos. Boston: Jones & Bartlett.
- Cant, Bob & Taket, Ann (2005): Promoting social support and social networks among Irish pensioners in South London, UK. *Diversity in Health and Social Care* 2/2005, 263–270.
- Cummings, S. M. & Bride, B. & Rawlins, A. (2006): Alcohol abuse among older adults: A review of recent empirical research. *Journal of Evidence-Based Social Work Practice* 3, 79–99.
- Davies, Bronwyn & Harré, Rom (1990): Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20 (1), 43–63.
- Erwin, K. T. (1996): *Group techniques for aging adults: Putting geriatric skills enhancement into practice*. Washington: Taylor and Francis.
- Eskola, Jari & Suoranta Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman (1989): *Language and Power*. London: Longman.
- Geertz, Clifford (1973): *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*. Teoksessa Geertz, Clifford: *The Interpretation of Cultures. Selected essays*. New York: Basic Books, 3–30.

- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (1998): Old people as users and consumers of healthcare: a third age rhetoric for a fourth age reality. *Ageing and Society* 18, 233–248.
- Goffman, Erving (1959): *The Presentation of Self in Every Day Life*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Granfelt, Riitta (1998): *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt Riitta (2008): *Osalliseksi omaan elämään : Work out -ohjelma nuoren vangin tukena*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 4/2008. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Greaves, C.J. & Farbus, L. (2006): Effects of creative and social activity on the health and well-being of socially isolated older people: Outcomes from a multi-method observational study. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 126 (3), 134–142.
- Haarni, Ilka (2010): *Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haarni, Ilka & Hautamäki, Lotta (2008): *Ikääntyvät juomatavat. Elämänkokemus ja muuttuva suhde alkoholiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hanson B.S. (1994): Social network, social support and heavy drinking in elderly men – a population study of men born in 1914, Malmö, Sweden. *Addiction* 89, 725–732.
- Hartikainen, Anne (2009): *Vapaaehtoiset vuodeosastolla. Etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisesta*. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heikkilä, Riie (2008): Puhuva ryhmä. Esimerkkitapaus ryhmähaastattelun käytöstä sosiaalitieteellisessä tutkimusasetelmassa. *Sociologia* 4/2008, 292–305.
- Helne, Tuula (2002): *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Hietala, Outi (1998): *Kahvilakeskusteluja A-klinikalla*. Teoksessa Mattila A. (toim.): *Voimavarat, ratkaisut ja tarinat. Kuntoutussäätiön työselosteita* 16. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 174–198.
- Hjort, Haldis (1995): *Etsivän työn psykologiaa*. Jyväskylä: Suomen nuorisoyhteistyö Allianssi ry.
- Hyyppä, Markku T. (2002a): *Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyyppä, Markku T. (2002b): *Kuorossa elämä pitenee. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–59.
- Jokinen, Pirkko & Lappalainen Marja & Meriläinen Pirkko & Pelkonen Marjaana (2002): Ethical issues in ethnographic nursing research with children and elderly people. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 16, 165–170.
- Jokinen Arja (1995): *Neuvottelu asiakkaan identiteetistä*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.): *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat - konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 127–154.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999): *Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tarja (2009): *Kontrolli ja nuorten kanssa tehtävä etsivä työ. Sosiaalityön lisensiaatintyö*. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

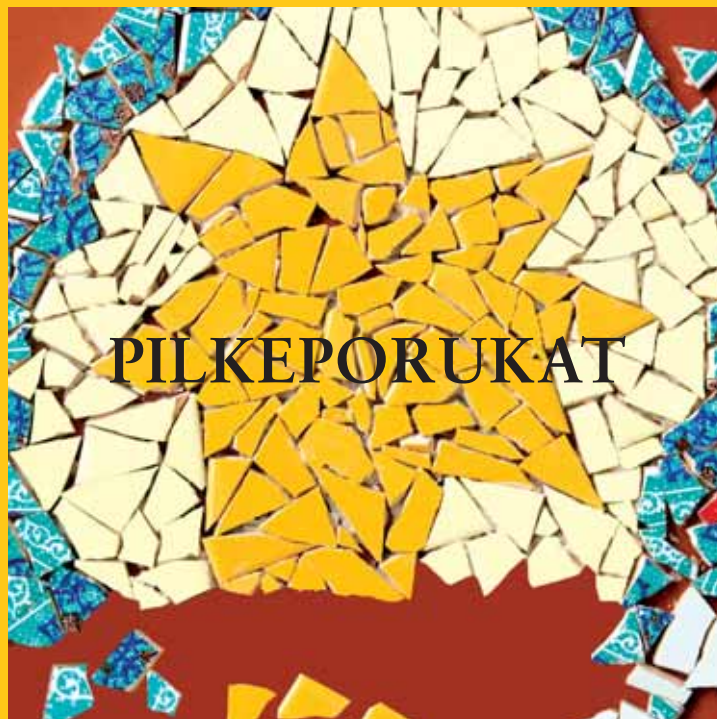
- Jyrkämä, Jyrki & Haapamäki, Laura (2008): Åldrande och alkohol. Nordisk forskning och diskussion. NAD-publikation 52. Helsinki: NAD.
- Jyrkämä, Jyrki (2007): Ikääntymisen ja alkoholinkäytön muuttuvat näkymät. Teoksessa Anna Alanko & Ilka Haarni (toim.): Ikääntyminen ja alkoholi. Helsinki: Sininauhaliitto, 11–23.
- Jyrkämä, Jyrki (2005): Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen - iän sosiologiaa. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 267–323.
- Karisto, Antti (2007): Baby boomers reach retirement, but not yet old age - A generational viewpoint to population ageing. Japan–Finland Joint Seminar on Well-being in Ageing Society, Sendai, Japan, 16.11.2007. Conference paper. <http://helda.helsinki.fi/handle/10224/4613> Viitattu 1.12.2010.
- Karisto, Antti (2008): Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikoilla. Helsinki: SKS.
- Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2004): Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Karlman, Arun & Zhou, Kefei & Reuben, David & Greendale, Gail & Moore, Alison (2006): Longitudinal trajectories of heavy drinking in adults in the United States of America. *Addiction* 101, 91–99.
- Kivelä, S.-L. & Nissinen, A. & Ketola, A. & Punsar, S. & Puska, P. & Karvonen, M. (1988): Changes in alcohol consumption during a ten year follow up among Finnish men aged 55 to 74 years. *Functional Neurology* 3, 167–178.
- Kiviniemi, Kari (2007): Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.
- Knuutila, Seppo (1992): Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 554. Helsinki: SKS.
- Korhonen Merja & Hietanen Heidi & Lyyra Tiina-Mari (2009): Iäkkäiden henkilöiden kokemuksia sosiaalisesta kanssakäymisestä kerhotoiminnassa. *Gerontologia* 4/2009, 200–209.
- Kortteinen, Matti (1982): Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Kylmä, Jouni (1991): Asunnottomien alkoholistien elämää yhteiskunnan ja valtion reunalla - Helsingin pultsareiden maailmaa etsimässä. Sosiologian lisensiaatintutkimus. Sosiologian laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laajalahti, Anne (2004): Huumori talk show -haastatteluissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laapio, Marja-Liisa (2007): Kotihoidon ja alkoholia käyttävien ikääntyvien asiakkaiden kohtaamisia. Teoksessa Anna Alanko & Ilka Haarni (toim.): Ikääntyminen ja alkoholi. Helsinki: Sininauhaliitto, 45–58.
- Laitalainen, Elina & Helakorpi, Satu & Uutela, Antti (2008): Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2007 ja niiden muutokset 1993–2007. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B14/2008. Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- Laslett, Peter (1989): A fresh map of life. The emergence of the third age. London: Weidenfield and Nicolson.
- Liikanen, Hanna-Liisa (2004): Taide- ja kulttuuritoiminnan vaikutus hyvinvointiin. Teoksessa Kaisa, Pitkälä & Pirkko, Routasalo & Lisbeth, Blomqvist (toim.): (2004) Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportteja 5. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.

- Lumme-Sandt, Kirsi (2005): Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 125–144.
- Marshman, Joan & Brett, Pamela (1996): Addictive behaviour of older adults. *Addictive Behaviors* 21, 331–348.
- Marjovuori, Ari & Pitkälä, Kaisu & Routasalo, Pirkko (toim.) (2005): Senioripysäkin ryhmäterapia psykososiaalisena kuntoutuksena. Ikääntyneiden yksinäisyys. Tutkimusraportti 8, Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Helsinki : Vanhustyön keskusliitto.
- Matarasso, Francois (1997): Use or ornament? The social impact of participation in the arts. London: Comedia. Da Costa Print.
- Matarasso, Francois (1999): The Arts as a force for change in the health & social sector. Teoksessa Francois Matarasso (1999): A powerful force for good. Manchester: Manchester Metropolitan University, 63–66.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009): Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (3), 268–289.
- Niemelä, Anna-Liisa (2009): Ketkä ovat syrjäytyneitä? Teoksessa Yrjö Engeström - Anna-Liisa Niemelä & Jaana Nummijoki & Juha Nyman (toim.): Lupaava kotihoito. Uusia toimintamalleja vanhustyöhön. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–50.
- Nikander, Pirjo (1999): Elämänkaaresta elämäntapaan: iän muuttuva merkityks maailma. Teoksessa Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.): Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 27–45.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006): Ikäetiikka – elämäntavan ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 5/2006, 515–526.
- Nylund, Marianne (1999): Oma-apuryhmät välittäjinä arjessa. Teoksessa Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.): Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Jyväskylä: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 116–134.
- Patton, Michael Q. (2002): *Qualitative research & evaluation methods*. Kolmas painos. London: SAGE.
- Pitkälä, Kaisu (toim.) (2004a): Ikääntyneiden yksinäisyys : Ryhmäkuntoutuksen kehittäminen ja koulutus. Tutkimusraportti 4. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Pitkälä, Kaisu & Routasalo, Pirkko & Blomqvist, Lisbeth (toim.) (2004b): Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Ikääntyneiden yksinäisyys. Tutkimusraportti 5. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Helsinki : Vanhustyön keskusliitto.
- Pitkälä, Kaisu & Routasalo, Pirkko & Kautiainen, Hannu & Tilvis, Reijo (2005): Psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikuttavuus. Ikääntyneiden yksinäisyys. Tutkimusraportti 11. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Pohjolainen Pertti (2005): Terveys, toimintakyky ja terveyselämäntyyli kahdessa maaseutukunnassa. Iästä 55 -projekti. Raportteja 2/2005. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Pohjolainen Pertti & Ponsi Vuokko & Pulkkinen Marita (2010): Yksinäisyys ikäihmisten ongelmana. Yhdessä-projektin tuloksia. *Gerontologia* 2/2010, 207–209.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1989): *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.
- Preston, Pamela & Goodfellow, Marianne (2006): Cohort comparisons: Social learning explanations for alcohol use among adolescents and older adults. *Addictive Behaviors* 31, 2268–2283.
- Rantala, Taina (2006): Etnografisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, 215–283.

- Rauhala, Pirkko-Liisa (1993): Johdanto. Teoksessa Metteri Anna & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.): Sosiaalialan töissä. Tampere: Vastapaino.
- Raunio, Kyösti (2002): Managerismi – haaste sosiaalityön autonomiselle asiantuntijuudelle. Yhteiskuntapolitiikka 67 (6), 600–603.
- Rice, Susan (1997): Group Work with Elderly Persons. Teoksessa Geoffrey L. Greif & Paul H. Ephross (toim.): Groupwork with populations at risk. New York: Oxford University Press.
- Rinne, Päivi (2009): Matkalla muutokseen. Sosiaalialan projektitoiminnan perustelut, tavoitteet ja toimintatavat Sosiaaliturva-lehden kirjoituksissa 1990-luvulla. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 356. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rostila, Ilmari (1991): Katkelmia lähestymistavan murroksesta. Teoksessa Forsberg Hannele & Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Järviluoma Helmi & Kuronen Marjo & Pösö Tarja & Ritala-Koskinen Aino & Roivainen Irene & Rostila Ilmari & Silverman David & Suoninen Eero: Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia. Sarja A Nro 1. Tampere: Tampereen yliopisto, 81–92.
- Routasalo, Pirkko & Pitkälä, Kaisu & Karvinen, Elina (toim.) (2004): Ryhmäliikunta ja -keskustelut psykososiaalisena kuntoutuksena. Opas ryhmäliikunnasta. Ikääntyneiden yksinäisyys. Tutkimusraportti 7. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Routasalo, Pirkko (1997): Fyysinen kosketus iäkkäiden potilaiden kokemana. Gerontologia 4/1997, 292–299.
- Ruoppila, Isto (1992): 65–84-vuotiaiden asennoituminen ikään ja vanhenemiseen. Gerontologia 6:1, 3–21.
- Saarenheimo, Marja (2003): Merkityksellinen elämä. Teoksessa Marjatta Marin & Sinikka Hakonen (toim.): Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Toim. Marjatta Marin & Sinikka Hakonen. Jyväskylä: PS-kustannus, 44–56.
- Saraneva Kristina (2003): Winnicottin henkilö ja teoria. Psykoterapia, 22 (3), 155–169.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia Kustannus.
- Sorocco, Kristen & Ferrell, Sean (2006): Alcohol use among older adults. Journal of General Psychology 133 (4), 453–467.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2008): Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2003): Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:23. Helsinki: STM.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2006): Otetaan selvää! Ikääntyminen, alkoholi ja lääkkeet. Esitteitä 6:2006.
- Suhonen, Heikki (2007): Ikääntyneet päihdeongelmaiset – meikäläisiä vai muukalaisia? Teoksessa Alanko, Anna & Haarni, Ilka (toim.): Ikääntyminen ja alkoholi. Helsinki: Sininauhaliitto, 71–77.
- Suhonen, Heikki (2005): Elämä on pysähtynyt keinu. Tutkimus ikääntyneistä A-klinikan asiakkaista ja heidän asiakkuudestaan. Monistesarja nro 48. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Sulander T. & Helakorpi S. & Nissinen A. & Uutela A. (2006): Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2005 ja niiden muutokset 1993–2005. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B1. Helsinki: Kansanterveyslaitos.

- Sulander, Tommi (2005a): Functional Ability and Health Behaviors. Trend and Associations among Elderly People, 1985–2003. Publications A 3. Helsinki: National Public Health Institute.
- Sulander, T. & Martelin, T. & Rahkonen, O. & Nissinen, A. & Uutela, A. (2005b): The association of functional ability with health-related behavior and body mass index among the elderly. *Archives of Gerontology and Geriatrics* 40, 185–199.
- Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja (1985): *Lähiöravintola*. Keuruu: Otava.
- Sulkunen, Pekka (1980): *Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sulkunen, Pekka (1990): Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 264–285.
- Sulkunen, Pekka (2006): Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.): *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus: Tampere, 17–38.
- Suoninen, Eero (1999): Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Tedre, Silva (2006): *Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana*. Teoksessa Helne, Tuula. & Laatu, Markku (toim.): *Vääryyskirja*. Helsinki: Kela, 161–172.
- Tedre, Silva & Pöllänen, Pirjo (1997): *Hoivan herkäät alueet*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Thompson, Paul & Itzin, Catherine & Abenstern, Michele (1990): *I don't feel old. The experience of later life*. Oxford: Oxford University Press.
- Tilastokeskus (2009): *Väestöennuste 2009–2060. Väestötilastot 2009*. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vaenn/2009/vaenn_2009_2009-09-30_tie_001_fi.html Viitattu 10.2.2010.
- Toiviainen, Seppo (1997): *Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakkona*. Helsinki: Tammi (Hanki ja jää).
- Tolvanen, Erja & Jylhä, Marja (2005): Alcohol in life story interviews with people aged 90 or over in Finland: Stories of gendered morality. *Journal of Aging Studies* 19, 419–435.
- Toseland, Ronald W. (1990): *Group Work with Older Adults*. New York, London: New York University Press.
- Tourunen, Jouni (1993): *Juopon miehen ikääntyminen. Elämäntapa ja -tarina*. Lisensiaatintyö. Sosiaalipolitiikan laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Turpeinen, Sirpa (2000): *Toinen mahdollisuus : Ammattioppilaitoksen paja nuorten syrjäytymistä ehkäisemässä. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Törmä, Sinikka (2009): *Kynnyskysymyksiä. Huono-osaisimmat huumeiden käyttäjät ja matala kynnys. Sosiaalikehitys Oy:n julkaisuja 1*. Hämeenlinna: Sosiaalikehitys.
- Ukkonen, Taina (2000): *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: SKS.
- Valkonen, Tapani & Kauppinen, Timo M. (2005): *Märkä ja nuorena nukkuva sukupolvi?* Teoksessa Antti Karisto (toim.): *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 334–346.
- Valtonen, Sanna (1999): *Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä*. Teoksessa Kantola, Anu & Moring, Inka & Väliverronen, Esa (toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93–121.

- Winnicott, D. W. (C. Winnicott, toim.) (1986): *Home Is Where We start From. Essays by a Psychoanalyst*. New York/London: W.W.Norton.
- Winnicott, D. W. (1981): *Lapsi, perhe ja ympäristö*. Espoo: Weilin + Göös.
- Winnicott, D.W. (1965): *Maturational Processes and the Facilitating Environment*. Madison, CT: International Universities Press.
- Winnicott, D.W. (1971): *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
- Virokannas, Elina (2003): Tiedon tuottaminen ja yllättävät käännteet huumehoitoyksikön nuorten haastatteluissa. *Nuorisotutkimus* 3/2003 (21), 18–31. Teoksessa Elina Virokangas (2004): *Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta. Tutkimuksia 144. Helsinki: Stakes.
- Virokannas, Elina (2004): *Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta. Tutkimuksia 144. Helsinki: Stakes.

PILKEPORUKAT

HELSINGIN
DIAKONISSALAITOS

Helsingin Diakonissalaitos
Alppikatu 2
00530 Helsinki
Puhelin (09) 77 501